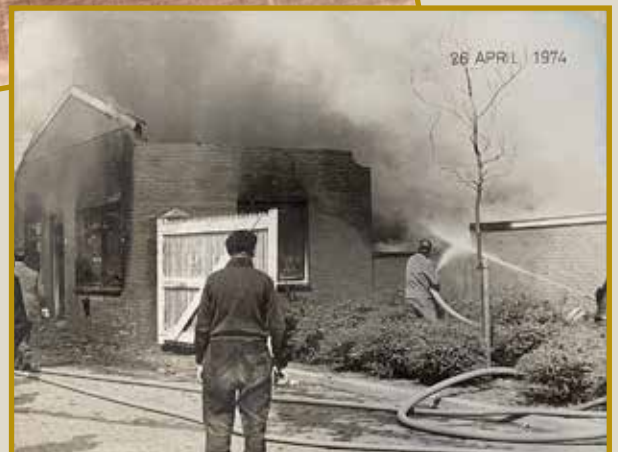

PLUUSTERGOUD

Halfjaarlijks tijdschrift van de Historische Vereniging
Hoogezand - Sappemeer e.o.

Hotel Restaurant Faber

Meint Veningastraat 123
9601 KE Hoogezand
Tel.: 0598-39 33 36

Het adres voor:

- * Vergaderingen
- * Lunches, diners
- * Koude/warme buffetten
- * Recepties, bruiloften
- * Reünies, feesten

Tevens:

- * Kegelbanen
- * Partybar
- * Cateringservice

Colofon

Pluustergoud is een uitgave van de “Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o.” en verschijnt tweemaal per jaar. Voor inlichtingen over de vereniging: secretariaat”Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o.”

Secretaris: W.A.H.Rozema, Noordersingel 24, 9601 CJ Hoogezand. Tel. 06-51434939. Email:histverhosap@gmail.com

Website:

www.historischevereniging-hs.nl

Opgave lidmaatschap:

Via secretariaat, 25 euro per lid per jaar en 12,50 euro voor partners van leden.

Bankrekening:

NL42INGB0007453326

De HVHS e.o. is een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI), alsmede een Culturele ANBI (dossiernummer 92 837)

Redactie: Daan Hulsebos, Melle Vos

Redactieadres: D.Hulsebos

Burg. Tuinstraat 7, 9602 CZ Hoogezand
email: danielhulsebos@hetnet.nl

Ontwerp en lay out:

Jan Pekelder

Losse nummers: via het secretariaat en bij Primera, Hoofdstraat 96 Hoogezand.
6,50 euro per stuk, exclusief evt.portokosten

Meer over de historie van de regio Hoogezand - Sappemeer vindt u op :
<https://historischarchief middengroningen.nl>

Copyright: Historische Vereniging Hoogezand - Sappemeer e.o. Overname van (gedeelten van) artikelen en/of afbeeldingen is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Druk: Afeer Druk & Print Winschoten

Inhoud

Van het bestuur	pag. 4
Van de redactie	pag. 5
St. Gerardus Majellashoek (2)	pag. 6
Inpakken	pag. 10
Moormerland	pag. 11
GRN festival	pag. 12
Een 100 jarige	pag. 13
Kor en Greetje Jansen	pag. 16
Een boze brief	pag. 19
Domela Nieuwenhuis	pag. 2
Mijn schoolfoto (10)	pag. 26
Maquette villa Reinders	pag. 27
Gebouwd in Sappemeer (2)	pag. 28
Een ‘trots’ gebouw in Hoogezand	pag. 30
..... de ‘lieve’ schoolopziener	pag. 38
Vier ansichtkaart uitgevers	pag. 41
Hervormde kerk Westerbroek	pag. 48
Nieuwbouw Winkelhoek	pag. 50
Scheepswerf Hijlkema B.V.	pag. 51
Zelfde plaats (46)	pag. 56
Caravanfabriek G. Heller B.V.	pag. 58
Sigarenmagazijn Wever	pag. 62
Het Noorderpark in renovatie	pag. 64

VAN HET BESTUUR

Wij zijn er weer in geslaagd om het laatste exemplaar van Pluustergoud (nr.58) van 2024 met diverse lezenswaardige artikelen van de persen te laten rollen. Dit is mede te danken aan de ontvangen copy via onze actieve leden en plaatsgenoten. Hiervoor dank.

De najaar excursie hebben we gehouden op 25 oktober en is door ruim veertig leden bezocht. De reacties waren ondanks het late tijdstip en de korte periode om aan te melden uiterst positief.

Met een historische bus van het bus museum ging de reis naar Duitsland. Hier bezochten we het Concentratiekamp Esterwegen. Dit kamp werd in 1933 gevestigd. Hier werden in eerste instantie politieke gevangenen ondergebracht. We hebben aan de hand van een historische film een goed beeld gekregen van de gruwelijkheden die hier hebben plaatsgevonden.

In Detern (Jummesee) hebben we genoten van een heerlijke lunch waarna de reis werd voorgezet naar het klooster Ihlow, waar we een rondleiding kregen en onder het genot van een kopje thee of koffie en de befaamde Deutsche kuchen even na konden praten. De reis werd besloten met een bezoek aan het maritiem museum van Joop van der Marel in Westerende-Kirchloog.

Om 19.30 uur kwamen we vermoeid maar voldaan weer in Hoogezand aan.

De inloopmiddagen bleken aan te slaan bij ons publiek en zullen derhalve in 2025 een vervolg krijgen.

Pluustergoud nummer 59 zal in het teken staan van de tweede wereldoorlog. Wij noemen dit het bevrijdingsnummer. Zie hiervoor de oproep van onze redactie in dit nummer.

De lezing van Arend Hazekamp op 27 November in de Klabbe te Foxhol met als titel: De geestverwanten van Domela Nieuwenhuis (het vrije socialisme in Groningen Friesland en Drenthe 1890-1940), viel erg in de smaak bij de aanwezigen. De publieke belangstelling viel mede door het slechte weer enigszins tegen.

Verkoop losse nummers van Pluustergoud.

Wij hebben van onze plaatselijk verkoopadressen, Jumbo en Bruna te horen gekregen dat ze wilden stoppen met de verkoop van ons blad. Gelukkig hebben wij in Primera in Hoogezand een nieuw adres kunnen vinden voor de verkoop van ons blad en onze boeken. Dus in het vervolg zijn de losse nummers van Pluustergoud alleen nog verkrijgbaar bij de Primera. Wij willen de eigenaar dan ook hartelijk bedanken voor de medewerking.

Rest mij nog u namens het Bestuur een gezond en gelukkig 2025 te wensen en u te ontmoeten op onze Nijjoarsveziende op 26 januari in hotel De Gouden Zon in Sappemeer.

Jan Knip

VAN DE REDACTIE

Voor u ligt nummer 58 van Pluustergoud, het halfjaarlijkse tijdschrift van de historische vereniging Hoogezand-Sappemeer en omstreken.

Ook deze keer is, naar het oordeel van de redactie, het weer gelukt om een zeer gevarieerd aantal artikelen te plaatsen, aangeleverd door zowel leden als niet-leden waarvoor wederom onze hartelijke dank.

Natuurlijk ontbreken de vaste rubrieken niet, zoals zelfde plaats, andere foto en mijn schoolfoto. Eveneens in dit nummer het tweede gedeelte van de artikelen over de St. Gerardus Majella school en de schoener Harmina Catharina (Gebouwd in Sappemeer).

Gerrit Stuut heeft een artikel aangeleverd betreffende de 100-jarige Machinefabriek Benes, gevestigd aan de van Neckstraat.

Van Gerhard Jansema komt een bijdrage over Th. Van Swinderen, die aan het einde van de 18e eeuw, begin 19e eeuw zijn werkzaamheden als schoolopziener heeft uitgeoefend en Henk Zuur heeft de opkomst en ondergang van scheepswerf Hijlkema beschreven.

Joop van Roekel beschrijft hoe al op het einde van de 19e eeuw vier grote Sappemeester ansichtkaarten uitgevers actief waren terwijl Okkie Smit aandacht schenkt aan de 53 jaar dat Kor en Greetje Jansen samen succesvolle ondernemers waren op verschillende plaatsen in de voormalige gemeente Hoogezand-Sappemeer.

Verder de derde bijdrage van Peter Jager over zijn overgrootvader Eltje Hoffmann en de wijze waarop deze mede het gebouw van de coöperatie “Eendracht maakt macht” heeft doen ontstaan, ook is na te lezen een verkorte versie van de lezing die Arend Hazekamp op 27 november in de Klabbe te Foxhol voor leden van de historische vereniging heeft gehouden, onder de titel “De geestverwanten van Domela Nieuwenhuis” en Peter Hocks dook in de geschiedenis van het scheepstimmerbedrijf Gebr. Heller te Foxhol.

Van de redactie zijn er bijdragen over respectievelijk sigarenmagazijn Wever, een maquette van de villa van de fam. Reinders, de nieuwbouw aan de Winkelhoek, het treinstation Hoogezand-Sappemeer, de uitgebreide excursie naar het Moormerland in Duitsland en het GRN festival met boekenmarkt, dat op 16 november heeft plaatsgevonden in het huis voor bestuur en cultuur te Hoogezand. Tevens een bijdrage van W.A.H.Rozema over het Noorderpark.

De redactie heeft ook nog een dringende oproep geplaatst om met name voor het juninummer van 2025 (dat als bevrijdingsnummer zal worden uitgegeven) verhalen uit de oorlog/bezetting aan te leveren.

Tenslotte, vanwege de positieve reacties, weer een aantal bijzondere foto's van onze secretaris, deze keer van de NH Kerk te Westerbroek. De redactie heeft besloten hier in de toekomst extra ruimte voor vrij te maken.

De redactie wenst u veel leesplezier en Prettige Feestdagen.

St Gerardus Majellaschool

Martenshoek periode 1920-1975 deel 2

Hans Suurmeijer

Interview met Martin Vermeend, een toevallige instromer op de Majellaschool te Martenshoek

Hoe ben jij met je broers verzeild geraakt op de Majellaschool In Martenshoek?

Tot 1959 woonden wij in het centrum van Utrecht in een zijstraat van de alom bekende Croeselaan vlakbij de Jaarbeurs en het huidige Hoog Catherijne. Geen gras te bekennen, dus de straat was ons speelterrein. Mijn vader werkte destijds als “meester” modelmaker bij Stork-Werkspoor. Modelmakers maakten destijds modellen van hout als basis voor gietwerk van ijzer. Voor het ontwerpen van nieuwe pompen in het gemaal de Groeve (bij Zuidlaren) kwam mijn vader toevallig in de buurt van Hoogezand. De hier bestaande modelmakerij bood hem een leidinggevende baan met bijpassend salaris en een woning. Mijn ouders accepteerden het aanbod en zo vertrok de familie met 4 kinderen midden in de winter naar het Noorden. Dag school, dag vriendjes, hallo nieuwe school. We waren nog niet gearriveerd of de pastoor van Martenshoek heette ons welkom in zijn parochie en de daarbij behorende school naast de kerk. Lekker actief dachten mijn ouders, dus het werd de school te Martenshoek.

Later hoorden we dat wij gezien ons woonadres en de gemaakte afspraken tussen de scholen, geacht werden om in Sappemeer de school te bezoeken.

Maar ja, Martenshoek kon gezien het leerlingenaantal wel 4 leerlingen gebruiken. De nieuwe school, dat was wel even schrikken. De school in Utrecht bestond uit een aparte afdeling voor

jongens en meisjes. Totaal meer dan 600 leerlingen en per klas 40 leerlingen. En van sommige jaarklassen waren er twee. Gehuisvest in een enorm tweehoog klassiek gebouw met een hele grote speelplaats afgesloten door hoge hekken. En ja, gelegen direct naast de kerk.

Wij woonden op loopafstand van de school. De school stond bekend als zeer prestatief. De Majellaschool in Martenshoek lag ook direct naast de kerk. Maar daarmee hield de vergelijking ook op. De school bestond afgezien van het kleuterschooltje slechts uit 3 lokalen. In elk lokaal 2 klassen. Dus lokaal 1 klas 1 + 2, lokaal 2 klas 3 en 4, lokaal 3 klas 5 en 6. En jongens en meisjes door elkaar. In totaal nog geen 90 kinderen. Om de school te bereiken moesten we op de fiets langs het stinkende “Diep”. En dat 4 x per dag. Dus daar zat ik ineens zomaar met mijn oudere broer Willem in hetzelfde lokaal bij juffrouw Meeuwisse. Hij in een rij van klas 4, ik in een rij van klas 3. Aardrijkskunde, geschiedenis hadden we gezamenlijk. Dus de volgorde waarin de onderwerpen van deze vakken aan bod kwam was niet altijd even logisch. In het ene leerjaar werd geschiedenis behandeld van jaar 1 tot 1500 en het andere leerjaar van 1500-heden. Had je pech dan klopte de volgorde niet en begon je in klas 3 met 1500 tot heden. Ach, een kniesoor die hierop let. Mijn broer Leo begon in klas 2 bij juffrouw Teuben. Broertje Frans begon in de kleuterklas. Bij godsdienst maakte de volgorde niet uit. Dat werd verzorgd door pastoor Nieuweboer. Die bood gewoon elk leerjaar hetzelfde aan, de Catechismus. En dat werd ook nog schriftelijk overhoord met een cijfer op je rapport. De pastoor zal wel

gedacht hebben, als ik het twee keer aanbiedt en twee keer een proefwerk geef met een cijfer op het rapport, heb je grote kans dat ze het leren en misschien zelfs onthouden. En dat laatste zou wel eens waar kunnen zijn. De Catechismus is op veel katholieke scholen aangeboden. Ook in Utrecht. Vraag maar eens aan een wat oudere katholiek: Waartoe zijn wij op aarde? Dan heb je een grote kans dat het antwoord op deze vraag er ook nu nog moeiteloos uitrolt.

“Wij zijn op aarde om God te dienen en daardoor hier en in het hierna-maals gelukkig te zijn.” Een zeker optimisme klinkt hier wel in door.

Vond je het leuk op school?

Net als elke andere school had onze nieuwe school leuke en minder leuke dingen. We mochten in de pauze voetballen op het veldje naast het schoolplein, tenminste, als het droog was. De pauzes duurden meestal lekker lang. En dan klas voor klas in een rij naar binnen. Heel langzaam. De meester of juf wachtte lijdzaam tot iedereen stil stond en stil was. Ook als het regende. Dat waren we op school in Utrecht heel anders gewend. Alles moest daar snel en geordend. Het rommelige op onze nieuwe school wende snel. Men deed ook maar 1 deur open. Dus wat wil je. Wat wel heel snel ging was de volière. Zomaar op een morgen was er een vogelkooi verschenen onder de overkapping op de speelplaats. Leuk! Iedereen enthousiast. Twee dagen later was de kooi alweer leeg: deurtje open, vogeltjes weg. Een dag later was ook de kooi verdwenen. Nooit meer teruggezien. Met Koninnedag stonden we allemaal keurig opgesteld rond de vlag voor bij de kerk. Alle klassen hadden het Wilhelmus geoefend. Tot in den treure,

dat wisten we zeker. De lokalen waren namelijk allesbehalve geluidsdicht. Dus als er in een klas geoefend werd met zingen hoorde je dat in alle klassen. Helaas gold dat ook voor de piano en als er minder zuiver werd gezongen. En ja, ook als een juf of meester kwaad werd. De hele school wist direct wie de pineut was. Meestal dezelfde. Met het Wilhelmus hebben we nog een geintje uitgehaald. Wim Helmers was een leerling van de school.

Voor het zingen van het volkslied hadden we tegen anderen gezegd dat het niet Wil Helmus was maar Wim Helmers. En dat klonk eigenlijk wel net zo goed. Na het zingen van het Wilhelmus hadden we soms nog een sportprogramma op het schoolplein, maar meestal waren we vrij. We hadden geen eigen gymlokaal. En geen van onze leraren voelde zich geroepen om sport aan te bieden op het schoolplein net als in Utrecht. Jammer. Pas in de 5e en 6e klas was er een gymleraar beschikbaar. We moesten dan wel op de fiets naar Foxhol. Heen en terug onder begeleiding van 2 verkeersbrigadiers uit onze eigen klas. Gelukkig was het toen nog niet zo druk en niemand had haast. De school lag aan het oude Winschoterdiep. Aan het Diep lagen de werven. De school lag recht tegenover de werf van Bodewes.

Klas 3 en 4 medio 1960

Bovenste rij vlnr: Martin Vermeend, Gerard Lockhorn, Martin vd Veen, juf Meeuwisse, Elly Fikkers, Bert Oostmeijer, Bernard Kerdijk

2e rij van boven vlnr: Joke Dilling, Ellie Suurmeijer, Jan Visker, Henry Gibcus, Marjet Bodewes, Lenie Lockhorn, ?, Lisette Dilling

3e rij van boven vlnr: Herman Teuben, Jan Helmers, Bettie Stiekema, Johan Gibcus, Christa van de Veen, Frits Schür, Lidy Mulder, Karel Feeburg, Henk van der Werf

Voorste rij vlnr: Maria Gibcus, Leo Vermeend, Herman Scholte

Dat had als nadeel dat je het klinken overal kon horen. Maar er was ook een voordeel. Onze school lag aan een schuin aflopend pad naar het kerkhof. Dus als er een schip te water ging moesten we allemaal gaan kijken. Dan sloeg het water over de weg in een brede stroom met ratten richting kerkhof. De school werd onbereikbaar. Wij hadden dan vrij. Het nadeel van een eigenlijk wel erg kleine school kwam pas aan het licht toen we doorstroomden naar het voortgezet onderwijs. Daar werd verondersteld dat de doorstromers op de eigen school ook al kennis hadden gemaakt met de beginselen van Frans en Engels. Helaas: wij hadden alleen kennis gemaakt met de beginselen van het Gronings dialect. Ook handig maar nu even niet zo zinvol. Dus dat werd zwoegen.

Martin is 20 jaar raadslid geweest voor de PvdA in Hoogezand en broer Willem was voor de PvdA staatssecretaris van Financiën en minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, blijkbaar was de basis zo slecht nog niet (Hans Suurmeijer)

Ken je de leerlingen van je klas van de Majellaschool nog?

Bij naam wel. Het kostte geen enkele moeite om de namen van de leerlingen uit jaar 3 en 4 die op de foto staan te benoemen, op twee na. Dat betekent niet dat ik ze allemaal nog ken in de zin van tegenkomen.

De twee Jannen behoren nog tot onze directe vriendenkring. Van 4 weet ik dat ze nog in onze gemeente wonen. Van de anderen is mij niets bekend. Als ik om me heen kijk denk ik dat het ook niet zozeer het basisonderwijs is dat leidt tot een langdurige vriendenband. De Majella-school was toch vooral een regioschool. De leerlingen kwamen niet uit dezelfde buurt en speelden dus na school in hun eigen woonbuurt met kinderen die daar ook woonden. Dat geldt zeker voor ons gezin. Ik denk dat b.v. de sportvereniging een veel grotere rol speelt bij het vormen van vriendengroepen. Zo hebben we bij Kwiek vanaf de jeugd t/m de senioren bijna altijd met dezelfde groep gespeeld. Datzelfde geldt voor D.O.S. gymnastiek en volleybal. Daar ontmoette je ook de kinderen die naar de katholieke school in Sappemeer waren gegaan. Deze jeugd kwam je ook weer tegen bij de dansschool en de feesten van de KJB. (Katholieke Jongeren Beweging) Zij organiseerden elke maand een dansfeest in Faber en jaarlijks een feest met Carnaval. Inmiddels bestaat de Majellaschool niet meer in de oude vorm en op de plek waar wij naar school zijn gegaan. Het gebouw bestaat nog min of meer in de vorm van een woonhuis. Ook de kerk en de pastorie hebben een andere functie gekregen.

Kleine reünie

Ze kwamen elkaar regelmatig tegen. Voor een babbel bij het doen van de boodschappen. Toen ontstond er het idee om met alle klasgenoten van de Majellaschool een reünie te organiseren. Toevallig was het 2004 en iedereen was van het geboortjaar 1953/1954. Dus iedereen was of werd in dat jaar 50. Dat was een mooie gelegenheid om zoveel mogelijk klasgenoten te mobiliseren. De klas bestond toentertijd uit ongeveer tien kinderen. Uiteindelijk bleven er na enkele afzeggingen vijf over. Dit waren: Martin Gibcus en Anneke Gibcus (neef en nicht van de kolenboer uit de Julianastraat), Margreet Deiman (van de winkel van Jos Beeres te Martenshoek), Marian Suurmeijer (van de scheepsbouwer) en Bennie Helmers (van de scheepsbetimmeringen). Elke laatste vrijdagavond in oktober werd een etentje ergens georganiseerd. Daar werden dan allerlei herinneringen opgehaald. De laatste jaren mochten ook de partners aanschuiven. Straks, eind oktober 2024, is er de volgende reünie. Ze zijn dan allemaal 70 !!! Tewaterlatingen.

Tegenover de kerk en de school was de scheepswerf van Bodewes. Vele schepen zijn daar gebouwd en tot op de dag van vandaag is Royal Bodewes een grote scheepsbouwspeler. Schepen worden op de wal gebouwd en gaan op enig moment te water. Dit gebeurt langs het Winschoterdiep dwarsscheeps, met 1 uitzondering in Waterhuizen. De schoolgaande kinderen kregen vaak de kans dit prachtige schouwspel gade te slaan en stonden dan opgesteld tegenover de werf. Afhankelijk van het type schip kwam er meestal veel water over de weg en dit stroomde dan vaak langs de school richting het achtergelegen kerkhof. Maar bij tegenoverliggende huizen werd dit volgens overlevering als volgt

opgelost: de voordeur en ook de achterdeur gingen open en het water had dan even vrij spel. Vervolgens werd de werf benaderd vanwege de waterschade en deze keerde dan ook uit niet wetende dat

meestal de bewoners een oud tapijt lieten overstromen en het originele tapijt na de tewaterlating weer terug plaatsten. Ook is het verhaal dat bij een tewaterlating het muurtje voor de kerk beschadigd raakte. De aanwezige pastoor richtte zich tot de hemel en riep God aan, ook bij een andere naam "Verdomme". Er is een geval bekend in mei 1956; een hek werd beschadigd/ontzet. De verzekering bracht uitkomst oftewel fl 525.--. De Heer let wel op!

Schoolplein

Bij de school lag een betegeld schoolplein welke overging in een zandvlakte met daarop zwarte zure grond met een specifieke geur. Bij het naar binnengaan moesten we eerst opstellen in rijen per klas. In het speelkwartier werd er door de jongens veel gevoetbald, gevolg hiervan dat je later bij de tafels in de klas precies kon zien wie de voetballers waren, er lag bij hun altijd een hoopje zand onder hun tafel. De tafels en stoeltjes waren van Marko met een inktpotje erin met aan de bovenkant een schuifje. Slingertikkie werd ook veel gedaan; wie geraakt werd was af en moest aansluiten bij de slinger op zoek naar het volgende slachtoffer. Deze steeds groter wordende groep werd een soort slinger en als je de buitenste was moest je alle zeilen bij zetten om de slinger bij te houden vanwege de steeds hoger wordende snelheid. Ook werd er wel

geknikkerd in een koeltje uiteraard. 's Winters werd er uiteraard wat met de sneeuw gedaan als dat er lag en er werden glijbaantjes gemaakt van het plein naar het lager gelegen zandveld. Op 30 April, Koninginnedag, werden er allerlei spelletjes gedaan waarbij het zaklopen altijd spannend was.

Kleuterschool

Katholieke peuters gingen naar de kleuterschool in Sappemeer die in 1958 was gebouwd.

Maart 1960 wordt in opdracht van het kerkbestuur van de St. Martinusparochie door architect C.H. Beking te Groningen in café Smit te Hoogezand aanbesteed het bouwen van een 2-klassige kleuterschool bij de RK Kerk te Martenshoek. Er waren 18 inschrijvingen, hoogste fa. Swart en Zn, Euvelgunne, fl. 80.100.--. Laagste inschrijving B.W. Smid te Kolham, fl. 73.074.--. Gunning in beraad tot april en dan krijgt Smid de opdracht.

De kleuterschool werd gebouwd ten westen van de Majellaschool en vanuit onze school kon je de kleuters zien lopen van en naar hun school.

In 1966 wordt er melding gemaakt van te weinig kleuters, het waren er slechts 20. De parochianen wordt gevraagd hier iets aan te gaan doen. Je kunt je afvragen welke oplossing men in gedachten heeft gehad.

Kleuterschool met Zuster Godeharde

In 1973 verhuist de Majella school naar de wijk Gorecht te Hoogezand met als hoofd der school, dhr.Kassens.

Op 5 September 1975 wordt de nieuwe Gerardus Majellaschool aan de Talmastraat officieel geopend. Toen nog een Rooms Katholieke school die viel onder de stichting Rooms Katholiek Onderwijs Hoogezand-Martenshoek.

Het oude schoolgebouw krijgt tot 1990 een functie als streekschool voor Kort en Middelbaar Beroeps-onderwijs.

Het huidige schoolgebouw anno 2024 (coll. Rianne Olthof)

Vervolgens worden de RK kerk en het schoolgebouw verkocht aan Bloem Glazeniers. Deze plaatste diverse machines in beide gebouwen.

In 2003 krijgt de voormalige school een woonbestemming en sinds die tijd zijn Rianne Olthof en haar partner Ruben Brandon en hun dochters Sanniek en Annelie de trotse bewoners. Zij hebben de nodige aanpassingen gedaan maar de karakteristieke indeling van gang en aangelegen lokalen is grotendeels behouden alsook de dubbele buitendeuren naar het vroegere schoolplein. De school in Gorecht is in 2022 afgebroken en is nu ondergebracht in gebouwencomplex “De Punt” aan de Erasmusweg in de wijk Spoorstraat-Kieldiep.

Sluiting Kerk Martenshoek

In 1989 wordt besloten de Martinuskerk In Martenshoek te sluiten. Emeritus pastoor Jan Hesseling ging hier tegen in verzet. Het parochiebestuur had inmiddels de 1300 leden schriftelijk op de hoogte gebracht van het voorgenomen besluit van het Bisdom Groningen om de kerk aan de eredienst te onttrekken en dus te sluiten. Hesseling is 23 jaar pastoor geweest in Martenshoek en was diep verontwaardigd over de handelwijze van het parochiebestuur.

Volgens hem was er toegezegd dat de leden bij de besluitvorming betrokken zouden zijn hetgeen kennelijk niet is gebeurd.

Het kerkbestuur was het hier uiteraard niet mee eens en vond dat de leden voldoende waren voorbereid op de sluiting. Er was veel geld nodig voor onderhoud, er werd gesproken over een miljoen gulden en de kerk lag nu aan een doodlopende weg, daar de verderop gelegen brug bij Fockens pijpleidingen is weggehaald. Pastoor Bootsma die na de sluiting Martenshoek en Sappemeer onder zijn hoede krijgt, vond ook dat het bestuur juist had gehandeld. Volgens Hesseling kon de kerk nog zeker een aantal jaren dienst doen.

De diensten op zaterdag avond werden nog steeds bezocht door zo'n 120 mensen en vooral de oudere parochianen waren erg op hun kerk gesteld stelde hij. Het besluit is echter niet teruggedraaid.

De Martinusparochie is in 1990 samengevoegd met de Willibrordus parochie in Sappemeer. De kerk werd in 1991 onttrokken aan de eredienst en werd verkocht aan een glazeniersbedrijf. Deze is inmiddels vertrokken en de laatste plannen spreken van verbouw tot een 6 tal appartementen en een bedrijfsruimte. Een aantal van de prachtige glas in loodramen is herplaatst in de kerk in Sappemeer en een ander deel in de kerkhofkapel van de Sint Martinusparochie in Sneek. Een aantal losse elementen zijn ondergebracht in het klooster in Ter Apel. De kerk is nu een gemeentelijk monument.

Sinds 2014, valt de kerk onder de Heilige Norbertus Parochie Oost-Groningen, bestaande uit de kerken te Oude – en Nieuwe Pekela, Hoogezand-Sappemeer, Veendam en Winschoten.

Relatie RK School, parochie bestuur en later Primenius

Vanaf de oprichting in 1920 van de school was het kerkbestuur tevens het schoolbestuur. Uit de notulen van die tijd bleek dat er meestal vergaderd werd na de hoogmis. Het kerkbestuur was samen met de gemeente verantwoordelijk voor de financiering, voor het aannemen en ontslaan van het personeel en voor het werven van leerlingen.

De boekhouding in die tijd werd door het hoofd der school gedaan.

Rond 1970 vond er een splitsing plaats en werd het schoolbestuur de wettelijke vertegenwoordiger. Later werd er aansluiting gezocht bij het KOC (Katholieke Onderwijs Centrale), een vereniging van schoolbesturen die administratieve zaken uitvoerden alsook aanvragen van subsidies etc. Heden ten dage valt de school onder de Stichting Primenius.

Bronvermelding:

Jubileumkrant Majellaschool 1920-1995
Delpher kranten
Historisch Archief Midden -Groningen
Groninger Archieven
Notulen kerkbestuur
700 jaar Kolham-Kasper Amerika

Inpakken en!

Van de redactie

Het wordt zo langzamerhand een traditie in Hoogezand - Sappemeer: wat lelijk is inpakken en zo het verval onttrekken aan het oog.

Het voormalige pand Stiekema op de dam, tegenover hotel Faber, als ook de inmiddels gesloopte gebouwen op de hoek Hoofdstraat / Winkelhoek gingen het nu ingepakte station Hoogezand - Sappemeer voor.

Foto's ©Wim A.H. Rozema.

Onze Historische Vereniging in het Moormerland

Van de redactie

Als vervolg op het grote succes van vorig jaar, heeft het bestuur van onze Historische Vereniging ook deze herfst haar leden weer kunnen laten deelnemen aan een grensoverschrijdende excursie. Dit keer naar het Moormerland in Ostfriesland.

Het gevarieerde programma begon in het voormalige -in 1933 ingerichte- concentratiekamp Esterwegen. Hier werd de geschiedenis van dit kamp verteld, aan de hand van originele filmbeelden. Na een rondgang door het ruim opgezette en gratis toegankelijke museum ging de reis naar Detern. Hier werd in restaurant “Zum Jümmeesee” van een uitstekende lunch genoten, waarna de reis werd vervolgd naar het plaatsje Ihloh. Na Ostfriesentee en Kaffee met overheerlijke taart uit eigen bak-

kerij, werd hier de “Klosterstätte” bezichtigd en lichtten 2 gidsen de ontstaansgeschiedenis van dit in 1228 gestichte klooster toe.

Bijzonderheid om te vermelden dat dit klooster behoorde tot de kloosterorde Cisterciënzers en onderdeel was van de abdij van Aduard. Tot slot van deze zeer geslaagde excursie werd een bezoek gebracht aan het “Maritimes Museum” van Joop van der Marel te Westerende - Kirchloog. De enorme verzameling van deze Nederlandse parel in het Moormerland maakte op de bezoekers een grote indruk. Gelet op de alom gehoorde vele zeer positieve reacties, is deze excursie wederom bijzonder in de smaak gevallen bij de verenigingsleden : “Geacht bestuur, Hierbij danken wij u voor de prachtige excursie naar Duitsland.

Wat waren weer interessante indrukwekkende bezienswaardige doelen uitgezocht en wat waren lunch en “Kaffeetisch” (met monster taartpunten!) goed verzorgd. Het treffen van leden van het huidige bestuur (ze beter leren kennen) en oud-bestuursleden was een mooie bijkomstigheid. Veel respect hebben we voor onze vermaarde meester-verteller, alias de secretaris, die zich vooraf had verdiept in het ontstaan van het concentratiekamp in Esterwegen en ons in zijn eigen woorden daar introduceerde. Veel waardering hebben we ook voor de onderweg uitgedeelde versnaperingen. Slotsom: Een zeer geslaagde dag! Hartelijk dank daarvoor. Deze hulde geldt uiteraard ook de chauffeur (ook een vrijwilliger)”.

Foto's : ©Wim A.H. Rozema.

GRN Festival 2024

Van de redactie

Op 16 november vond het GRN Festival plaats in het Huis van Cultuur en Bestuur in Hoogezand.

De markt was dit jaar omgedoopt tot 'GRN-Loug' en vond plaats op het Contactplein.

Net als vorig jaar was onze historische vereniging dit keer ook weer aanwezig met een boekenstand en fotopresentaties door Janneke Hessing - Alberts.

Foto ©Wim A.H. Rozema.

De gezelligste Primera van midden-Groningen

Primera
Hoogezand

Maandag:	13:00 - 18:00
Dinsdag:	09:00 - 18:00
Woensdag:	09:00 - 18:00
Donderdag:	09:00 - 18:00
Vrijdag:	09:00 - 18:00
Zaterdag:	09:00 - 17:00
Zondag:	Gesloten

Te bereiken op **0598 393 377**

Een 100 jarige

Machinefabriek Benes (Voorheen Roer- en Stevensmederij Benes)

Gerrit Stuit

In één van de bedrijfshallen aan de Van Neckstraat te Hoogezand is op nummer 5 de Machinefabriek Benes gevestigd.

In dit pand wordt een voor een schip onmisbaar onderdeel vervaardigd, namelijk het steven-en roersegment.

Het is momenteel honderd jaar geleden (2024) dat de 51-jarige smid Jan Benes zijn zoon Jo Benes van school

Scheepswerf Ferus Smit Foxholsterbosch omstreeks 1954

haalde om samen met hem een nieuw bedrijf te beginnen. Vader Jan was namelijk al twee keer failliet verklaard en was zodoende niet in staat voor de derde keer een be-drijf op zijn eigen naam te beginnen. Zwager Ferus Smit (voorheen Gebroeders Smit), geen onbekende in de scheepsbouw, bood vader en zoon een deel van zijn loods in het Foxholster bosch voor de start van een nieuw bedrijf.

Toen Jo meerderjarig was werd het bedrijf in 1929, dat inmiddels reeds 5 jaar bestond, op zijn naam gezet. Ondanks de moeilijke beginperiode, doch mede door het vakmanschap van vader Jan en zoon Jo kreeg Benes Smederij een voet aan de grond in de scheepsbouw.

In die periode bestond de scheepsbouw nog veel uit handwerk in de vorm van het klinken van de ijzeren platen; het laswerk had zijn intrede toen nog niet gedaan.

Zuiderstraat 14 Hoogezand; op de voorgrond het Winschoter-diep met een aantal (platbodem) schuiten; geheel links de schuit met opschrift J.G. Benes, waarschijnlijk van de eveneens aan de Zuiderstraat gevestigde meelfabriek Benes, omstreeks 1946

Zuiderstraat 14 Hoogezand; Roer- en Steven smederij Benes; Geheel rechts Jan Benes, omstreeks 1946

In hetzelfde jaar werd een bedrijf-spand aangekocht aan de Zuiderstraat nummer 14 in Hoogezand. Voorheen was in dit pand een koelhuidenhandel gevestigd.

Voor de plaatsing van de benodigde draaibanken en boormachines werd een nieuw gedeelte achter het bestaande pand gebouwd.

Eind jaren '20 en beginjaren '30 van de voorgaande eeuw waren moeilijke jaren met als dieptepunt de Tweede Wereldoorlog. De Duitsers namen alles in beslag, waarvan zij dachten dat het nuttig zou zijn voor de oorlogsvoering. Vader en zoon Benes wensten echter niet voor de Duitsers te werken. Het bedrijf lag zodoende tijdens de oorlogsperiode stil. In het begin van de oorlog had het bedrijf nog een flinke voorraad ijzer; deze werd gedurende de eerste oorlogsdagen bedolven onder een grote hoeveelheid zand om het zodoende aan het oog van de Duitsers te onttrekken.

Om toch nog wat geld op de plank te krijgen verrichtte Jo Benes tijdens de oorlog allerlei hand- en spandiensten. Zo werkte hij bijvoorbeeld een tijdlang voor het waterleiding bedrijf WAPROG.

Aangezien het bedrijf klandestien nog een hoeveelheid ijzer in voorraad had, werden direct na de oorlog onder andere onderdelen voor wipkarren in de vorm van wipkarbeugels gemaakt.

Wipkar met wipkarbeugel aan de voorzijde

Na de oorlog begon de scheepsbouw weer uit een diep dal te kruipen door onder andere vernielde schepen te repareren. In 1949 stierf één van de grondleggers van het bedrijf Jan Benes, alsmede zijn echtgenote Margaretha Hendrika Smit, een telg uit de Ferus Smit-familie.

Opbouw zelfgemaakte spanten (1955)

In 1954/1955 werd besloten het pand de Zuiderstraat te verlaten en een nieuw pand aan de Van Neckstraat te bouwen. Ook trok de scheepsnieuwbouw weer aan zodat er voor Benes Machinefabriek weer voldoende werk aan de winkel was. De firma had zich inmiddels gespecialiseerd in de roer-en stevenbouw.

De spanten voor de nieuwe bedrijfshal werden in eigen beheer gemaakt en geplaatst. 14 April 1956 vond de officiële opening van de nieuwe bedrijfshal plaats. Een groot voordeel van het nieuwe pand is dat het aan het Nieuwe Winschoterdiep is gelegen.

Vanwege zogenaamde bestedingsbeperkingen kwam er in 1958, 1968 en 1978 een dip in de orderportefeuille, hetgeen regelmatig tot een werktijdverkorting leidde. In 1972 werd overigens een vette order binnengehaald in de vorm van acht roer- en schroefaskokersets voor bevoorradingsschepen. In 1973 nam Jo Benes na 49 jaar afscheid als oudste directeur en mede-oprichter van het bedrijf. Het stokje werd

overgenomen door de één na oudste zoon van de familie Benes: Ton. In 1980 maakte ook de jongere broer Hans deel uit van de directie. Er werd besloten de productiehal met 600 m² uit te breiden. De nieuwe productiehal met een nieuwe draaibank werd in 1981 officieel geopend door de oud-directeur Jo Benes.

Het werk voor Benes Machinefabriek lag niet altijd voor het oprapen. In de periodes waarin het voor de scheepsbouw niet zo goed ging werden andere onderdelen gemaakt, zoals bijvoorbeeld mangatringen, masten voor viskotters, stuurhutten en zelfs reclamezuilmasten.

Na het vertrek van Ton Benes in 1991 nam Hans Benes de leiding van het bedrijf over; hij was zeer actief zowel op kantoor als in de productie. In 1999 stierf Hans echter op veel te jonge leeftijd. Op zijn verzoek heeft zijn echtgenote, Hans was inmiddels gehuwd met Tineke Mandema, de leiding van het bedrijf overgenomen. Al snel werd zij bijgestaan door haar broer Siemen Mandema.

Officiële opening bedrijfshal

Mede dank zij de ervaring van het personeel hebben zij deze moeilijke periode overbrugd. Hierbij nam Tineke de organisatiekant en Siemen de productie kant voor hun rekening. Tijdens deze periode werd het machinepark sterk uitgebreid.

In 2002 werd buurman Steenhuis Electromotoren overgenomen. In periodes van drukte of slapte kon hierdoor een uitwisseling van personeel plaatsvinden. Hoewel beide bedrijven goed draaiden werd Steenhuis Electromotoren in 2012 weer van de hand gedaan. Eén van de hoogtepunten in het bestaan van Benes Machinefabriek was de levering in 2017 van een roer voor de ruim honderd meter metende super zeiljacht Black Pearl.

In 2024 bestond het bedrijf honderd jaar. Ter gelegenheid van dit honderd jarig bestaan is een boekwerk uitgegeven met als titel “100 jaar de juiste koers”.

Benes Machinefabriek is een schoolvoorbeeld van een echt familiebedrijf; de eerste 75 jaar geleid door leden van de familie Benes en de afgelopen 25 jaar geleid door broer en zus Mandema.

Broer en Zus Mandema, vergezeld van het personeel

Echtpaar Kor en Greetje Jansen:

samen ondernemend in Sappemeer, Hoogezand en Martenshoek.

Okkie Smit

Risico's durven nemen en kansen pakken. Gezegend met een neus voor producten die "trends" zouden gaan vormen en het lef om artikelen uit het assortiment te verwijderen die "uit" zouden raken. Deze vaardigheden vormden de basis voor 53 jaar samen succesvol ondernemen in "Warenhuis Jansen" en "Kadoshop Jansen". Stadjer Kor Jansen (1941) was een telg uit een echte ondernemersfamilie. Dat gold niet voor zijn echtgenote Greetje Jansen-Visscher (1943), afkomstig uit Westerbroek. In die plaats had zij werk gevonden als secretaresse bij Silenka. Juist op het moment dat de directie van de HEMA Groningen hun afdelingschef Kor wilde voordragen voor promotie naar de functie van bedrijfsleider bedacht hij dat hij toch liever in de voetsporen van zijn voorvaders wilde treden. Ook hij wilde een eigen zaak runnen. Zijn initiatieven (o.a. het in de markt zetten van "kaas van het mes") waren zijn superieuren al opgevallen. Maar toen Kor de advertentie in het Nieuwsblad van het Noorden las waarin vermeld werd "Ter overname aangeboden: Geschenkenhuis Beerta in Sappemeer", voelde hij dat de tijd rijp was om zijn droom te verwezenlijken. Dit had tot gevolg dat hij afscheid nam van de zekerheid van een vast dienstverband. Daarmee zei hij tevens vaarwel tegen een zeker bestaan in loondienst met een vast maandsalaris. In plaats daarvan koos hij, om zijn geluk te beproeven, samen met echtgenote Greetje, voor het samen runnen van een eigen zaak. Met alle uitdagingen en risico's van dien. Zij zagen het als een aantrekkelijke uitdaging.

Op 1 oktober 1969 namen Kor en Greetje Jansen samen "Geschenkenhuis Beerta" aan de Noorderstraat 111 over. Met een deel van het personeel.

Centrum Sappemeer omstreeks 1966, rechts naast CABE, geschenkhuis Beerta

Greetje was administratief goed onderlegd. Dat kwam goed van pas in het voor haar nieuwe ondernemerschap. Commerciële kwaliteiten had zij bij zichzelf nimmer ontdekt. Zij vertrouwde blindelings op de visie, het lef en de zakelijke intuïtie van haar echtgenoot Kor. Samen gingen zij het zakelijk avontuur aan. Aanvankelijk zou het echtpaar Landman (de eigenaren van Geschenkenhuis Beerta) het jonge stel helpen en wegwijs maken in het reilen en zeilen van het inmiddels in "Warenhuis Jansen" omgedoopte Geschenkenhuis Beerta. Helaas kwam de heer Landman kort na de overname te overlijden en stond het echtpaar Jansen er (met hun personeel) alleen voor. Zij waren werkgevers geworden en zij kregen voor het eerst te maken met leveranciers en klanten. Wat "Stadjer" Kor vooral opviel was de gemoedelijkheid en het "dorpse" van de klanten uit Sappemeer en omstreken. "Een leuke sfeer" vonden de Jansens. Vanaf het begin was het "raak" met warenhuis Jansen. Kor had een neus

voor handel. Tijden veranderden en het assortiment langzamerhand ook. Aanvankelijk werden de bekende "kraantjespotten", huishoudelijke- en gebruiksartikelen verkocht. Kor had

meer fiducia in de verschuiving naar luxe artikelen. Waarbij voor aanstaande echtparen complete bestekcassettes en potten en pannen te koop werd aangeboden. Het bleek een schot in de roos: luxueus

huisraad allemaal op één adres verkrijgbaar. Kor zijn affiniteit hiermee bleek bij zijn enthousiaste benadering van klanten hiervoor. Bij de verkoop van speelgoed in de zaak was hij veel minder gedreven. Daar had hij niets mee. Als klanten rond Sinterklaas bijvoorbeeld op zoek waren naar speelgoed wist Kor altijd wel één van "winkelmeisjes" aan te wijzen dat daar alles van af wist en de klanten graag deskundig van advies wilde dienen. Al die spelletjes (waarvan bij thuiskomst van de klanten soms ook nog een klein onderdeel bleek te ontbreken), bezorgden Kor hoofdbrekens. Maar hij durfde keuzes te maken. Als echte ondernemer schrok hij er niet voor terug om alle speelgoed uit het assortiment te halen. "Iets minder omzet misschien maar vooral een stuk minder kopzorg", zo redeneerde hij. En... met die omzet kwam het toch wel goed!

In 1974 werd de ijzerwarenhandel van Bernhard Scheen in Sappemeer opgeheven. Dit bedrijf was gevestigd

nabij het warenhuis van Jansen. Tussen die bedrijven in was de cafetaria van Woltjer (later De Graaf) gevestigd. Zowel het pand van Scheen als de cafetaria werden op 13 mei 1984 door brand verwoest. De kledingzaak van Londeman en Warenhuis Jansen hadden veel waterschade. Later werd er op die plaats een automatisch geopend die o.m. werd geëxploiteerd door Harrie en Gré Hensema (de ouders van acteur Marcel Hensema). Kor en Greetje hadden inmiddels het ondernemen in de vingers gekregen en hadden de moed een tweede zaak te openen. “Warenhuis Jansen” was voortaan in 2 naast elkaar gelegen zaken gevestigd met in iedere winkel verschillende artikelen. In het ene pand lag de nadruk op eenvoudige gebruiksartikelen als emmers, afwasteilen, sponzen, vegers en dergelijke. Terwijl in het andere pand de luxere huishoudelijke artikelen over de toonbank gingen. Als Kor ergens handel in zag, dan zette hij door. Dat gold ook voor nieuwe uitdagingen. En die kwamen er!

Winkelpand Scheen 1972

Hoogezand

In 1977 kwam het kantoorpand van Makelaardij Boomsma aan de Kerkstraat in Hoogezand (tegenover het postkantoor) vrij. Kor en Greetje zagen voldoende mogelijkheden om ook daar luxe gebruiksartikelen te verkopen vanuit de zaak die de naam “Kadoshop Jansen” kreeg, net als de zaak aan de Noorderstraat 111 in Sappemeer. (Die vestiging onderging daarvoor een naamsverandering: van “Warenhuis Jansen” in “Kadoshop Jansen”). De winkel gevestigd op Noorder-

straat 115 hield de naam “Warenhuis Jansen”.

Het accent kwam in deze zaak te liggen op het hogere segment: mooie serviezen, luxe woonaccessoires.

Kerkstraat

In 1984 werd alle verkoop geconcentreerd aan de Noorderstraat 85 (het pand waar naderhand drogisterijketen “Schlecker” zou worden gevestigd en recenter een viszaak).

Rond diezelfde tijd nam de vraag naar tuinmeubelen toe. Consumenten konden zich de luxe permitteren van speciale tuinmeubelen en wilden niet langer bij mooi weer een kamer of keukenstoel in de tuin zetten. Het ondernemende

echtpaar Jansen speelde daarop in door in 1988 een zaak in Huis- Tuin- en Keukenmeubelen te openen aan de Kleinemeersterstraat in... (ook weer) Sappemeer!

In 1992 besloten Kor en Greetje om naast hun detail-

handel een groothandel op te richten voor de import en export van o.a. luxe huishoudelijke artikelen en tuinmeubelen. Die betreffende goederen importeerden zij o.a. uit Portugal en Italië om ze vervolgens naar Oost-Europa te exporteren. De reeds bestaande handelscontacten werden hiervoor geïntensiveerd vanuit het pand aan de Kleinemeersterstraat.

“Cleinemeer”

Martenshoek

De expansiedrift van Kor en Greetje Jansen was nog niet ten einde. Kort na de opening van de zaak aan de Kleinemeersterstraat, werd ook de zaak van Teuben aan de Meint Veningastraat in Martenshoek door de Jansens overgenomen om ook daar weer luxe huishoudelijke artikelen en tuinmeubelen te gaan verkopen onder de naam “Kadoshop Jansen”. In 1992 werd de firma Lahpor in Martenshoek opgeheven. Die zaak was, evenals het pand van Teuben gevestigd aan de Meint Veningastraat. Het bedrijf in het voormalig pand van Teuben werd beëindigd en het ondernemers-echtpaar Jansen ging verder in het voormalig pand van Lahpor, onder de naam “Kadoshop Jansen”.

Noorderstraat 85

Martenshoek 1989

Tegelijkertijd werd, de nog aan de Noorderstraat 85 gevestigde “Kadoshop Jansen” opgeheven.

Kor en Greetje concentreerden hun zakelijke activiteiten aan de Meint Veningastraat.

Martenshoek 1992

Vanwege de aansluiting bij de “Top-Groep” kwam er ook weer speelgoed in de zaak.

In dit pand van ruim 1000 vierkante met groot magazijn werd eerst uitsluitend de begane grond gebruikt.

Op de bovenverdieping werd een kantoor ingericht voor alle administratieve werkzaamheden van de zaken. Tevens werd de bovenetage ingericht als verkoopruimte van tuinmeubelen, later in combinatie met grenen meubelen.

Aanvankelijk werden die met een simpele aanhanger achter een personenauto bij de kopers thuis afgeleverd. Dit goedkoop aandoende transportmiddel deed echter afbreuk aan uitstraling van de zaak en haar assortiment, vandaar dat er een transportbus werd aangeschaft.

Aan het ondernemerschap van Kor en Greetje kwam op 1 april 1997 een einde.

Vanaf die datum nam hun dochter Andrea Jansen, samen met Jan Niestijl, “Kadoshop Jansen” in Martenshoek over.

De groothandel werd opgeheven en de naam van de winkel in Martenshoek werd veranderd in “Koken en Wonen”.

In december 2022 stopten zij de zaak en werden het pand, de webshops en de naam verkocht.

Zo kwam er na 53 jaar een einde aan het ondernemerschap van de familie Jansen in Hoogezand-Sappemeer.

Foto's: Coll. Historisch Archief Midden Groningen (HAMG)

Vanaf 1997 Koken en Wonen

Oproep Oproep Oproep

In 2025 is het 80 jaar geleden dat we bevrijd zijn en daar wordt op allerlei gebied op vele plaatsen aandacht aan besteed. Ook wij als redactie zullen hier aandacht aan besteden in ons juninummer van 2025. In 2020 hebben we in het kader van 75 jaar bevrijding ook een speciaal nummer (PG50) uitgegeven met oude verhalen en nieuwe verhalen over oorlog en bevrijding. Regelmatig krijgen we nog verhalen toegestuurd die betrekking hebben op de Tweede Oorlog en daarom gaan we deze verhalen van de afgelopen 5 jaar en nieuwe verhalen weer bundelen in een speciaal bevrijdingsnummer. Wel doen we bij deze nog een beroep op onze leden om nog verhalen in te sturen. Mochten er in uw omgeving nog mensen zijn met verhalen over de oorlog, schrijf ze op of geef ze aan ons door, dan maken wij er een verhaal van. Ook willen we graag in onze rubriek “Mijn schoolfoto” een schoolklas uit de oorlogsjaren plaatsen.

Oproep Oproep Oproep

Eén van de verhalen die wordt geplaatst in het juninummer, is die van een nazaat van een schipper, wiens schip in de oorlog, nadat vele bruggen zijn opgeblazen door de Duitsers, dienst heeft gedaan als loopbrug. In dit geval deed het schip dienst als loopbrug voor de Hoogezandster brug. Volgens hem zijn hier destijds foto's van gemaakt. De vraag is nu of er nog foto's in omloop zijn van het schip als loopbrug. De naam van het schip was Rijn en Zeevaart.

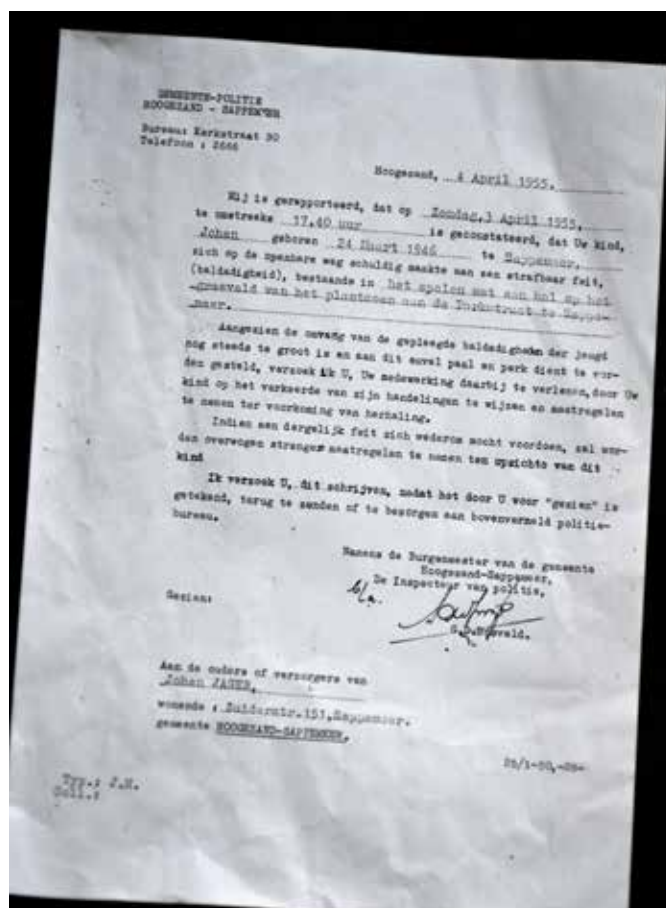
Inoophmiddagen

Wegens enorm succes gaan we in 2025 door met de inoophmiddagen voor leden en niet-leden. Elke laatste dinsdag van de maand, behalve in juni, juli, augustus en december is het bestuur aanwezig om u te ontvangen in ons onderkomen op de 1e verdieping van de Doopsgezinde Kerk, Noorderstraat 53 te Sappemeer. **De data zijn: 28/1, 25/2, 25/3, 29/4, 27/5, 30/9, 28/10 en 25/11.**

Een boze brief en een dierbaar fotootje uit Spanje ...

Van de redactie

Ons ledenbestand strekt zich niet alleen uit over Hoogezand - Sappemeer en omgeving en over Nederland. Onze leden zijn uitgezwermd naar alle windstreken. Zo ook onder de mediterrane zon van Spanje. Aldaar woont ons lid Hans Jager, zoon van holtjemoaker Joager uit Sappemeer. Eens per jaar, zo in de novembermaand, komt Hans naar Hoogezand en Sappemeer. Hij doorkruist dan onze voormalige gemeente op de fiets van de vader van hotellier Frank Faber. Hans kwam, zo bleek bij het bezoek aan onze secretaris, niet met lege handen. Hij had ook een brief bij zich. Een hele boze brief, gedateerd 4 april 1955 en gericht aan zijn ouders, wonende Zuiderstraat 151 te Sappemeer. Afzender : de Burgemeester van de gemeente Hoogezand - Sappemeer en de Inspecteur van politie, G.D. Bosveld. Onderwerp : ernstige baldadigheid ...!

Geestverwanten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis in Hoogezand-Sappemeer

Dit artikel is een verkorte versie van de lezing die Arend Hazekamp heeft gehouden op 27 november voor onze leden in dorps huis De Klabbe te Foxhol

Arend Hazekamp tijdens de lezing in De Klabbe te Foxhol (Foto : ©Wim A.H. Rozema)

In april 2023 verscheen mijn boek 'Geestverwanten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis'. Daarin wordt het verhaal verteld van de vrije socialisten in Groningen, Friesland en Drenthe in de periode van 1890 tot 1940. Deze arbeiders en kleine zelfstandigen vormden een bijzondere sociale beweging, die opkwam voor het recht op een menswaardig bestaan voor iedereen.

De grondlegger van het socialisme in Nederland, Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919), inspireerde hen. Een betere toekomst was mogelijk, maar dan moesten zichzelf in actie komen. Ze dienden zichzelf te ontwikkelen tot vrije persoonlijkheden, die in staat

waren deze maatschappelijke strijd te voeren. Hier was moed voor nodig. De tegenwerking was groot voor degenen, die zich te weer stelden tegen de gevestigde maatschappelijke orde. In dit artikel schets ik in het kort deze beweging in de genoemde periode in de drie noordelijke provincies en in Hoogezand-Sappemeer in het bijzonder.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis rond 1910 (Bron: Stadsarchief Amsterdam)

Vergeten sociale beweging.

De vrije socialisten behoren tot een haast vergeten sociale beweging in de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging. Sociaaldemocraten en in mindere mate communisten voerden uiteindelijk de boventoon. Toch hebben de vrije socialisten lange tijd een actieve rol gespeeld in deze arbeidersbeweging. De vrije socialisten bevochten (mede) het recht op vereniging, voerden strijd voor betere lonen en arbeidsomstandigheden in een periode dat arbeiders nauwelijks als mensen werden gezien en gerespecteerd. Hun ideaal was een samenleving waarin het recht op geluk voor iedereen was

weggelegd. Een sociale revolutie moest zo'n samenleving tot stand brengen. Begin jaren negentig van de negentiende eeuw en aan het einde van de Eerste Wereldoorlog leek zo'n revolutie naderbij.

Dit revolutionaire standpunt onderscheidde hen van de sociaaldemocraten (SDAP) en de communisten, die zich in politieke partijen organiseerden en aan verkiezingen meededen. De niet-partijgebonden vrije socialisten, die door deze 'concurrenten' uiteindelijk werden overvleugeld, wezen deze 'parlementaire' weg af. Die zou namelijk tot nieuwe bevoogding van de arbeiders leiden. De vrije socialisten stelden een groot vertrouwen in het vermogen van de arbeiders om zichzelf te organiseren en te bevrijden. Zij moesten zich verheffen door zichzelf te ontwikkelen en door zélf strijd te voeren. De strategie van de vrije socialisten was gericht op het bevorderen van deze directe actie door de arbeiders. Bemiddeling door politieke partijen was uit den boze. Dit kweekte nieuwe leiders, die hun aanhangers opnieuw zouden knechten in afhankelijkheid.

De sociaaldemocraten hielden de arbeiders af van 'zelf-handelen'. De bestuurders van de partij wierpen zich op als bemiddelaars en belangenbehartigers, en hielden in de ogen van de vrije socialisten zo de arbeiders slaafs en afhankelijk. In het vrije socialisme van Domela Nieuwenhuis bleven de socialistische principes gehandhaafd, terwijl de SDAP ter wille van het verkrijgen van macht en invloed bereid was water bij de wijn te doen.

De vrije socialisten bepleitten collectieve actie van arbeiders.

De algemene werkstaking, gedragen door grote groepen arbeiders, was het ultieme middel dat de samenleving zou stilleggen waardoor een sociale revolutie mogelijk zou worden. Zo'n sociale revolutie moest de daadwerkelijke maatschappelijke ommekeer bewerkstelligen. De arbeiders zouden dan voortaan zelf de productie en distributie van goederen en diensten verzorgen. Ook het openbaar bestuur zouden zij voor hun rekening nemen door middel van een radendemocratie, waarin de maatschappelijke ordening van onderop vorm zou moeten krijgen.

Pyramide
Ansichtkaart van 'De Pyramide der Tyrannie': hoe de vrije socialistische beweging de toenmalige samenleving beschouwden (Bron: collectie Arend Hazekamp)

Deze ideeën propageerde de vrij-socialistische beweging door een effectief en intensief gebruik van de media, waarover zij aan het einde van de negentiende en begin twintigste eeuw kon beschikken. Zij richtte zich rechtstreeks en succesvol tot de arbeiders met het gesproken en geschreven woord door middel van kranten, vlugschriften, brochures en boeken.

De beweging organiseerde voortdurend tal van bijeenkomsten met een keur aan sprekers voor allerlei doelen, wat in feite één grote leer-school was voor de slecht onderwezen arbeiders. De culturele verenigingen droegen dit gedachtengoed uit met zang, muziek en toneel.

Er vonden regelmatig manifestaties, demonstraties en (straat)acties plaats. Campagnes werden opgezet. Het in Groningen verschijnende weekblad *De Arbeider* (1892-1940) vormde bijna vijftig jaar hun spreekbuis. Het werd door colporteurs tot in de kleinste gehuchten verspreid. Armoede en ontbering vormden de voedingsbodem waardoor de vrije socialistische hun achterban gedurende vele jaren wisten te mobiliseren. In de periode voor de Ie Wo. waren veel van deze vrije socialistische vertrouwenspersonen in de lokale arbeidersgemeenschap waarvan ze deel uitmaakten. Zij waren meestal de organisatoren en de woordvoerders bij protest- en stakingsacties, de sprekers en voorzitters tijdens bijeenkomsten, en de propagandisten die met de geschriften in hun directe omgeving op pad gingen.

Socialisme in HS

Door toedoen van spreekbeurten van Domela Nieuwenhuis werden in de drie noordelijke provincies vanaf 1882 tal van afdelingen van de Sociaal-Democratische Bond (SDB) opgericht. De SDB was de toenmalige landelijke socialistische organisatie, waarvan Domela Nieuwenhuis de onbetwiste leider was. In Hoogezand-Sappemeer ontstond een afdeling in 1886, mede na een toespraak van Domela Nieuwenhuis. Door tegenwerking verdween de afdeling om in 1888 opnieuw opgericht te worden. Ditmaal met blijvend succes. Binnen enkele maanden waren er meer dan tweehonderd leden. Vlot ontstonden er ook een jongerenafdeling (Jongelings Eendracht/De Vrijheid) en een vrouwenvereniging (Eensgezindheid), een teken dat de socialistische sterk waren vertegenwoordigd.

Advertentie

De socialistische agitator Tjerk Luitjes kwam vanuit Groningen naar Sappemeer om het zieltogende weekblad *De Volkszaak* voort te zetten als *De*

Arbeider. Dit deed hij samen met Hendrik Kaspers die uit Finsterwolde afkomstig was. Samen startten ze als firma Kaspers en Luitjes een drukkerij, die het blad ging uitgeven. Door de talloze spreekbeurten van Luitjes in Oost-Groningen groeide de socialistische beweging in de periode 1892-1894 als kool. Er groeide een revolutionaire stemming in Groningen en Friesland, gevoed door maatschappelijke misstanden, economische malaise, langdurige koude winters, en socialistische agitatie. Kaspers en Luitjes speelden een belangrijke rol in de radicalisering van de SDB. De motie op het kerstcongres van 1893 van de socialistische om niet meer aan verkiezingen mee te doen – ingediend door Luitjes – was de aanleiding voor de oprichting van de SDAP in 1894. Beide mannen waren al langer gecharmeerd van het revolutionaire socialisme en het anarchisme. Zij gingen Domela Nieuwenhuis als het ware voor in diens stap in dezelfde richting.

Domela Nieuwenhuis nam afscheid van de SDB die inmiddels Sociaal-Listenbond was gaan heten en de partijkrant *Recht voor Allen*. In 1898 startte hij een nieuw politiek leven als vrije socialist. Een nieuw blad, *De Vrije Socialist*, markeerde deze stap. Het vrije socialisme werd de Nederlandse vorm van anarchisme. Plaatselijke Vrije Groepen vormden voortaan de motor van de socialistische beweging. De aanhang van de SDB/Socialistenbond volgde Domela Nieuwenhuis trouw in deze stap. Zijn nieuwe blad had bij de start 3000 abonnees en rond 1900 waren er zo'n honderd Vrije Groepen in Nederland. In Hoogezand-Sappemeer heeft tot de Tweede Wereldoorlog een zeer grote en bloeiende vrij-socialistische beweging bestaan, die vooral in Sappemeer was gevestigd. De zeer actieve Vrije Socialistische Vereniging was naast die van de stad Groningen de grootste in de provincie. Ook kende de plaatselijke beweging tal van culturele verenigingen, die naast eigen uitvoeringen ook optraden bij activiteiten van de beweging.

Het mannenkoor 'Dóór het Volk, vóór het Volk' werd eind 1902 opgericht, nadat eerder dat jaar het 'Socialistisch Mannenkoor' in Hoogezand-Sappemeer (dat al in 1896 bestond) was opgeheven. Dit koor was tot 1908 actief en werd dat jaar opgevolgd door het mannenkoor 'Naar de Vrijheid'. Fusie met het vrouwenkoor 'De Vrije Zangster' leidde in 1912 tot het gemengde koor 'Zang na den Arbeid'. In 1925 ging het koor door als vrouwenkoor om in 1931 – na de dood van dirigent Johan Smit – opnieuw gemengd te worden. Hoogezand-Sappemeer kende van oudsher de toneelvereniging 'Aan de Vrijheid Gewijd', die al in 1892 bestond en tenminste tot 1903 zou blijven bestaan.

Daarna ontstond een toneelafdeling binnen de zangvereniging 'Naar de Vrijheid'. In 1909 werd deze afdeling een zelfstandige socialistische toneelvereniging, 'Naar de Vrijheid' genaamd. Dat de club ambitie had, bleek uit het eerste optreden met de opvoering van het serieuze stuk 'Het Pantser' van Herman Heijermans. Een belangrijke kracht van de toneelvereniging was secretaris Hendrik Douma, die deze functie vanaf het begin vervulde en ook als grimeur en regisseur optrad.

Het fanfarekorps 'Geluk door Vrijheid' uit Sappemeer kwam in 1913 tot stand. De dirigent van de vereniging, Johan Smit, was dé voorvechter van het ganse culturele leven van de vrije socialisten in Zuidbroek en Sappemeer. Smit zou het korps tot op hoge leeftijd dirigeren, tot hij wegens ziekte het stokje in 1931 moest overdragen aan Eilko Holtman.

Deze werd in 1938 opgevolgd door Jan Postema. Doordat dit het enige muziekkorps was van de Groningse vrije socialisten – instrumenten waren kostbaar – trad het gezelschap veelvuldig op in de drie noordelijke provincies. Vooral bij buitenactiviteiten als optochten, demonstraties en openluchtbijeenkomsten was het gezelschap zeer gewild en altijd bereidwillig de beweging van dienst te zijn.

Geluk door Vrijheid
Muziekkorps Geluk door Vrijheid in 1931 tijdens de viering van het veertigjarig bestaan van het weekblad *De Arbeider* in Groningen (Bron: collectie Arend Hazekamp)

Actief op diverse terreinen

De vrije socialisten waren op diverse terreinen actief. Naast de vakbeweging betrof dit de vredesbeweging (antimilitarisme), het vrijdenken (atheïsme) en de geheelonthouding. Op elk van dit terrein was een organisatie actief die gedomineerd werd door vrije socialisten. Dit betrof de Internationaal Anti-Militaristische Vereniging (IAMV), de vrijdenkers-organisatie 'De Dageraad', de Algemene Nederlandse Geheel-onthouders Bond (ANGOB) en de vereniging Gemeenschappelijk Grondbezit (GGB).

Al deze verenigingen waren ook in Hoogezand-Sappemeer actief, een teken dat het draagvlak voor de beweging aanzienlijk was.

De lokale IAMV-afdeling ontstond reeds bij de oprichting van de landelijke vereniging in 1904. Al eerder – zo rond 1900 – waren afdelingen opgericht van de ANGOB (geheelonthouding van alcohol) en 'De Dageraad' (voor kerkafscheiding).

Het motto van de ANGOB was 'De kroeg uit, de beweging in'. Plaat van de kunstenaar Herman Heyenbroek (1871-1948) uit 1904 vervaardigd voor de ANGOB
(Bron: IISG Amsterdam)

Het meest bijzondere in Sappemeer was de afdeling van de GGB. Als gevolg van de talloze uitsluitingen na de verloren spoorwegstakingen van 1903, besloten de vrije socialisten in dit dorp tot oprichting van de lokale vereniging 'Gemeenschappelijk Grondbezit'. Dit bleek te hoog gegrepen. Een nieuwe vereniging 'Gemeenschappelijk Bezit' bleek wel levensvatbaar. Vanaf 1 maart 1905 exploiteerde deze vereniging in Sappemeer de kruidenierszaak 'GB', nadat de leden hiervoor het benodigde kapitaal bij elkaar hadden gebracht. In de loop der jaren ging de winkel gestaag vooruit. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog doorkruiste verdere uitbreiding van de activiteiten. Het bedrijf moest een zekere teruggang accepteren. Persoonlijke ontwikkeling stond

De kroeg uit De beweging in!

hoog in het vaandel. Dit was een belangrijke reden om bibliotheken op te zetten. In Sappemeer bestond de grootste bibliotheek van de vrije socialisten. Eind 1907 werd de aanvankelijk kleine bibliotheek ondergebracht in het vergaderlokaal van de vrije socialisten, de 'Volksbierhalle' in Kleinemeer, maar zou later bij diverse geestverwanten thuis ondergebracht te worden, waaronder bij de Joodse winkelier Sam Nijveen (Salomon Mozes), die met een deel van zijn familie omkwam in Auschwitz. Pas in de loop van de Eerste Wereldoorlog steeg de belangstelling voor de 'Arbeiders-Bibliotheek'. In 1917 leende men op de openingsavond 70 boeken uit. Dat seizoen werden er 3200 boeken uitgeleend.

De vrij-socialistische beweging kreeg tijdens de Eerste Wereldoorlog de wind in de zeilen. Haar verzet tegen de oorlog en de agitatie tegen de voedselschaarste vergroten haar aanhang. Het volk leed honger en ontbering, wat tot maatschappelijke ontevredenheid leidde. Men had weinig met de oorlog op. De mobilisatie van honderdduizenden mannen ontwrichtte gezinnen en verlaagde het gezinsinkomen. Handelsland Nederland raakte economisch in de problemen omdat import en export deels stil kwamen te liggen. Het leidde tot werkloosheid en verbittering.

De vrije socialisten kregen waardering voor hun weigering van de militaire dienstplicht als actie tegen het oorlogsgeweld. Het maakte in brede kring indruk dat ze bereid waren tien maanden gevangenisstraf te trotseren in barre omstandigheden. Door toedoen van deze vrije socialisten is dienstweigering maatschappelijk aanvaardbaar geworden. Tot de eerste dienstweigeraars in het Noorden behoorden de mandenmaker Hendrik Krijthe (Sappemeer), fabrieksarbeider Ailke Sesselaar (Foxhol) en de stucadoor A. Koekoek (Kalkwijk, Hoogezand), die allen in meer of mindere mate in de vrij-socialistische beweging actief waren.

Ansichtkaart uit 1916, uitgegeven door het blad De Arbeider die de dienstweigeraars flink ondersteunde (Bron: IISG)

Interbellum

De in Sappemeer geboren typograaf Jan Bijlstra werd in 1921 de opvolger van Kaspers als redacteur van De Arbeider. In zijn jonge jaren was hij door Kaspers opgeleid. Bij hem thuis werden talentvolle en leergierige jongeren als Bijlstra klaar gestoomd om een vooraanstaande rol in de beweging te spelen. Bijlstra was in 1917 naar Groningen vertrokken vanwege de start van de coöperatieve drukkerij 'Volharding'.

Rond 1920 behoorden - naar eigen zeggen - zo'n 500 inwoners van Sappemeer tot de aanhang van de vrije socialisten. Een jongere generatie - de vrij-socialistische gezinnen waren kinderrijk - zetten het werk van de ouderen voort in de afdelingen van de genoemde verenigingen. Deze jongeren verenigden zich in het Vrije Jeugd Verbond (VJV) die ook in Sappemeer een afdeling kende. De jongste broer van Jan Bijlstra, Egbert, was een van de drijvende krachten. Zij propageerden de dienstweigering, steunden de dienstweigeraars en hielden de 'Nooit meer Oorlog'-gedachte vele jaren levend. De vereniging GB kon in 1919 een tweede gemeenschappelijke zaak openen, namelijk de koffiebranderij en theehandel 'De Pionier'.

Dit bedrijf moest zijn omzet ook buiten Sappemeer behalen om te kunnen renderen. In snel tempo werden in het gehele Noorden verkooppunten georganiseerd door de vertegenwoordiger, Johannes Kok uit Groningen. Meestal werden winkeliers ingeschakeld die banden met de vrij-socialistische beweging hadden.

De Pionier
De koffie- en theehandel De Pionier in Sappemeer. In de deuropening staat waarschijnlijk Willem Sprik (Bron: Veenkoloniaal Museum Veendam)

Vanaf 1926 ondernam de Vrije Groep in Hoogezand-Sappemeer pogingen een eigen gebouw te verkrijgen. De 'Vereeniging het Volksgebouw' werd opgericht, die zich als doel stelde een alcoholvrij volksgebouw te exploiteren. De groep vergaarde een beginkapitaal met behulp van een kleine loterij en een bazaaravond. Een renteloze obligatielening werd uitgeschreven om het kapitaal te vergroten. Met dit startkapitaal werden verlotingen georganiseerd om meer geld bijeen te brengen.

Feestelijke benefietavonden brachten ook geld in het laatje. In 1927 kreeg men toestemming de eerste grote verloting te organiseren, waarbij 15.000 loten moesten worden verkocht. De hoofdprijs was een auto! In een volgende loterij bestond de hoofdprijs uit twee paarden.

Zodoende werd er voldoende kapitaal bijeengebracht. In januari 1931 kocht men een groot herenhuis aan de Slochterstraat. Op 1 november 1931 werd het Volksgebouw feestelijk geopend. Het gebouw bestond uit een grote zaal voor 500 mensen met daaromheen enkele kleinere ruimtes,

waaronder een geheelonthouders-café. Juist aan een grote zaal was behoefte in het dorp. Veel bestaande zalen beschikten over een te klein toneel, waardoor de uitvoering van toneelvoorstellingen werd bemoeilijkt. Kosten noch moeite werden gespaard. Het toneel was 13 meter breed en 12 meter hoog met een kap, waarmee achterdoeken en dergelijke automatisch omhoog gebracht konden worden. Het geheel was rijkelijk voorzien van passende verlichting en centrale verwarming. Het werd de modernste toneelzaal in de ganse omgeving. Het gebouw werd volgens de statuten van de vereniging geheel alcoholvrij geëxploiteerd.

gezelschappen maakten gebruik van de nieuwe voorziening. Er vonden tal van muzikale uitvoeringen plaats, waaronder van de mandolineclub 'Kunst en Strijd', die eind oktober 1928 was opgericht door toedoen van Johan Smit. Holtman werd ook de dirigent van deze mandolineclub. Alle socialistische groepen en de geheelonthouders maakten er gebruik van. Allerlei maatschappelijke organisaties (Groene Kruis, Radio Centrale, buurtverenigingen) vonden er hun plek.

De sociale verhoudingen veranderden in de periode tussen beide wereldoorlogen (het interbellum) aan-

Al deze ontwikkelingen verkleinden het speelveld van het vrije socialisme, dat lokaal en regionaal geworteld was. De beweging stond wantrouwend tegenover structureel overleg met werkgevers en de overheid. Meer en meer werd het vrije socialisme als sociale beweging naar de randen van de samenleving gedrongen.

De opkomst van het fascisme leidde in Nederland tot een repressief overheidsbeleid ten opzichte van de organisaties ter linkerzijde van de SDAP. De vrij-socialistische beweging kreeg in toenemende mate te maken met tegenwerking en inperking van grondrechten.

Het aantal vervolgingen nam toe en voor ambtenaren werden de vrij-socialistische organisaties zelfs verboden. Toenemende registratie en repercussies leidden tot angst, waardoor de achterban van de vrije socialisten werd geïntimideerd en afgeschrikt.

Ook de vrij-socialistische beweging in Sappemeer kreeg tegenslag te verduren. De koffiehandel van 'De Pionier' draaide in 1930 met fors verlies. De leden van de vereniging weigerden de winkel van de koffiehandel te scheiden, maar in 1932 moest de koffiehandel toch worden gestaakt. Vrij-socialistische voorman en oud-dienstweigeraar Drewes Poelstra dreef de winkel in de Wilhelminastraat in Sappemeer. Hij was de opvolger van de zeer actieve Willem Sprik, die de rol van koffiebrander op zich nam. De winkel ging eind 1932 failliet en werd door Poelstra uit het faillissement gekocht om het als particulier bedrijf voort te zetten. Gaandeweg werd ook de exploitatie van het Volksgebouw steeds moeilijker. De inkomsten liepen terug en men kreeg te kampen met concurrentie nadat een hotelhouder een grotere luxueuzere zaal bouwde, die met een drankvergunning werd geëxploiteerd. Het Volksgebouw bleek niet rendabel te kunnen draaien, het was te groot van opzet. De schulden stapelden zich op. In augustus 1934 moest het worden verkocht.

Het Volksgebouw in Sappemeer (Bron: Nieuwsblad van het Noorden), later Parkhotel

De feestelijke opening werd bijgewoond door de Sappemeester autoriteiten, waarvan men veel steun had ondervonden! Er werden de nodige toespraken gehouden en er vonden optredens plaats van alle culturele verenigingen van de vrije socialisten uit het dorp. Het gebouw deed werkelijk dienst als 'Volksgebouw'. Tal van verenigingen en organisaties maakten gebruik van het ultra moderne pand. Veel toneelvoorstellingen en -wedstrijden vonden er plaats, waaronder die van de rederijders, maar ook professionele

zienlijk. De opkomende verzuiling zorgde voor een maatschappelijke ordening, waarin bevolkingsgroepen van elkaar gescheiden werden. De invloed van de overheid op het maatschappelijke leven nam toe met behulp van wet- en regelgeving op tal van terreinen, terwijl het sociaaleconomisch overleg tussen de overheid en de sociale partners, en tussen de sociale partners onderling sterk aan betekenis won. Nederland ontwikkelde zich tot een moderne natie staat waarin besluitvorming meer en meer gecentraliseerd plaatsvond.

Affiche *Eerst het spel dan de hel*

Cover boek Arend Hazekamp

De activiteiten van de beweging werden steeds verder aan banden gelegd en optreden in het openbaar was vlak voor de Tweede Wereldoorlog haast niet meer mogelijk.

Toenemende onderlinge verdeeldheid zorgde voor een verdere afkalving van de beweging. De hoop op een (vrij-) socialistische samenleving eindigde in de nachtmerrie van een nieuwe wereldoorlog en het terreurbewind van de nazi's.

De Tweede Wereldoorlog zorgde voor het definitief staken van alle openbare en openlijke activiteiten van de vrije socialist en hun authentieke arbeidersbeweging.

Het boek 'Geestverwanten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis, het vrije socialisme in Groningen, Friesland en Drenthe (1890-1940)' is verschenen bij uitgeverij Louise in het Friese Grou (zie: <https://www.uitgeverijlouis.nl>).

Het boek kost €39,50 en is verkrijgbaar in de betere boekhandel en rechtstreeks bij de uitgeverij.

Arend Hazekamp heeft een Facebookpagina genaamd 'Geestverwanten van Ferdinand Domela Nieuwenhuis' waar hij wekelijks een bijdrage post. Hij komt graag in contact met mensen die beschikken over verhalen, documenten, foto's e.d. die verband houden met de vrije socialist via het mailadres geestverwantenfdn@gmail.com.

Mijn schoolfoto (10)

Deze keer een schoolfoto van de Rooms Katholieke Lagere School Sint Antonius te Sappemeer. De school was gevestigd achter de RK kerk en sinds 2020 onderdeel van het Kindcentrum in de Vosholen.

St. Antoniusschool, 6e klas lagere school 1946/47

Bovenste rij vlnr: Tiny Cleef, Liesje Fellingier, Mia Remkes, Johanna Kleine, Leny Vroom, Cilia Heikens, Fina Bulle

Tweede rij van boven vlnr: Liesje Veerkamp, Mia Koeneman, Anneke Wilbrink, Jacob Swart, Martha Londeman,

Derde rij van boven vlnr: Rieks Oosterwijk, meester Bartholomeus, Gerard de Wit

Voorste rij vlnr: Jan Guns, Jan Teuben

Eventuele reacties c.q. aanvullingen kunt u doorgeven aan de redactie, ook is er weer ruimte voor uw schoolfoto's. Mailen naar: danielhulsebos@hetnet.nl.

Maquette villa Reinders Hoogezand

Door een tip van Mello en Anna Vegter kwamen de redactie in contact met de familie van Ringen, die in het bezit bleken te zijn van een maquette van de villa van de familie Reinders aan de Hoofdstraat.

De maquette is gebouwd door Jan Niemeijer, de grootvader van mevrouw Harma van Ringen-Habing. Jan Niemeijer (13 augustus 1906-28 november 1983) woonde in Kolham

en fietste regelmatig op weg naar Hoogezand heen en terug langs de villa van Reinders en iedere keer bekeek hij het pand aandachtig en bouwde langzamerhand stukje bij beetje totdat de villa klaar was.

‘Op de schoorsteen staat 1936 geschilderd, het geboortjaar van zijn vrouw.

De maquette heeft jarenlang dienst gedaan als duiventil voor een tortelduif.

Close-up schoorsteen met jaartal

Al met al een knap stukje vakwerk en dankzij zijn kleindochter is het in goede staat bewaard gebleven.

*Fotografie
tenzij anders vermeld
© Wim A.H. Rozema*

Helemaal rechts de villa van de familie Reinders, die is gebouwd in 1895 en afgebroken in 1952 links daarnaast de schoenenwinkel van Eising en daarnaast Hotel Faber (coll. Historisch Archief Midden-Groningen)

Huidige situatie (2024) met links Hotel Faber, met rechts daarvan de toegangsweg naar de Knijpsbrug. Op de plaats van de weg stond vroeger de schoenenwinkel en rechts daarnaast de villa van Reinders

Gebouwd in Sappemeer (deel 2)

HARMINA 1910 model werd gebouwd door Gerard Derksen uit Akersloot

Jaap Boersema

Op de valreep (april 2011) ontmoette ik Jacques Smit, de kleinzoon van scheepsbouwer Jac. Smit in Sappemeer. Jacques woonde in Tilburg en ik in Nieuwegein.

Op een zeker moment stond Jacques bij mij op de stoep met een hoop documentatie van zijn grootvader, de scheepsbouwer: foto's, ontwerp-tekeningen, uitgewerkte spanten, kostenberekeningen, enz.

Of ik dit mee wilde nemen naar het Noorden. In PLUUSTERGOUDE nr. 56 kon uit dit materiaal "De geschiedenis van de schoener CONCORDIA CONSTANS" worden samengesteld en gepubliceerd.

Helaas Jacques overleed op 25 augustus 2014. Zijn grootvader leverde een uitgebreid document, waar van hieronder een deel weergegeven.

Beschrijving Kotterschips Harmina

**Gebouwd in 1909-1910 voor rekening van Kapt. B. Vellinga*

**Classe:*

Kleine kustvaart met ster.

**Lang over alles 31,50 M breedte over spanten 5,99 M hol 2,20 M.*

**Laad 200 ton op 1,96 M diepgang*

**Het schip is zwaar gebouwd.*

**Spanten afstand 50 cm. Afmetingen van het dekplan is als volgt:*

**Over... achter de achtersteven is 1,10 M Randbreedte 50 cm,.....35.*

**Achterdek verhoogd 25 cm to 50 cm tegen den roef.*

**Het achterste spant of spant no. 1 is 50 cm uit de achterkant steven.*

**Roef lang 6 M. Achterkant roef is 10 cm voor spant no. 4*

**Voorkant roef 10 cm. voor spant no. 16.*

**Voor de roef een schalkpl breedte 90 cm.*

**Groot luikhoofd lang 10 M. Doorlopende en verbonden aan de roef. Tussen luikhoofd en kistluik 3 M gelijk dek*

**Mastkoker aan no. 41-42.*

**Kistluik lang 4,15 M breedte 4 M*

**Voorkant in de roef, op gangboorden aansluitende een mastdek met doorlopen dekbalken van 1,10 M breedte. Naar boven de dwarskooijen getimmerd.*

**Roefdek 1,65 M boven dek. roef verzonken voorkant 30 cm. Achtereind van de roef verzonken tot 15 cm boven waterpas? Of lijn*

**Iedere zijde in de roef vier stuks ramen met schuiven*

**Trek mast van bovenkant verschaning tot zaling 12,50 M tot ezelshoofd 15 M*

**Treksteng van ezelshoofd tot knikstag 6,60 M top 70 cm.*

**Bezaanboom 8,10 M*

**Gaffel 5,40 M Boegspriet buiten steven tot kluiverleider 6,25 M $\pm$ 35 cm*

**Van fokstag tot kluiverleider 3,40 M tot buitenkluiverleider 3,60 M.*

Een andere prachtige schoener, ook gebouwd door Smit was de MERWESTEIN. In 1918 liep deze van stapel op de werf van Smit in Vierverlaten.

1918 MERWESTEIN afgemeerd voor het Hoofdstation in Groningen; na gesluis te zijn in het Eeldersluisje bij de Eeldersingel

De spantenlijst van de HARMINA vonden we terug in een schoolschrift. Deze is te zien op de wand in de werkplaats van de Wolthuiswerf, naast de Spantenvloer.

Na de wat droge opsomming over spantenberekeningen en kostprijs van de HARMINA volgen nu de belevenissen van het schip. We zullen haar onder verschillende namen nog tegen komen.

Omdat er geen logboek of scheepsjournaal is nagelaten moet ik het doen met oude ansicht-kaarten, die in tabaksblikken van ROODESTER en albums bewaard werden. De kaarten vertellen over familieleden, lading, havenmeesters en bevrachters. In 1910, begin 1911 werden de eerste reizen gemaakt. Deventer en Düsseldorf werden aangedaan. Daarna ging het richting Oostzeegebied.

Spantenlijst Harmina

Spantenlijst Harmina	1	2	3	4	5
1	100	100	100	100	100
2	100	100	100	100	100
3	100	100	100	100	100
4	100	100	100	100	100
5	100	100	100	100	100
6	100	100	100	100	100
7	100	100	100	100	100
8	100	100	100	100	100
9	100	100	100	100	100
10	100	100	100	100	100
11	100	100	100	100	100
12	100	100	100	100	100
13	100	100	100	100	100
14	100	100	100	100	100
15	100	100	100	100	100
16	100	100	100	100	100
17	100	100	100	100	100
18	100	100	100	100	100
19	100	100	100	100	100
20	100	100	100	100	100

Spantenlijst Harmina

Zo kwam er op 30 april 1911 een kaart uit Koningsberg (het tegenwoordige Kaliningrad): “Bij deze brug hebben wij nu 3 x gelost, wij moeten nu hout laden bij Pilau te Rosenberg voor Kiel/Holtenau.”

Königsberg lag in het voormalige Oost-Pruisen, maar werd in 1945 door de Russen veroverd en omgedoopt in Kaliningrad. Memel en “de Roer” werden aangedaan.

Op 11 november 1911 bereikte hen een kaart via een wel heel bijzonder postagentschap: “p/a het wacht-schip Vlieree.” Van Brunsbüttel ging het naar Karlskrona en naar Holtenau.

Omstreeks 24 januari 1912 schreef men: “Hebben een voorspoedige reis gehad, wat zijn er veel ongelukken gebeurd.” Van Oskarshamn weer eens naar Memel. Het postadres hier luidde: p/a Hollandse Consul Ogilvie, Memel. Hier laadden ze vaak hout.

Tabaksblik ROODE-STER

Begroting Kotterschoner

Begroting Kotterschoner	1	2	3	4	5
1	100	100	100	100	100
2	100	100	100	100	100
3	100	100	100	100	100
4	100	100	100	100	100
5	100	100	100	100	100
6	100	100	100	100	100
7	100	100	100	100	100
8	100	100	100	100	100
9	100	100	100	100	100
10	100	100	100	100	100
11	100	100	100	100	100
12	100	100	100	100	100
13	100	100	100	100	100
14	100	100	100	100	100
15	100	100	100	100	100
16	100	100	100	100	100
17	100	100	100	100	100
18	100	100	100	100	100
19	100	100	100	100	100
20	100	100	100	100	100

Begroting Kotterschoner

Zo ook op 11 oktober 1913: “laden hout voor Stralsund, maandag: de hele dag sneeuw.”

Er werd vaak hout geladen aan de rivier de Dange en aan het Kurisches Haf. Tot 1924 maakte Memel deel uit van het Groot Duitse Rijk. In 1925 kreeg de stad haar huidige naam Klaipėda. Bremen, Köping en Stockholm werden in 1914 aangedaan. De ‘Harmina’ lag al vanaf de Kerst bij de watertoren aan het Reitdiep en voor in.

Op 6 februari werd daar een dochter geboren: Tjaarke.

Door die strenge winter werd zij -mijn moeder- een Groningse.

Over het jaar waarin de foto van de HARMINA PLUUSTER GOUD NR. 57, blz. 29) ergens in het Oostzeegebied gemaakt werd, bestaat geen twijfel.

De luiers die boven het bb. zwaard zichtbaar zijn, verraden het: 1915. Hier eindigt het verhaal van de HARMINA.

Begroting Kotterschoner

Begroting Kotterschoner	1	2	3	4	5
1	100	100	100	100	100
2	100	100	100	100	100
3	100	100	100	100	100
4	100	100	100	100	100
5	100	100	100	100	100
6	100	100	100	100	100
7	100	100	100	100	100
8	100	100	100	100	100
9	100	100	100	100	100
10	100	100	100	100	100
11	100	100	100	100	100
12	100	100	100	100	100
13	100	100	100	100	100
14	100	100	100	100	100
15	100	100	100	100	100
16	100	100	100	100	100
17	100	100	100	100	100
18	100	100	100	100	100
19	100	100	100	100	100
20	100	100	100	100	100

Begroting kotterschoner van Jac. Smit, genaamd HARMINA.

Königsberg

Memel

We komen haar in volgende afleveringen weer tegen; maar dan onder een andere naam.

“Een trots gebouw” in Hoogezand

Eltjo Hoffmann en de coöperatie Eendracht Maakt Macht

Peter Jager

Eltjo Hoffmann (1887-1936) is mijn overgrootvader. Van jongs af aan heb ik verhalen over hem gehoord, met name over zijn sociale bewogenheid die hem tot een gezien persoon maakte in Hoogezand. Dat zette mij ertoe aan om nader onderzoek naar hem te doen. In vorige artikelen beschreef ik zijn rol bij de oprichting van kantoorboekenfabriek Atlanta en zijn politieke loopbaan in de gemeenteraad van Hoogezand. In dit artikel richt ik mij op de coöperatie Eendracht Maakt Macht, waarvan Eltjo de laatste jaren van zijn leven voorzitter was. Bijzondere aandacht krijgt de totstandkoming van een nieuw coöperatiegebouw in 1934.

Eltjo Hoffmann (1887-1936). Archief familie Jager.

Het is een markant gebouw, het voormalige pand van de coöperatie Eendracht Maakt Macht op de hoek van de Parallelweg en de Beukemastraat, tegenwoordig Parallelweg 93. Bij de opening in 1934 moet het nog meer indruk hebben

gemaakt. Met zijn drie bouwlagen torende het hoog uit boven de lage huizen die toen aan weerszijden stonden en er deels nog staan. “Een trots gebouw”, in de woorden van een verslaggever van het Nieuwsblad van het Noorden die bij de opening aanwezig was.¹ Als voorzitter van de coöperatie was Eltjo Hoffmann nauw bij de bouw betrokken. Dat moet een enorme klus zijn geweest. Wat zette de coöperatie ertoe aan om een dergelijk pand te laten bouwen? Om deze vraag te beantwoorden moet niet alleen gekeken worden naar de geschiedenis van Eendracht Maakt Macht, maar ook naar de ontwikkeling van de sociaaldemocratie in Hoogezand.

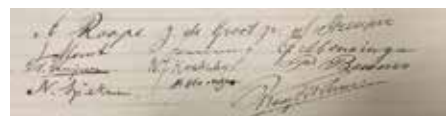
Voormalig coöperatiegebouw van Eendracht Maakt Macht, Parallelweg 93 in Hoogezand.

Huidige situatie. Foto Maurice Foulon.

Oprichting.

Op 8 januari 1914 verschenen drie bankwerkers, twee fabrieksarbeiders, een schoenmaker, een handelsreiziger, een meubelmaker, een petroleumventer en een onderwijzer bij notaris Van de Velde in Hoogezand om een coöperatieve vereniging op te richten met de naam ‘Eendracht Maakt Macht’.² De oprichting van de coöperatie paste in een bredere ontwikkeling. Sinds de tweede helft van de negentiende eeuw waren coöperaties een bekend verschijnsel in Nederland, van zuivelbedrijven tot verzekeringsmaatschappijen. Populair waren de zogenaamde verbruikscoöperaties. Kenmerkend voor dit

soort coöperaties was dat alle leden eigenaar waren van een winkel of een bakkerij. Met het inleggeld van de leden werd een pand gehuurd of gekocht waar artikelen te koop aangeboden konden worden. De winst kwam weer ten goede aan de leden.

De handtekeningen van de oprichters van Eendracht Maakt Macht onder de oprichtingsakte van 1914. Groninger Archieven, Archief van notaris Willem van de Velde, Akte nr. 3896.

Eendracht Maakt Macht was zo’n verbruikscoöperatie. Bij de oprichting bestond de coöperatie alleen uit een bakkerij. Later werd deze uitgebreid met verschillende winkelafdelingen. Leden werden mede-eigenaar door het betalen van f 0,25 entreegeld en door de verplichte aanschaf van één aandeel ter waarde van f 10,00. Daarmee hadden zij ook het recht mee te praten in de algemene vergadering die jaarlijks in november plaatsvond en in eventuele buitengewone vergaderingen. Verder ontvingen de leden een jaarlijkse betaling uit de helft van de behaalde winst, contant of in natura. Dat was het voornemen, in de praktijk kwam daar de eerste tien jaar niets van terecht. De coöperatie werd geleid door een bestuur, dat daarvoor een vergoeding kreeg en tenminste één keer in de maand bij elkaar kwam. Belangrijke beslissingen moesten worden goedgekeurd door een meerderheid van de leden.

De coöperatie had betaald personeel in dienst voor onder meer de verkoop in de winkel, het bakken van brood en de bezorging binnen en buiten Hoogezand. Het bestuur kon personeel aannemen en ontslaan.³

Bekendmaking van de oprichting van de coöperatie Eendracht Maakt Macht in het Nieuwsblad van het Noorden, 4 februari 1914.

In 1919 werd de coöperatie Eendracht Maakt Macht vervangen door een nieuwe vereniging met dezelfde naam. Van de ondertekenaars van de nieuwe akte was Nanne Spiekman de enige die er ook in 1914 bij was geweest. De statuten waren vrijwel dezelfde, met een paar opvallende verschillen. Bij geschillen tussen het bestuur en het personeel moest nu eerst de hulp van de vakvereniging ingeroepen worden, voordat een beroep gedaan kon worden op de ledenvergadering.⁴ Blijkbaar had zich een conflict voorgedaan dat deze toevoeging noodzakelijk maakte. Een andere verandering was de oprichting van een noodfonds en een pensioenfonds. Dat ging ten koste van de financiële steun aan de arbeidersbeweging die van 20% van de omzet zakte naar 10%.⁵

Politieke kleur

Eendracht Maakt Macht had vanaf het begin een sterk sociaaldemocratisch karakter. Dat blijkt onder meer uit de doelstellingen van de vereniging. Deze waren, naast het verschaffen van “levensbenodigheden van goede kwaliteit, zuivere maat en gewicht”, ook het steunen van de arbeidersbeweging “in haar politieke en vakbewegingsstrijd” en het oprichten en steunen van organisaties die de arbeiders “maatschappelijk en zedelijk kunnen verheffen”.⁶ De politieke gezindheid van de leden was belangrijk. In artikel VIII stond dat leden zich solidair moesten verklaren met de arbeidersbeweging en van mening moesten zijn dat “de arbeidersbeweging zowel de politieke als de vakbewegingsstrijd heeft te voeren”.⁷

De sociaaldemocraten hadden aanvankelijk gearzeld om coöperaties

op te richten, omdat zij bang waren door verbeteringen in de leefsituatie van de arbeiders hun revolutionaire gezindheid te ondermijnen. Maar uiteindelijk wogen de voordelen zwaarder dan de nadelen. Tussen 1900 en 1920 werden in Nederland tientallen sociaaldemocratische coöperaties opgericht.⁸ Een coöperatie was in de ogen van de sociaaldemocraten een manier om arbeiders te mobiliseren en aan de arbeidersbeweging te verbinden. Daarnaast konden coöperaties de “woekerwinsten” van de particuliere handel tegengaan door artikelen aan te bieden tegen eerlijke prijzen. Andere winkels zouden dan wel gedwongen worden hun prijzen te verlagen, zolang de leden maar bij de coöperatie bleven kopen. De herhaaldelijke oproep van het bestuur van Eendracht Maakt Macht aan haar leden om vooral niet bij andere winkels boodschappen te doen, doet vermoeden dat de trouw aan de “eigen zaak” nog wel eens te wensen overliet.⁹

Sommige sociaaldemocratische coöperaties waren politiek meer uitgesproken dan andere. In 1913 werd in Stadskanaal de coöperatieve bakkerij Eendracht Maakt Macht opgericht, maar het doel van de vereniging was vooral het verschaffen van goedkope producten aan de leden.

De in 1916 in Veendam opgerichte coöperatie De Dageraad was wel sterk politiek gekleurd, zoals blijkt uit het in de oprichtingsakte vermelde doel om “de arbeidersklasse politiek en economisch sterker te maken.”¹⁰ Medeoprichter van De Dageraad was Nanne Spiekman, die ook de Hoogezandse coöperatie had helpen oprichten. Dat verklaart waarom de statuten van beide coöperaties grote gelijkenis vertonen.¹¹

Eendracht Maakt Macht was hecht verankerd in de sociaaldemocratische zuil. Het duidelijkst blijkt dat uit het voorbeeld van Simon Streuper, een van de twee fabrieksarbeiders die aan de wieg van de Hoogezandse coöperatie hadden gestaan. Streuper was daarvoor al actief geweest in de vakbeweging. In 1908 was hij de eerste voorzitter geworden van de

Nederlandse Vereniging van Fabrieksarbeiders (NVVFA).¹²

In september 1914 werd hij bovendien raadslid voor de SDAP in Hoogeveen. Vanaf 1919 werkte hij veel met Eltjo samen in de gemeenteraad.¹³ Ook de SDAP-raadsleden Alle Staarink, Harm Eenjes en de latere wethouder A. Klok waren op enig moment bij de coöperatie betrokken. Eltjo verhuisde pas in 1917 vanuit Groningen naar Hoogeveen en was dus niet bij de oprichting aanwezig. Pas vanaf 1928 zijn er gegevens van zijn betrokkenheid bij de coöperatie, al zal hij wel eerder lid zijn geworden. In elk geval was hij via de SDAP goed bekend met de voor mannen van Eendracht Maakt Macht. Voor Eltjo was het dus niet zo’n grote stap om in 1931 zijn raadszetel in te wisselen voor de voorzittershamer van de coöperatie.

Simon Streuper, afbeelding in De Fabrieksarbeider, 4 augustus 1922.

De uitgesproken politieke missie van de coöperatie paste bij de positie waarin de SDAP zich in die tijd bevond in Hoogeveen. In de gemeenteraad hadden de SDAP’ers het vaak niet makkelijk. In feite was er sprake van een cordon sanitaire rondom de sociaaldemocraten. Jarenlang hielden de andere partijen de benoeming van een SDAP-wethouder tegen.¹⁴ De invloed van de sociaaldemocraten in de raad was daarom beperkt. De coöperatie was een manier om de strijd voor de emancipatie van de arbeiders voort te zetten buiten de traditionele machtskanalen om. Ook de communisten, die het voort-

durende op de SDAP gemunt hadden, maakten geen onderscheid tussen de partij en de coöperatie. Dat blijkt uit een voorval in 1923. In dat jaar weigerden arbeiders een lading turf voor de coöperatie te lossen, omdat zij maar de helft van hun gebruikelijke loon zouden krijgen. De bedrijfsleider van de coöperatie liet daarop de lading lossen door werkloze arbeiders in het kader van de werkverschaffing. In de ogen van de communisten je reinste uitbuiting. Het 'revolutionair dagblad' De Tribune wees er meteen op dat de bedrijfsleider van Eendracht Maakt Macht een "S.D.A.P.sch afdeulingsbestuurder" was. Voor de communisten was de gebeurtenis het bewijs dat door de SDAP "het levenspeil van de werkloze arbeiders steeds dieper in het slijk" werd getrapt. Helemaal bont maakte De Tribune het door te beweren dat de coöperatie de hulp had ingeroepen van "grootkapitalist Hugo [sic] Reinders" om de medewerking van de werkloze arbeiders af te dwingen. Wethouder U. Reinders was als voorzitter van de werklozencommissie verantwoordelijk voor de werkverschaffing in Hoogezand. Daarmee was hij voor de sociaaldemocraten, voor wie de werkverschaffing een voortdurende steen des aanstoots was, hun grootste tegenstander in de raad. De suggestie dat Reinders en de SDAP'ers het op een akkoordje hadden gegooid, was een doelbewuste stoot onder de gordel.¹⁵

Twee jaarverslagen van Eendracht Maakt Macht, over de jaren 1924-1925 (links) en 1934-1935 (rechts). IISG Amsterdam, plaatsingsnummer ZO 47965.

Uitbreiding

Over de eerste tien jaar van het bestaan van Eendracht Maakt Macht is weinig bekend, maar door de Eerste Wereldoorlog kan die periode niet makkelijk zijn geweest. Toch verdubbelde de omzet tussen 1914 en 1918 van ruim f 14.000 naar ruim f 31.000.¹⁶ Toen in 1919 de belemmeringen van de oorlog eenmaal weggefallen waren, steeg de omzet spectaculair naar bijna f 56.000. In februari 1919 werd voor een bedrag van f 11.000 de bakkerij van G. Kranenberg overgenomen.¹⁷ De ambities waren groot, want de plannen voor uitbreiding lagen al klaar. Er moest onder meer een oven worden bijgebouwd.

Vanaf 1923 werden naast brood ook kruideniersartikelen verkocht. Deze waren eerst afkomstig van de coöperatie in Veendam, zodat provisie betaald moest worden. In 1928 werd de kruideniersafdeling zelfstandig, wat financieel gunstiger was.¹⁸ De producten van het merk HAKA werden afgenomen van de Rotterdamse Handelskamer, een groothandel die aan coöperaties leverde van alle politieke gezindten. In 1930 werd een derde tak aan de winkel toegevoegd: de handel in brandstoffen, zoals steenkolen en turf.¹⁹ Dit onderdeel werd nooit een succes en de omzet

bleef ver achter bij de andere twee onderdelen.

Een belangrijke figuur was Johannes Bosboom die vanaf 1925 als winkelhouder tientallen jaren aan de coöperatie verbonden bleef. Er werd niet alleen in de winkel verkocht. De coöperatie bezorgde ook in de omgeving en had voor dat doel enkele paarden in bezit.²⁰

Etalage met HAKA-producten in de winkel van Eendracht Maakt Macht, 1932. Historisch Archief Midden-Groningen, Historische Fotocollectie, HFC01460.

Ondanks de stijgende omzet had de coöperatie het zwaar. In 1925 meldde het bestuur dat de verhoopte winstuitkering ook dat jaar uit zou blijven. Daarbij werd verwezen naar "slagen in 't verleden". Door gebrek aan bronnen is niet bekend welke dat zijn. Wel genoemd werden de tegenvallende resultaten van de bakkerij door de hoge bedragen die betaald moesten worden voor grondstoffen.²¹ In 1927 was de situatie alweer rooskleuriger. Er kon zelfs 4% winst worden uitgekeerd aan de leden.²²

Het personeel van coöperatie Eendracht Maakt Macht voor het oude bedrijfspand aan de Beukestraat 41, tussen 1925 en 1932. Zesde van links bedrijfsleider Johannes Bosboom (staand). Vierde van rechts verkoopster Annie Kuiper. Historisch Archief Midden-Groningen, Historische Fotocollectie, HFC1158.

Nieuw beleid

In 1928 werd Eltjo gekozen tot commissaris, een van de drie die de coöperatie rijk was. In dat jaar onderging de coöperatie ook een grote verandering. Op de algemene vergadering van 22 februari 1928 werd besloten om de statuten van de coöperatie te vernieuwen. De meest opvallende wijziging was het afzwakken van het politieke karakter. Bij de nieuwe doelstellingen ontbrak het steunen van de arbeidersbeweging. Ook hoefden leden zich niet meer solidair te verklaren met de arbeidersbeweging.²³ Waarschijnlijk wilde de coöperatie op deze manier een breder publiek aantrekken. Een andere reden voor de verandering kan de verbeterde positie van de sociaaldemocraten zijn geweest. In 1926 was in Hoogezand een SDAP-burgemeester benoemd, het jaar daarop kwam daar eindelijk een sociaaldemocratische wethouder bij. Het was voor de coöperatie minder noodzakelijk geworden om zich strijdbaar op te stellen. Het lijkt erop dat het nieuwe beleid effect heeft gehad. Gegevens van vóór 1926 ontbreken, maar de ledentallen vanaf dat jaar laten consistent een stijgende lijn zien. In 1926 had de coöperatie 153 leden. Dat aantal was in 1937 toegenomen tot 684. Vooral in de crisisperiode van de jaren 30 was de groei van het aantal leden opmerkelijk. Toen de coöperatie in 1934 twintig jaar bestond, werd dit uitbundig gevierd met een kinderfeest in het Westerpark en een feestelijke avond in Hotel Faber. Op foto's is goed te zien hoe massaal de opkomst was.

Optocht tijdens het kinderfeest ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van Eendracht Maakt Macht (1934).

Gezicht vanaf het Kalkwijksterhooghout. Historisch Archief Midden-Groningen, Historische Fotocollectie, HFC01428.

Ook in financieel opzicht leek het nieuwe beleid vruchten af te werpen. Vanaf 1929 werd de toon van de jaarverslagen steeds positiever. Tussen 1928 en 1937 steeg de totale omzet van f 87.799 naar f 132.000. Vooral de afdeling kruidenierswaren was succesvol. De omzet van deze afdeling nam tussen 1929 en 1935 van f 30.705 toe naar f 53.037. Door de verlaging van de broodprijs kende de omzet van de bakkerij tussen 1927 en 1933 een gestage daling van f 66.728 naar f 45.834. Maar het jaar daarop maakte de bakkerij een herstel door om in 1935 weer op het niveau van 1924 te komen.

De afdeling brandstoffen, altijd het zorgenkindje, behaalde over het jaar 1934-1935 een omzet van f 11.312, nog altijd een stijging van 38,8 % ten opzichte van de omzet van het jaar 1929-1930. De omzet stemde over het algemeen tot tevredenheid, ondanks dat er af en toe geklaagd werd over malaise. Van 1931 tot en met 1935 kon jaarlijks gemeld worden dat er 2% dividend werd uitgekeerd.²⁴

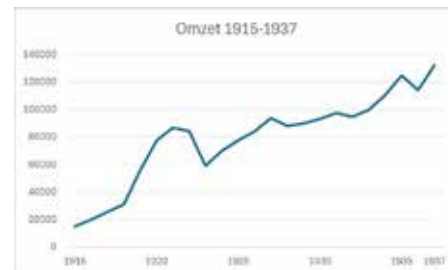

De coöperatie werd ook steeds meer zichtbaar in Hoogezand. Propaganda-avonden met wervende toespraken, soms gehouden door propagandisten van elders, moesten nieuwe leden

trekken. Ook Eltjo hield als voorzitter toespraken waarin hij “tot deelneming opwekte”.²⁵

Soms werden filmbeelden getoond of werden er muzikale optredens verzorgd door de socialistische zangvereniging De Volksstem. Er waren zelfs plannen voor de oprichting van een eigen muziekkorps. Niet alleen in Hoogezand, maar in alle plaatsen waar producten werden bezorgd, organiseerde de coöperatie evenementen. Met andere coöperaties werd contact gehouden middels de Centrale Bond van Nederlands Verbruikscoöperaties. Op een van de bijeenkomsten van de bond stelde Eendracht Maakt Macht zelfs de compositie van een “Coöperatielied” voor.²⁶ Onbekend is of dat er ooit gekomen is.

Vorbereidingen van de bouw Groei bracht ook problemen met zich mee. Klachten over de huisvesting waren vanaf 1924 in de jaarverslagen vaste prik. Ondanks voortdurende verbouwingen kon de beschikbare

bergruimte de groter wordende voorraad niet bijhouden. Johannes Bosboom moest steeds weer creatieve oplossingen bedenken om alle artikelen kwijt te kunnen. Het pand aan de Beukemastraat 41 had ook niet de uitstraling die nodig was om nieuwe klanten te lokken. Daar kon een incidentele verbouwing weinig aan veranderen. Met de nodige afgunst werd gekeken naar het moderne coöperatiegebouw dat in Roden was verrezen. Totdat ook Eendracht Maakt Macht over een dergelijk “kloek, modern winkelgebouw” zou beschikken, stelde de coöperatieve beweging in Hoogezand maar weinig voor, meende het bestuur.²⁷ De statuten van 1928 maakten ingrijp-

pende maatregelen op het gebied van huisvesting mogelijk. Het bestuur mocht, met instemming van de leden, onroerende goederen verkopen, nieuwe of bestaande gebouwen verbouwen en geldleningen aangaan die hoger waren dan f 1000.²⁸ In 1929 werd bij de oprichting van een bouwfonds nog uitgegaan van het uitbreiden van het oude pand, maar al snel werd duidelijk dat een verbouwing niet voldoende zou zijn. In 1933 nam de ledenvergadering daarom de beslissing om een nieuw pand te laten bouwen.²⁹

Toen Eltjo in 1931 tot voorzitter werd gekozen, wist hij dus dat het zorgen voor goede huisvesting een van zijn belangrijkste taken zou worden. Vanaf 1933 stortte hij zich op de voorgenomen nieuwbouw, een onderneming die veel voeten in de aarde had. Zelf sprak Eltjo van “langdurige en moeilijke voorbereidingen”.³⁰ Menig bestuursvergadering werd aan dit onderwerp besteed. Een van de moeilijkheden was de financiering. Vanaf 1929 werd jaarlijks f 1000 in het bouwfonds gestort. In 1933 werd dit bedrag verdubbeld,

toen de beslissing tot nieuwbouw was genomen. De kosten van een nieuw pand werden begroot op f 16.500.

³¹ Voor dat bedrag was het bouwfonds niet toereikend. Aangezien de uiteindelijke kosten zelfs uitkwamen op f 22.480, zal een aanvullende financiering nodig zijn geweest.

³² De leden werden opgeroepen om f 1,45 per week meer te besteden dan gemiddeld om de benodigde omzet van f 150.000 te bereiken.³³ Zonder resultaat, want die omzet werd bij lange na niet gehaald. Maar uiteindelijk lukte het om de financiering rond te krijgen.

Het bestuur van de coöperatie Eendracht Maakt Macht, tussen 1931 en 1936. Op de voorste rij, derde van links, zit Eltjo. Rechts van hem zit Piet Schäfer, die in 1936 voorzitter werd. Op de achterste rij, uiterst rechts, staat bedrijfsleider Johannes Bosboom. Historisch Archief Midden-Groningen, Historische Fotocollectie, HFC01442.

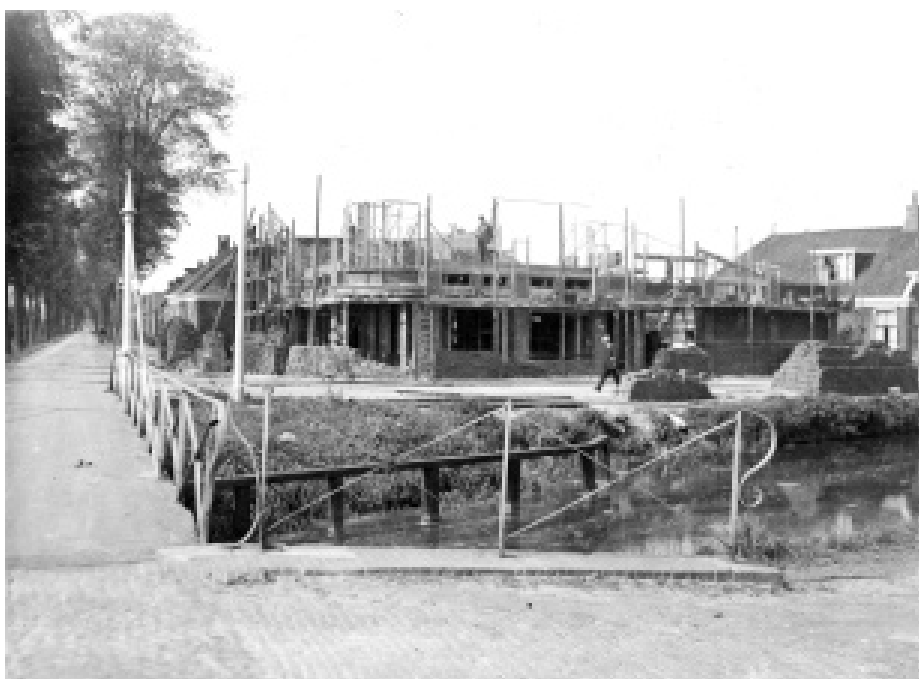
De aankoop van de bouwgrond ging een stuk eenvoudiger. Hierbij kwamen de connecties van Eltjo goed van pas. De gemeente had in 1929 met het oog op het verbreden van de weg een onbebouwd grondstuk gekocht van Johann Tammeling op de hoek van de Parellelweg en de Beukemasstraat, vlak bij het oude pand van de coöperatie. Tammeling bezat daar ook een motor- en autowerkplaats.

³⁴ Toen na de geplande wegverbreding een gebied van 446 m² overbleef, bood de gemeente dit te koop aan.

De verkoop verliep moeizaam en de biedingen die gedaan werden, bleven achter bij de verwachting. Een bod van f 2000 werd afgeslagen, omdat de bidder, een zekere Bakker, had geëist dat de gemeente alle kosten voor haar rekening zou nemen. In 1933 deed de coöperatie een bod voor hetzelfde bedrag. Toen de onderhandelingen met Eendracht Maakt Macht begonnen waren, kwam Bakker opeens met een nieuw, hoger bod. Maar de gemeente liet het bod van Bakker links liggen en verkocht de grond aan de coöperatie voor het oorspronkelijke bod van f 2000.³⁵ Bij die onderhandelingen zat Eltjo namens het bestuur weer aan één tafel met zijn partijgenoten, waaronder wethouder Klok die zelf commissaris van de coöperatie was geweest. Dat zal een succesvolle verkoop niet in de weg gezeten hebben. Het lijkt er zelfs op dat de gemeente de coöperatie een handje heeft willen helpen door een hoger bod af te slaan.

Viering van het 20-jarig bestaan van de coöperatie Eendracht Maakt Macht in Hotel Faber (1934). Eltjo zit op de voorste rij, uiterst links. Op de tweede rij, vierde van links, zit zijn echtgenote Bijltje Havinga. Historisch Archief Midden-Groningen, Historische Fotocollectie, HFC01431.

De hoek van de Parallelweg en de Beukemastraat voor, tijdens en na de bouw van het pand van Eendracht Maakt Macht.

Historisch Archief Midden-Groningen. Foto links: Historische Fotocollectie, HFC00021.

Foto midden: Digitale Fotocollectie, D00249. Foto rechts: Schiltkamp A.M collectie, SAc_1074.

Het nieuwe pand

Met de aankoop van de grond stond niets de nieuwbouw meer in de weg. Voor het ontwerp van het nieuwe pand werd architect C.H. Uiterdijk van het bouwkundig en technisch bureau Aesthetica uit Hoogezand in de arm genomen. Deze had ook het gebouw van het Groene Kruis ontworpen aan de Parallelweg 31, dat in 1928 geopend was.³⁶ Eltjo was in die organisatie actief en was misschien zo met de architect in aanraking gekomen. Uiterdijk bouwde in de Amsterdamse School-stijl, die in die tijd populair was.

Op 28 juni 1934 tekende Eltjo de vergunningaanvraag voor het nieuwe pand en al op 1 juli kon gemeld worden dat de bouw en het timmerwerk gegund waren aan B. Kremer uit Hoogezand, het schilderwerk aan de heren Brust en Kroeze uit Kolham en de lood- en zinkwerken aan J. Groenewoud, eveneens uit Hoogezand.³⁷

Op zaterdag 15 december werd het nieuwe pand feestelijk geopend. In aanwezigheid van burgemeester en wethouders en vele andere genodigden hield Eltjo een toespraak waarin hij verwees naar de lange weg die was afgelegd voor de bouw mogelijk werd.³⁸ Maar de feestelijkheid overheerste. Eendracht Maakt Macht had nu haar eigen kloeke, moderne gebouw.

Detail van de bouwtekening: de linker zijgevel. Historisch Archief Midden-Groningen. Bouwdossier Parallelweg 93, dossiernummer 445.

“Een winkelgebouw met bergplaats” stond in de aanvraag voor de bouwvergunning.³⁹ Die omschrijving doet nauwelijks recht aan het bouwwerk dat in 1934 was verrezen. Het hoekpand met drie, deels twee bouwlagen, was ruim opgezet. Op de

begane grond bevond zich een winkel-ruimte met vier etalageruiten. Samen met een kantoor en een magazijn nam de winkel ongeveer de helft van het oppervlak in beslag, terwijl de andere helft ruimte bood aan een bergplaats. Op de eerste verdieping, die via een aparte trap vanaf de straat bereikbaar was, bevonden zich een tweede kantoor, vergaderzaal, wachtkamer en een magazijn. De tweede verdieping werd in zijn geheel in beslag genomen door een magazijn, terwijl een ruime kelder nog meer mogelijkheden bood voor opslag. Voor het interieur zijn we aangewezen op oude foto's. Volgens het Nieuwsblad van het Noorden wekten in elk geval bij de opening "de prachtige ruime winkel, de kantoren met een afzonderlijke bestuurskamer en privé-kantoor op de 1e etage, eenvoudig en toch artistiek betimmerd, uitgevoerd in zwart en rood" de bewondering van de gasten op.⁴⁰

Kruidenierswinkel in het nieuwe pand van Eendracht Maakt Macht, 1935.
Historisch Archief Midden-Groningen,
Historische Fotocollectie, HFC01444.

Ook de buitenkant was indrukwekkend. Het pand was volgens de traditie van de Amsterdamse School opgetrokken uit dieprode baksteen.

De bouwstijl was expressionistisch en zakelijk tegelijk. Expressionistisch door het hoekelement dat boven het dak uitstak, zakelijk door de ritmische indeling van de gevel. Over de lengte van het halfronde hoekelement waren drie verticale gebrandschilderde ramen ingebouwd, waarvan het middelste was voorzien van het opschrift COÖPERATIE EMM UA

⁴¹. Ook boven elke etalageruit waren telkens twee gebrandschilderde ramen aangebracht.

Het gebouw van de coöperatie Eendracht Maakt Macht, ongedateerd.
Historisch Archief Midden-Groningen, Digitale fotocollectie, Df_D00247.

Deze ramen zijn helaas inmiddels verdwenen, maar een verticaal raam in het trappenhuis aan de Beukemastraat is nog te zien.

In het nieuwe pand werden de kruidenierswinkel en de brandstof-handel ondergebracht. De bakkerij bleef op het oude adres. In 1935 constateerde het bestuur van de coöperatie tevreden dat de nieuwbouw volgens verwachting had geleid tot een stijging van de omzet.

⁴² In 1936 kon een nieuwe afdeling geopend worden met huishoudelijke artikelen, ijzerwaren en manufacturen.⁴³ Maar met de groei kwamen ook weer problemen. In 1937 werd zelfs geconstateerd dat een nieuwe verbouwing nodig was.⁴⁴ Die verbouwing maakte Eltjo niet meer mee. Al in 1935 moest hij bij de algemene ledenvergadering wegens ziekte verstek laten gaan. Op 29 augustus 1936 overleed hij.

Overlijdensadvertentie voor Eltjo Hoffmann in Het Volk, 1 september 1936.

Tot slot

Coöperaties waren naast de SDAP en de vakverenigingen een belangrijk onderdeel van de sociaal-democratische zuil.

Een van de oprichters van Eendracht Maakt Macht, Simon Streuper, was in alle drie de onderdelen actief geweest. Zaken en politiek waren in de coöperatie onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ook Eltjo's beslissing om voorzitter te worden van de coöperatie kwam voort uit zijn betrokkenheid bij de sociaaldemocratie.

Als voorzitter leidde hij Eendracht Maakt Macht in een tijd van groei. In diezelfde tijd was de SDAP ook een bestuurspartij geworden in Hoogezand. De groei van de coöperatie maakte de bouw van een nieuw pand noodzakelijk. Tegelijkertijd werd gekozen voor een gebouw dat niet alleen functioneel was, maar ook moest imponeren.

De sociaaldemocraten wilden laten zien dat zij een factor van betekenis geworden waren. Het gebouw getuigt daar nog van tot de dag van vandaag.

Met dank aan Bart Slijper, Johan van de Beek en Maurice Foulon.

Voetnoten bij artikel Eltjo Hoffman

- 1 Nieuwsblad van het Noorden, 17 december 1934. Alle kranten zijn geraadpleegd via delpher.nl.
- 2 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van woensdag 28 januari 1914, nr. 23, p. 1 (via delpher.nl). Dit is de laatste akte die notaris Willem van de Velde heeft opgesteld. Hij overleed op 29 januari 1914.
- 3 <https://cooperatie-museum.nl>
- 4 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van dinsdag 13 mei 1919, nr. 111, p. (artikel 23) (via delpher.nl).
- 6 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van woensdag 28 januari 1914, nr. 23, p. 2 (artikel II).
- 7 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van woensdag 28 januari 1914, nr. 23, p. 2 (artikel VIII).
- 8 <https://cooperatie-museum.nl>
- 9 Zie bijvoorbeeld jaarverslag 1927-1928, p. 6, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (IISG Amsterdam), plaatsingsnummer ZO 47965.
- 10 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van vrijdag 5 januari 1917, p. 2 (via delpher.nl).
- 11 Nanne Spiekman is waarschijnlijk de N. Spiekman die in 1919 in de gemeenteraad van Hoogezand zat, toen ook Eltjo in de raad gekozen werd. Hij is mogelijk de broer van Hendrik Spiekman, in 1874 geboren in Hoogezand en een van de oprichters van de SDAP. 5 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van dinsdag 13 mei 1919, nr. 111, p. 8 (artikel 39).
- 12 P. Hoekman, J. Houkes en O. Knottnerus red., Een eeuw socialisme en arbeidersbeweging in Groningen 1885-1985, p. 138.
- 13 De Courant, 3 september 1914.
- 14 Peter Jager, 'Strijd om de macht. Eltjo Hoffmann in de gemeenteraad van Hoogezand, 1923-1931', in: Pluustergoud 57 (2024) p.16-22.
- 15 De Tribune, 19 maart 1923.
- 16 Jaarverslag 1924-1925, p. 5, IISG Amsterdam.
- 17 Nieuwsblad van het Noorden, 13 februari 1919.
- 18 Nieuwsblad van het Noorden, 5 januari 1929.
- 19 Nieuwsblad van het Noorden, 10 juni 1930.
- 20 Jaarverslag 1926-1927, p. 2., IISG Amsterdam.
- 21 Jaarverslag 1924-1925, p. 1.
- 22 Jaarverslag 1926-1927, p. 1.
- 23 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van woensdag 19 december 1928, nr. 248, p. 2 (via delpher.nl).
- 24 De gegevens in de tekst en in de grafieken zijn afkomstig uit de jaarverslagen (1924-1937) van Eendracht Maakt Macht (IISG Amsterdam) en artikelen in het Nieuwsblad van het Noorden van 5 januari 1929, 15 december 1931 en 28 november 1934 en in De Noord-Ooster van 13 december 1930, 20 december 1932, 12 december 1933, 28 november 1934, 28 november 1935 en 13 november 1937.
- 25 Nieuwsblad van het Noorden, 23 maart 1931.
- 26 Het Volk: Dagblad voor de arbeidersvereniging, 26 juli 1930.
- 27 Jaarverslag 1929-1930, p. 3, IISG Amsterdam.
- 28 Bijvoegsel tot de Nederlandse Staatscourant van woensdag 19 december 1928, nr. 248, p. 6.
- 29 Jaarverslag 1933-1934, p. 5, IISG Amsterdam.
- 30 Nieuwsblad van het Noorden, 17 december 1934.
- 31 Bouwdossier Parallelweg 93 (Historisch Archief Midden-Groningen Hoogezand).
- 32 De Noord-Ooster, 28 november 1935.
- 33 Jaarverslag 1933-1934, p. 10.
- 34 Onduidelijk is of het pand van Tamminga bij de koop was ingesloten, maar het moest uiteindelijk wijken voor de nieuwbouw.
- 35 De Noord-Ooster, 15 april 1933.
- 36 Nieuwsblad van het Noorden, 14 mei 1928.
- 37 Nieuwsblad van het Noorden, 2 juli 1934.
- 38 Nieuwsblad van het Noorden, 17 december 1934.
- 39 Bouwdossier Parallelweg 93 (vergunningaanvraag), Historisch Archief Midden-Groningen, dossiernummer 445 (1934).
- 40 Nieuwsblad van het Noorden, 17 december 1934.
- 41 De toevoeging u.a. (uitgesloten van aansprakelijkheid) hield in dat de leden niet aansprakelijk waren voor de schulden van de coöperatie.
- 42 De Noord-Ooster, 28 november 1935. Jaarverslag 1934-1935, p. 6.
- 43 Nieuwsblad van het Noorden, 11 april 1936.

Huisarts versus de 'lieve' Schoolopziener

Gerhard P.J. Jansema

In de Bataafsche republiek (1795-1806) werd de schoolopziener langzamerhand een persoon van aanzien. De heren G. van Kooten en H.H. Donker Curtius waren met schooltoezicht belast. Met de komst van Koning Lodewijk kwam er in 1806 een wet met een doelstelling voor het onderwijs: de vorming van nuttige en zedelijke staatsburgers. Op het platteland waren er nog heel wat punten en komma's te plaatsen voor wat betreft lezen en schrijven. Er werden vooral accenten gelegd op de plaatselijke tongval, streektaal werd vaak niet netjes gevonden. Per district werden mannen met gezag aangewezen als schoolopziener. De provincie Groningen kwam in 1807 onder beheer van Theodorus Van Swinderen (1784-1851), hoogleraar natuurlijke historie aan de Hoogeschool van Groningen (later Rijksuniversiteit). Professor Van Swinderen liet in het jaar 1815 het boekje *Schoolnieuws* uitgeven over zijn bevindingen. In een uittreksel daarvan, 'Bevordering onderwijs lagere scholen', oordeelde hij als volgt: "Eene wezenlijke verbeetering in het Schoolwezen van mijn District is de algemeen aangewakkerde lust voor de muziek. Gezang verbetert en veraangenaamt en verspreidt daarmee vreugde in huisgezinnen". De schoolopziener presenteerde daarbij een lijstje van scholen waar het muziekonderwijs met ondersteuning van muziekinstrumenten al sterk was verbeterd: Te Sappemeer: klavier, fluit, klarinet, viool, flageolet*, 8 leerlingen. Te Kyl (Kiel): orgel en dwarsfluit, Te Kleinemeer: dwarsfluit, 3 leerlingen. Te Dorkwerd: viool, dwarsfluit en klavier, 29 leerlingen. Te Leegkerk: dwarsfluit, 2 leerlingen. Te Hoogkerk: dwarsfluit, 8 leerlingen. Van Swinderen noemde

nog meer dorpen maar... Hoogezand ontbrak op het lijstje... niet muzikaal genoeg? Dat zinde hem niet. Dorkwerd sprong er qua aantal leerlingen royaal bovenuit. De opziener was toch optimistisch en schreef voorts: "Ik heb mij nooit kunnen verbeelden dat onze Natie zoo veel vatbaarheid voor de muziek had. Kunstkenner die met mij dier scholen bezochten hebben verrukt gestaan over hetgeen zij hoorden".

**Een flageolet is een houten blaasinstrument dat behoort tot de familie der fluiten. De uitvinding wordt toegeschreven aan de 16e-eeuwse Franse edelman Juvigny in 1581. Dit instrument had 4 vingergaten aan de voorzijde en 2 aan de achterzijde.*

Professor Th. Van Swinderen (1784-1851)

Oh, wat was de man blij met 'muziek'. En blij met zichzelf, dat had hij toch maar mooi voor elkaar gekregen. Ere wie ere toekomt. En hoe blij waren de schoolkinderen met Van Swinderen? Nou, hij werd op scholen als een Paus ontvangen, met muziek en gezang: Dag Lieve Schoolopziener! Gij zoekt ons weer, wij zijn nu blij. Gij houdt niet op te zorgen, wees welkom dan, oh brave man!

Elk onzer zal zooveel hij kan, Uw zorgen dankend lonen! (Bis) Snik!! De tranen schieten je in de ogen. Welk een vreugd nietwaar? Zeker als wij de betekenis volgen van de naam Theodorus. Voortgekomen uit het Grieks is dat: 'Godsgeschenk'... Misschien had de schoolopziener dat voor ogen toen hij... schrik niet... bovenstaande tekst zelf schreef. Dat werd gefluisterd door ingewijden. Wisten die kinderen veel.

Eer en Deugd uit hetzelfde boekje...

Langzamerhand rees er twijfel bij een aantal notabelen. Immers, Van Swinderen gaf hoog op van zijn inspanningen om muzieklessen op scholen erdoor te krijgen en... oh ijdelheid, dichten kon hij ook. De man ging er vanuit dat beleefdheid, bescheidenheid, vriendelijkheid en hulpvaardigheid op scholen moest worden onderwezen. De ja-knikkers van toen keken aanvankelijk hoog op tegen een hoger geplaatste. Net als tegenwoordig werden 'hoogwaardigheidsbekleders' bij gelegenheid vaak omschreven met woorden als erudiet, bekwaam, deskundig, benaderbaar, vriendelijk enz. Bovendien hadden ze keihard gewerkt tijdens hun leven. Dat klonk interessant maar ergens in de geleerde hersenkwabben kon een giftig addertje zitten. Gevaarlijk maar het venijn zat in de staart blijkt een onenigheid dat was ontstaan tussen de hooglerarschoolopziener en medicinae dokter Bauke Eekma uit Hoogezand.

Deze man stuurde zijn zonen in 1826 naar de school in Hoogezand. Maar na gereede tijd vond hij dat zijn jongens daar te weinig kennis opstaken. De van oorsprong Friese dokter stapte naar meester Jan Brassinga van het dorpsschooltje in Foxhol met het verzoek om zijn jongens 'privaatlessen' te geven. Dat leek Brassinga, sinds 1812 de opvolger van meester J. Hereman, een prima idee om het magere salaris op te vijzelen. Het ging een poos goed maar men kon er op wachten, er kwamen natuurlijk praatjes van... Hoofdmeester Jan Frederik Beins van de school in Hoogezand kreeg er lucht van. Geen gemakkelijke man, hij werd boos en lichtte de schoolopziener in over stiekem onderwijs aan huis. En dat nog wel vanuit een school van de laagste rang! Zonder een aanstelling daartoe was dat volgens wetgeving verboden. Brassinga, meester van het 3e klasse dorpsschooltje mocht van 'de baas' niet verder gaan met bijles geven. Dit zette kwaad bloed, zeker toen naderhand bleek dat de heer Beins zelf privaattlessen gaf... dat wist Van Swinderen ook.

FOXHOL. Uit kracht van bovengemelde dispositie en amptiatie is finaal benoemd JAN BRASSINGA; ter vervulling der bijzondere School-onderwijzersplaats alhier, vacerende door vrijwilligen afitand van J. HEREMAN. Octob. 1812.

Uit: Bijdragen Onderwijs en Opvoeding 01-05-1813

Hij durfde Brassinga echter niet bestraffen in de wetenschap dat hij dan ook Beins zou treffen. De opziener dreigde de meester van Foxhol daarom met artikel 10 van het Huishoudelijk Schoolreglement van de provincie Groningen. Dat kwam o.a. neer op een ernstige vermaning als de schoolonderwijzer zich aan de bevelen van de Schoolopziener zou onttrekken. De van oorsprong Friese dokter Eekma deed niet aan kruipigheid. Hij verdedigde Brassinga met verve en betoogde dat de wet slechts wilde voorkomen dat meesters, verbonden aan een grote school, werden overladen met werk en daardoor hun taak niet ten volle konden uitvoeren. Een eenvoudige leraar een kleine bijverdienste ontnemen bedoelde de

wetgever dan ook zeker niet! (Tegenwoordig noemt men dat schaduwonderwijs). Stevig taalgebruik van de Stânfries maar Brassinga had geen andere keus dan opgeven, welke onderwijzer zou zich durven verzetten tegen de schoolopziener.

Komschool Hoogezand omstreeks 1925, waar voorheen de lagere school van Beins was gevestigd (coll. Historisch Archief Midden-Groningen)

Het was duidelijk dat de bemoeizuchtige Beins kwaad was: dat zo'n plattelandsmeestertje het waagde om leerlingen zomaar privaattlessen te geven. Als Hoofdmeester was hij gewend om 'zijne ondermeesters' karig te betalen, zij wilden daarom ook

graag bijlessen geven. Dokter Eekma reageerde furieus, zeker omdat Van Swinderen voor dit onderhoud (25 Julij 1827) op de school in Foxhol iemand van gewicht had meegenomen... aanklager hoofdmeester Beins

De ondergeteekenden, Armenverzorgers der Hervormden te Kropswolde, met verwondering in de Groninger Courant van den 4 dezer gelezen hebbende de Annonce, geteekend J. F. Beins, verklaren bij deze aan het publiek, dat Harm Filips, te Foxhol, door hen bedoeld wordt, en dat voor hem, in zijne omstandigheden, zoodanig gezorgd wordt, als de Armenfondsen zulks toelaten; dat hij geen gebrek lijdt en dat het schandelijke logentaal is, dat de oude man met lompen is bedekt. — Had intusschen Beins in stilte weldadigheid geoeffend, of had hij gemeend, hoe zeer ongeroepen, de Armenverzorgers op den toestand van Harm Filips opmerkzaam te moeten maken, dit zoude men hem niet ten kwade gehouden hebben; terwijl nu, daar Beins hier als naar gewoonte zoekt te praen, hem welmeenend wordt geraden, om zich voortaan liever bij Schoolonderwijs, waarvan ons de roem nog nimmer ter ooren kwam, te bepalen, en zich met geene zaken of omstandigheden te bemoeijen, welke geheel buiten zijn bestek als Ondermeester te Hoogezand liggen. Wij zullen ons hierover met Beins niet verder inlaten, maar hopen toch, dat hij, zwijgende, zich deze raadgeving ten nutte zal maken, opdat hij in het vervolg niet gevoeliger behoeft te regt gewezen te worden.

KROPSWOLDE
den 5 Maart 1834.

Namens de Diakenen:
B. WEITS, Boekh.

Groninger courant 07-03-1834

van de school in Hoogezand! "De Judas", zou de dokter gezegd hebben, hij was een strijdbare man. Brassinga niet, hij boog voor meneer de lieve schoolopziener en verkropte zijn verdriet. Het liep slecht af, op een avond in september 1828

verdronk hij in een sloot. De dokter kende hem ook als patiënt en wist dat de man last had van duizelingen en waarschijnlijk onderweg onwel was geworden. Eekma begon te koken, 12 jaar daarna noteerde hij het voorval nog eens uitvoerig in zijn 'Bijdragen tot de Huishouding van

Staat'. Ook als redactielid van het 'vaderlandslievende' dagblad voor staatkunde 'De Tolk der Vrijheid' steunde hij de strijd voor vrij onderwijs. Er was een front ontstaan van Groen van Prinsterer, de Bilderdijkse oppositie en de Rooms Katholieken tegen de autocratische regeringswijze in het algemeen en tegen de monopolistische onderwijswet van 1806 in het bijzonder. Eekma stelde nog dat 'meesters vroeger hard en streng waren, nu wil men spelend onderwijs geven met spel en gezang. Maar men verliest uit het oog dat kinderen op deze manier slecht lezen, slecht schrijven en slecht leren rekenen'... Eekma schreef dat scholen opgepropte, ongezonde hollen waren en meende bovendien dat Van Swinderen daarover veel te rooskleurige

verslagen schreef, slappe hap! Dat klonk natuurlijk niet als muziek in de oren van de zelfbenoemde lieve Schoolopziener!

Titel van een boek van Eekma. Uitgave J. Oomkens, boek- en steendrukker te Groningen 1840

Wie was Eekma?

De redactie van het tijdschrift Dörp en Stad vroeg zich in 1953 af wie toch die Eekma was. Er was weinig over de man bekend. Medewerker J.F. Steenhuis stortte zich op die vraag. Aanvankelijk vond hij weinig info vermoedelijk vanwege Eekma's felle publicaties die daarom min of meer gemeden werd door de toenmalige kranten. Steenhuis zocht vergeefs in de Provinciale Gro-

ninger Courant maar heeft tenslotte uitgeplozen dat Bauke Eekma was geboren in 1789 in Leeuwarden. Hij studeerde in Groningen aan de universiteit en vestigde zich als huisarts in Hoogezand. "Hoogezand mag het zich een eer rekenen hem als dokter te hebben gehad. Een beginselvast collega in een tijd toen de sociale positie van een medicus nog verre ten achter was bij het heden", aldus één van zijn collega's.

Beginselvast was Eekma ook als gemeenteraadslid van Hoogezand. De man nam geen blad voor de mond zoals uit het bovenstaande verhaal blijkt. Evenmin in de boeken die hij vaak in eigen beheer uitgaf. In 'Het Lager Schoolwezen in Nederland' beschuldigde hij Hoofdonderwijzer Beins dat deze geschenken gaf aan de Schoolopziener. Omkoping dus, de schrijver schroomde niet om betrouwen de maat te nemen, desnoods met schofferende woorden. Hij kon zich dat kennelijk permitteren. In 1844 kwam er een nieuwe Openbare Lagere School in Foxhol. De heer Eekma overleed in 1867 in Winsum.

Borstbeeld van Th. van Swinderen op het binnenplein van het Universiteitsmuseum van de RUG

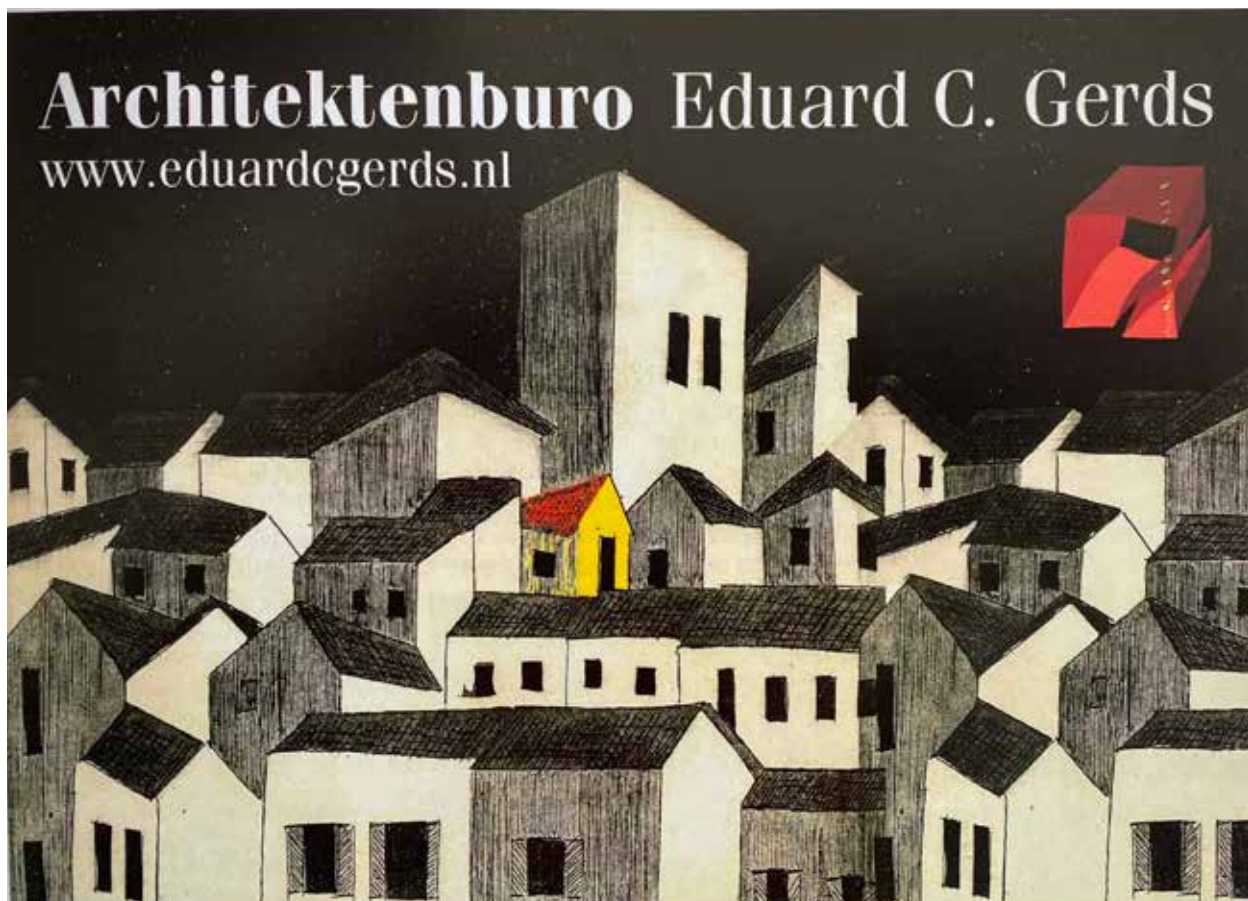
Bronnen:

Groninger encyclopedie 1954, 'Schoolnieuws', Th. Van Swinderen 1815,

Dörp en Stad 1953/1954.

Boekje Hoogezand-Sappemeer 1924

Platteland leert lezen en schrijven, L. de Bree 1947.

Vier vroege Sappemeerse ansichtkaartenuitgevers

Joop van Roekel

Toen de ansichtkaartenmarkt in Nederland in 1892 vrijgegeven werd, stortten velen zich op dit nieuwe gebied. Daaronder bevonden zich vele Duitse ansichtkaartuitgeverijen, waar de markt al eerder vrijgegeven was. Nederlandse uitgevers keken voor voorbeelden ten aanzien van de beeldvlakvulling over de grens en volgden die voorbeelden. De beginperiode van de ansichtkaart kenmerkte zich door een snelle opeenvolging van verschillende vormen. Vaak bleef een kaartvorm maar een paar jaar populair om dan weer afgewisseld te worden door een andere. Na 1920 kwam de markt wat tot rust en waren alle nieuwigheden wel gevonden. De kaarten van na 1920 zijn allemaal variaties op een eerder thema. Uit de allereerste tijd 1892-1899 zijn er nauwelijks prentbriefkaarten van Hoogezand of Sappemeer bekend. De grote vloed aan kaarten startte vanaf 1900. Een enkele kaart dateert nog van daarvoor maar die beeldbriefkaarten zijn zeer schaars. Hier in dit artikel zal ik enkele vroege ansichtkaartenuitgevers eruit lichten en voor hen kenmerkende kaarten bespreken. Ook zal ik kijken of de beeldbriefkaarten misschien gedateerd kunnen worden op hun uiterlijke kenmerken.

Ansichtkaarten

De ansichtkaartenmarkt was vrijwel geheel in handen van lokale commerciële bedrijven. Onder hen bevonden zich opvallend veel boek- en papierhandelaren.

Die hadden de gewone kaarten te koop, dat wil zeggen de plaatselijke dorpsgezichten. Toch onderscheidden ze zich vaak van medekaartuitgevers door tenminste een bijzondere vorm op te nemen in hun catalogus.

Ansichtkaarten als ruilobject

Toen de ansichtenmarkt vrijgegeven werd in 1892, schoot de productie in kwadraatvorm omhoog. Het werd populair om een kaart te versturen. Al spoedig ontstond er een ruilmarkt voor ansichtkaarten. In de krant verschenen dan kleine advertenties met bijvoorbeeld de mededeling:

”... Wie aan Geert Klein, Winschoten, een ansichtkaart van Arnhem zendt, krijgt een gekleurde van Winschoten terug ...”.

In 1913 zocht G.L. Weites uit Kiel Windeweer Korff's strookjes. Voor drie stroken zou hij een ansichtkaart opsturen.

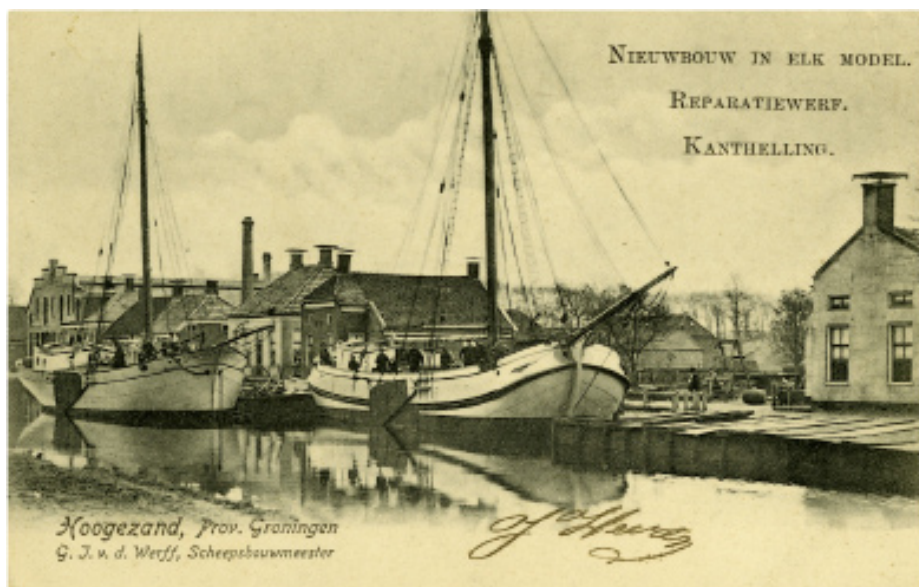
Ansichtkaart als reclamemiddel

Ook zetten winkeliers kaarten in als reclamemiddel. Een ansichtkaart gratis bij de aankoop van een product. Iemand die al vroeg de reclame middels een ansichtkaart op waarde wist te beoordelen was scheepsbouwmeester G.J. van der Werff. Hij toonde geen valse schaamte

maar gaf zelfbewust aan dat hij op scheepsbouwgebied elk model aankon. Als extra informatie kreeg de lezer de mededeling dat hij een kanthelling bezat net als een reparatiewerk. Heel toepasselijk gaf hij zo een kijkje bij zijn bedrijf. Twee schepen domineren het beeld, hoewel ze niet op de voorgrond geplaatst zijn. De lege voorgrond zorgt ervoor dat de blik direct naar de beide schepen geleid wordt. Overigens is het schip op de voorgrond de koftjalk “Hoop” van J. Blaak.

Kaarten op rijm

Meestal vervaardigden de uitgevers kaarten met een lokale voorstelling. Dit sprak immers tot de verbeelding van de meeste mensen. Toch ontstond er rond begin 1900 een nieuwe vorm die niet gericht was op een plaatselijke voorstelling maar op het aanbieden van een reukloze bloemenhulde. Op de kaart staat een gedicht op rijm gedrukt. Als beeld gebruikte men vaak een postduif die van de afzender naar de ontvanger vloog.

Hoogezand, prov. Groningen, G.J. v.d. Werff, scheepsbouwmeester, ansichtkaart, gestempeld 1904, Historisch Archief Midden Groningen collectie. Kor Mulder, inv. nr. D138500

Ook van Sappemeer bestaat zo'n kaart. Hier vliegen twee witte postduiven met een mand met rozen in hun snavel richting geadresseerde.

Groeten uit Sappemeer, ansichtkaart, onduidelijk gestempeld, coll. auteur

De kleuren zijn met opzet zwart gehouden, zodat de beide vogels en het gedicht duidelijk afsteken en het gedicht alle nadruk krijgt. Het rijm kan de toets van gedicht nauwelijks dragen.

Grote Sappemeerse kaartenuitgevers

De oudste kaartenuitgever in Sappemeer lijkt Tonko Johan Borgesius geweest te zijn. Waar Roukes vanaf 1900 begon, Derk Klein in 1901 startte en weduwe M. Tijms aanving in 1906 met de beeldbriefkaarten-uitgifte, was Borgesius al rond 1898 actief in de ansichtkaartenwereld.

Tonko Johan Borgesius (Sappemeer 1875 – Utrecht 1953)

Tonko Johan werd in 1875 in Sappemeer geboren. Hij ontving zijn opleiding vermoedelijk thuis bij pa in de winkel en vervolgens deed hij elders praktijkervaring op. Zijn eerste werkadres stond in Rotterdam, waar hij verbleef van 1893-1894. Daarna werkte hij in Utrecht van 1894-1896. In 1896 trok hij daarop eerst naar Den Haag om in hetzelfde jaar nog weer naar Rotterdam te verhuizen. Toen zijn vader in 1897 overleed, keerde hij terug naar Sappemeer. Hij trouwde in 1905 met Maria Magdalena van Dijk. Vijftien jaar later verkocht hij zijn bedrijf aan T.K. Kremer en vertrok naar Den Haag. Hij verbleef achtereenvol-

gens van 1920-1923 in Den Haag, 1923 in Rotterdam, in Den Haag van 1923-1926, waarna hij in 1926 naar Amsterdam trok. Daarna bleef het

een tijd duister om hem heen om pas in 1953 weer op te duiken bij zijn overlijden in Utrecht.

Tonko Johan bouwde de uitgeverijpoot van zijn vader uit. Hij kocht in 1901 het recht om het volksblad Goorecht-Oldambt te mogen uitgeven en betaal-

de daar vijfhonderd gulden voor. In 1915 mocht hij Fongers' adresboek van de provincie Groningen uitbrengen.

Toen Tonko Johan de zaak van zijn vader in 1897 overnam, voerde hij eerst nog de firmavorm. In de krant adverteerde hij in de eerste drie jaren onder de naam firma J. Borgesius. Daarna gaf hij zijn vadersnaam op en bracht hij publicaties onder eigen naam uit. Zo ook voor zijn ansichtkaarten.

Ansichtkaarten Firma J. Borgesius

Firma J. Borgesius, Alleen op de wereld, ansichtkaart, onleesbaar gestempeld, Groninger Archieven inv. nr. 1986_26536

Als een van de eersten zag Tonko Johan Borgesius de mogelijkheden van de ansichtkaart. Hij bracht onder de naam firma J. Borgesius een grote variatie in type kaarten op de markt. Er bestaan van Borgesius twee bijzondere kaarten die gebaseerd zijn op de literatuur. Een is een verbeelding van Hector Malot's boek 'Alleen op de wereld' uit 1878.

Afgebeeld is een huilende man met een flink gerimpeld gezicht. De mondhoeken staan in de droefheidsstand, naar beneden gericht en op zijn voorhoofd zijn de letters "Alleen op de wereld" gegrift.

De ander laat een variatie zien op Caesars woorden Veni, Vidi, Vici. Om de woorden te laten aansluiten op de kaartafbeelding is de uitspraak in de derde persoonsvorm (hij) gesteld. Hij kwam, hij zag, hij overwon. Op een grappige manier laat de kaart een jongeman zien; chique gekleed, sigaret in de mond, knevelsnor, bril en hoed op het hoofd. Een nonchalante dandy.

Firma J. Borgesius, Hij kwam, hij zag, hij overwon, ansichtkaart, onleesbare datum, Groninger Archieven, inv. nr. 1986-26535

Beide kaarten lijken deel uit te maken van een serie ansichten over de wereldliteratuur.

Een afwijkende vorm gebruikte Borgesius voor zijn afbeelding van fabrieken aan het Oosteinde, waaronder de fabriek van W.A. Scholten, de latere W.A. Scholten strokartonfabriek. In de vorm van een sleutelgat toont hij ons een aantal fabrieken. Het aardige aan de afbeelding is dat alles binnen het sleutelgatkader gehouden is behalve de toren van een der gebouwen die dwars door het gat heen steekt.

Firma J. Borgesius, Fabrieken Oosteinde, ansichtkaart, Groninger Archieven, inv. nr. 1986_15121

Voor zover thans bekend is zijn kaart van Hoogezand met daarop drie afbeeldingen van respectievelijk Martenshoek, het postkantoor en de Hoogezandster brug de oudste en wel van 26 juli 1899. De ver-

Firma J. Borgesius, Postkantoor, Hoogezandsche brug, Martenshoek, ansichtkaart, gestempeld 26 juli 1899, Historisch Archief Midden Groningen, collectie. Kor Mulder, inv. nr. D138345

beeldingen zijn schijnbaar achteloos op het beeldvlak geplaatst. De kaart zelf kent een traditionele opbouw. Dit type was over komen waaien uit Duitsland en gedurende de eerste periode van de ansichtkaart leidend.

Ansichtkaarten T.J. Borgesius

Na 1900 vereenvoudigde hij zijn beeldkaarten tot een hoofdvorm; de kaart met een grote witte rand. Een fraai voorbeeld hiervan laat Villa Sorgvliet zien.

Rechts van de afbeelding en onderaan heeft Borgesius ruimte opengelaten voor een geschreven mededeling. Daar heeft de afzender ruim gebruik van gemaakt en een heel artikel op de kaart achter gelaten.

De straf hierop was een verhoging van de port, namelijk niet een maar 2 ½ cent.

Datering

Borgesius' ansichtkaarten kunnen redelijk gemakkelijk gedateerd worden. Zijn eerste gaf hij uit onder de naam firma J. Borgesius. Dit

deed hij ongeveer drie jaar, waarna hij de kaarten onder zijn eigen naam T.J. Borgesius uitgaf. Wanneer hij gestopt is met het uitgeven van kaarten is niet bekend, maar omstreeks 1920 bij de overdracht van zijn winkel is hij in ieder geval gestopt. Evenwel afgaande op het type kaarten dat bewaard zijn gebleven, afbeeldingen met een grote witte rand eromheen, heeft hij na 1910 niet veel beeldbriefkaarten meer uitgegeven.

Martinus Bernardus Roukes (Oude Pekela 1862 – Sappemeer 1936)

Roukes werd geboren in 1862 in Oude Pekela waar zijn vader veldwachter was. Het jaar na zijn geboorte verhuisde het gezin naar Muntendam. Het gezin woonde hier in ieder geval tot 1881. Daarna loopt het biografi-

T.J. Borgesius, Gezicht Hoogezand, Villa Sorgvliet, ansichtkaart, Historisch Archief Midden Groningen, inv. nr. 204-653

sche spoor even dood om in 1887 weer boven water te komen, toen hij met Roelfien Muntendam trouwde. Binnen Hoogezand/Sappemeer verhuisde hij verschillende malen maar uiteindelijk vond hij omstreeks 1900 zijn woonrust in Sappemeer. Aanvankelijk startte hij zijn maatschappelijke loopbaan als letterzetter maar in ieder geval vanaf 1901 stond hij te boek als boekhandelaar. Toen hij in 1936 stierf, wijdde de krant een korte in memoriam aan hem.

Maatschappelijk meelevend gemeentelid

In de korte levensbeschrijving vermeldde het Nieuwsblad van het Noorden dat mede op zijn initiatief de oude Middenstandsbank te Hoogezand-Sappemeer tot stand gekomen was. De bank benoemde hem tot commissaris en de overledene bleef tot aan zijn dood commissaris van deze instelling. Ook vermeldde de krant zijn gemeenteraadslidmaatschap voor de Volkskiesvereniging (1900-1917) gedurende bijna twintig jaar. Hij was in 1908 medeoprichter van de vereniging van Volksvermaken en had zitting in de commissie tot wering van schoolverzuim (1901-1934), (1909 voorzitter).

Eveneens zette hij zich jarenlang als bestuurslid in voor de handelsvereniging Hoogezand-Sappemeer (1908-1930). De krant typeerde hem als iemand, die door zijn kalm en bezadigd optreden, zijn weldoordachte en goed overwogen adviezen steeds blijk gaf van een helder inzicht en kennis van zaken.

Smaadproces

Eind 1899 wierp Roukes zich op als bepleiter van de belangen van de stakers bij Tjakke Berg. Hij gaf in de krant uiting aan zijn gevoelens en had daarin onder meer de heldere term "... uw naam is berucht ..." gebezigd. Berg voelde zich daardoor diep beledigd en riep Roukes op om dit te herroepen anders zou hij stappen ondernemen. Roukes deed niets en dus klaagde Berg bij het gerecht. Ter zitting zwakte Roukes zijn woorden af. Hij had dat niet

geschreven om te beledigen. Mocht dat wel zo zijn dan lag daar onwetendheid aan ten grondslag. Ook zijn werkgever Tiddo Smit moest voor het gerecht verschijnen. Die verklaarde dat Berg nogal lastig was voor zijn personeel. Dit vermocht evenwel de Officier van Justitie (OvJ) niet op andere gedachten te brengen. Hij eiste tien gulden boete of anders tien dagen zitten. De rechter ging mee in de gedachten-gang van de O v J en veroordeelde Roukes wel maar halveerde de boete.

Boekhandelaar

Roukes startte zijn boekhandel in 1901 aan de Noorderstraat in Sappemeer. Dertig jaar later in 1931 opende hij een filiaal in Hoogezand met zijn zoon Harm Hendrik als filiaalhouder. Die werd in 1933 zelfs eigenaar. Zijn tweede zoon Franciscus Hinderikus kreeg de zeggenschap over de Sappemeerse vestiging. Na Marten Roukes' overlijden werden beide zaken samengevoegd en ondergebracht in een firma, te weten Firma M. Roukes. Ontbinding volgde in 1965, waarna Franciscus Hinderikus in Sappemeer verder ging onder dezelfde firmanaam. In 1978 zette deze er definitief een streep onder en liet zijn nering uit het register van de Kamer van Koophandel uitschrijven.

Ansichtkaarten

Meer dan vijf honderd kaarten zijn er in ieder geval uitgegeven door Roukes en later zijn beide zoons. Voor dit artikel zijn alleen de beeld-briefkaarten voor 1920 bekeken. Roukes richtte zich vooral op de Sappemeerse dorpsgezichten. Daarvan gaf hij er in de periode tot 1920 zo'n twee honderd uit. Niet dat hij Hoogezand vergat maar de plaats kreeg veel minder beeldaandacht. Iets meer dan tien kaarten zijn er thans bekend van Hoogezandse schilder-achtige plekken. Veel van de andere kaarten benadrukken het water en de bruggen. Toch bestaan er ook afbeeldingen die het dorps aspect accentueren en daarbij werd de bijzondere ligging aan het

M. Roukes, Kleinemeer. Groet uit Sappemeer, ansichtkaart, ca 1905, Historisch Archief Midden Groningen, inv. nr. 203-0526

water niet vergeten. Zo'n kaart is bijvoorbeeld de kaart van Kleinemeer. Afgebeeld is een uitzicht over het Kleinemeersterdiep. Het is de situatie gezien vanaf de spoorbrug in zuidelijke richting. Het diep leidt het oog naar de diepte. Aan beide kanten begeleidt een zandweg het oog. Dit tafereel maakt een zeer landelijke indruk.

Een andere afbeelding laat zien hoe Roukes af en toe met andere ogen keek. Hier heeft hij de spoorweg-overgang bij de christelijke school weergegeven. Ditmaal heeft hij niet de wegoevergang benadrukt maar de situatie gezien vanaf het spoor

weergegeven. Vooral de spoorrails die de blik naar de diepte leiden vallen op. De huizen links en rechts die de blik tegenhouden zorgen voor een gerichte blik in diepte.

Derk Klein (Kleinemeer 1863 – Sappemeer 1910)

Derk Klein werd in 1863 in Kleinemeer geboren. Hij trouwde in 1889 met Hillechien Kasimier. Klein ging aanvankelijk als letterzetter aan de slag. In 1895 verhuisde hij naar Bedum en gaf daar drukker als beroep op. Al in 1897 bezat hij daar een boekhandel. In 1901 vertrok hij weer naar zijn geboortekomgeving, Sappemeer, waar hij een drogisterij

M. Roukes, Gereformeerde school, Groet uit Sappemeer, ansichtkaart, ca 1910, Historisch Archief Midden Groningen inv. nr. D01697

begon. Zijn oude zaak in Bedum deed hij in 1901 van de hand en droeg hem over aan W. Haan. Vlak voordat hij vertrok naar Sappemeer diende hij nog wel een verzoekschrift in bij de gemeente voor verlaging van de hoofdelijke omslag. Immers hij was al voor 1 april vertrokken en zou dan moeten betalen voor de rest van het jaar, terwijl hij daar geen gebruik van kon maken. De gemeente zag het redelijke van deze bede in en verleende hem de gevraagde vrijstelling.

In Sappemeer nam hij in 1901 de uitgeverij van Tjakke Berg over. Hij overleed in Sappemeer in 1910.

Werkomstandigheden

Klein was een bevrogen letterzetter, die gaf om het welzijn van zijn medevakgenoten. Daarom liet hij in 1894 een advertentie in de Veendammer courant plaatsen dat de firma Luitjes & Kaspers besmet was verklaard. Letterzetters werden opgeroepen om daar niet in dienst te treden. Jaren later is hij van kleur verschoten en blijkt hij een werkgevershart te hebben.

Een toevallige vondst geeft een inkijkje in de werkomstandigheden bij Klein, die zowel een letterzetterij als een drukkerij bezat. Hij lijkt iemand geweest te zijn die de regels niet altijd naleefde. Zo kreeg hij in oktober 1906 bezoek van een ambtenaar die toezicht hield op de arbeidsomstandigheden. Deze constateerde dat er voor de zes werknemers, twee kranen beschikbaar waren. 18 Nu bestond de norm wel uit een kraan per vijf of minder werknemers maar dit alles vond buiten plaats en dat kon niet door de beugel. Ook waren er geen nagelborstels beschikbaar. Hij werd gemaand dit alles in orde te brengen. Toen hij het jaar daarop eind mei opnieuw controle-bezoek ontving, bleek dat er nog geen verbeteringen waren aangebracht, waarop de ambtenaar een proces verbaal opstelde. Het Openbaar Ministerie eiste een boete van acht gulden maar Klein werd tenslotte door het Kantongerecht veroordeeld tot een straf van vier gulden.

Ansichtkaarten

Zijn oude vak heeft hij evenwel nooit vergeten, want hij begon tegelijkertijd ook ansichtkaarten uit te geven. Tot nu toe zijn er zo'n zestig kaarten van hem bekend.

Klein had twee kaartspecialiteiten in huis. Dat was in de eerste plaats zijn luxe ansichtkaarten; de reliëfkaart. Een beeldbriefkaart met een afbeelding

Naar boven kan de blik moeiteloos het beeld uit dwalen. Hij buitte de reliëfkaart ten volle uit. Hij verkocht reliëfansichtkaarten zowel in kleur als in zwart wit. Bovendien was het voor de koper mogelijk om dezelfde afbeelding ook te kopen als gewone kaart. Je miste dan de reliëfrand maar kreeg in plaats daarvan een veel groter beeld terug.

Klein, Sappemeer Oosteinde houtzaagmolen Maathuis, ansichtkaart, gestempeld 1903, Historisch Archief Midden Groningen, collectie. L.P Leutscher, inv. nr. D139466

D.

ding in het midden en een reliëfrand eromheen. De kaart maakt dan de indruk alsof de toeschouwer door een venster naar de voorstelling kijkt. Deze houtzaagmolen van Maathuis maakt indruk door een weloverwogen gebruik van licht donker. De kade aan de onderrand en de molen links zijn donkerder van kleur dan de rest van de afbeelding en kaderen zo de hele afbeelding in.

Een andere bijzondere vorm die hij gebruikte was die van het medaillon.

Links staat een meisje dat een boeket bloemen in de hand houdt. Zij kijkt naar iets wat zich buiten beeld bevindt. In de rand rondom de eivorm bevinden zich takken en vogels. Binnenin het eivormige medaillon is een foto van het Winschoterdiep te zien.

D. Klein, Sappemeer Winschoterdiep, ansichtkaart, Historisch Archief Midden

Derk Klein bezat tevens een fascinatie voor water en dit liet terugkomen in zijn onderwerpen voor een kaart. Meer dan de helft van zijn kaarten tonen een kanaal of een onderwerp daaraan gerelateerd, zoals een brug.

Zijn afbeelding van de Borgercompagniesterbrug is traditioneel met een groep mannen op de voorgrond die het oog het ongestoord in de verte kijken belemmeren.

Rechts is de beeldrand afgesloten door café Dijkhuis en links kan de blik vrij dwalen. De boog van de brug vangt het oog en leidt dat naar de diepte.

D. Klein, Borgercompagniesterbrug. Sappemeer, ansichtkaart, gestempeld 1903, Historisch Archief Mid-den Groningen inv. nr. HFC17404

Alle kaarten kunnen gedateerd worden tussen 1901 (jaar van vestiging) en 1910 (overlijden).

Weduwe M. Tijms (Mella Venema) Scheemda 1847 – Sappemeer 1933

Mella Venema werd in 1849 in Scheemda geboren. In 1874 huwde zij met Jacob Kuipers maar dat huwelijk was geen lang leven beschoren, want hij overleed in 1888 in Scheemda. Vier jaar later hertrouwde zij met Marten Tijms, een aannemer. Ook dit huwelijk zou zij overleven. In 1906 verloor zij op hoogst ongebruikelijke wijze haar man;

“... Te Sappemeer is de aannemer M. Tijms bij het afbreken van een gebouw onder een omvallenden muur geraakt. Hij was onmiddellijk een lijk. ...”. Haar man was een succesvol aannemer. Zo kreeg hij de aanbesteding voor het maken van gebouwen en inrichtingen voor de spoorlijn van Coevorden-Emmen. In zijn nalatenschap zaten verschillende onroerende zaken, die in drie delen middels een veiling op de markt kwamen. Op elk van deze veilingen kocht zij een pand. 22 Het ondernemen zat in haar bloed. Haar eerste man was schipper van beroep. Na zijn overlijden zette zij het scheepsbedrijf voort.

Tijdens haar tweede huwelijk dreef zij met een vrouwelijk familielid een drogisterij onder de naam de dames Tijms. 23 Na de dood van haar man zette zij de drogisterij voort maar veranderde de naam van het bedrijf in wed. M. Tijms. Kocht zij haar partner uit?

In 1922 lijkt zij gestopt te zijn met haar winkelactiviteiten. In ieder geval adverteerde zij niet meer. Mogelijk heeft zij omstreeks deze tijd haar winkel van de hand gedaan. In 1932 startte zij weer met het plaatsen van annonces. Ditmaal liet zij het

publiek weten dat men bij haar terecht kon voor galanterieën. Was het de verveling of dreef de financiële noodzaak haar hiertoe?

Lang heeft deze winkel niet bestaan, want een jaar later overleed zij. Op 23 oktober 1933 werden op een openbare veiling in zes kavels haar onroerende zaken geveild: een winkelbehuizing aan de Hoofdstraat, een dubbele behuizing aan de Herestraat, een dubbele behuizing (geen nadere plaatsaanduiding), vijf woningen (geen nadere plaatsaanduiding), behuizing aan de Herestraat bestaande uit vier woningen en een behuizing van twee woningen aan de Herestraat.

Ruit ingegoooid

Op 7 maart 1912 zat Mella Venema, de weduwe van M. Tijms, thuis toen zij ineens een klap en daarna glasgerinkel hoorde. Toen zij de deur opende zag zij een man, Borchert Orsel, staan, die tegen haar zei; “Ik heb het gedaan vrouw Tijms.” Dit vergriep leverde hem veertien dagen cel op. De rechter baseerde zijn vonnis op het proces verbaal. Omdat Orsel niet verscheen ter terechtzitting, bleef zijn kant van het verhaal onbelicht. Achteraf bedacht hij zich en tekende verzet aan. Er volgde een nieuw onderzoek en daarin bevestigde een nieuwe getuige het verhaal van weduwe Tijms. De rechter liet het vonnis in stand maar paste de duur van de straf aan, vier weken gevang.

Ansichtkaarten

Thans zijn er zo’n veertig door haar uitgegeven ansichtkaarten bekend. Hieronder bevinden zich drie bijzondere prentbriefkaarten. Waar elke uitgever zich wel onderscheidde met een bijzondere kaart in zijn kaartenfonds, bood wed M. Tijms enkele hoogst originele vensterkaarten te koop aan.

Een vrouw op een balkon met een duif in haar hand kijkt naar de Rijks Hogere Burgerschool. De vrouw heeft wel wat weg van Aletta Jacobs. In dat geval zou de kaart een verwijzing zijn naar de vredesconferentie

van Den Haag, die in 1915 plaats vond met Aletta Jacobs als voorzitter. De vrouw pakt een brief uit de snavel van een duif. In de lucht vliegen nog twee duiven, waarvan een een brief in de bek heeft. Hij spoedt zich met de brief in de bek het beeld uit. De school is ingekaderd als een spiegel.

Er bestaat nog eenzelfde type vensterkaart. Ditmaal is de setting een jongen die aan de rand van een water speelt met een boot, die hij aan een touw vasthoudt. Nadrukkelijk vliegen bovenin drie zwaluwen, die opvallen omdat zij donkerder van kleur zijn dan de lichte lucht.

In het venster bevindt zich een afbeelding van Jagerswijk.

Vanuit een hoger standpunt is de sluis gefotografeerd. Tijms gebruikte een foto die zij al bezat.

Een andere bijzondere prentbriefkaart die zij verkocht was deze cataloguskaart; een kaart met vijf kleine afbeeldingen tegen een zwarte achtergrond. .

De plaatjes zijn symmetrisch op het beeldvlak geplaatst en bijeengehouden door een open scherm van witte lijnen.

Tenminste een van de afbeeldingen komt van een bestaande kaart en dit doet vermoeden dat er ook van de andere vier plaatjes een aparte ansichtkaart bestaat.

Deze vier uitgevers hebben de ansichtkaartenmarkt in Sappemeer definitief bepaald en richting gegeven.

Terugkijkend op deze vier ansichtkaartenuitgevers was Borgesius de eerste die zich op het veld van de ansichtkaart begaf.

Vanaf 1900 volgden de andere drie (Roukes, Klein en Tijms)

Wed. M. Tijms, Groeten uit Sappemeer, Rijks Hoogere Burgerschool, ansichtkaart, gestempeld ca 1914, Historisch Archief Midden Groningen, inv. nr. 206-933

Wed. M. Tijms, Groeten uit Sappemeer, Jagerswijk, ansichtkaart, gestempeld ca 1915, Historisch Archief Midden Groningen, inv. nr. 205-737-02

Wed. M. Tijms, Groete uit Sappemeer, ansichtkaart, gestempeld ca 1910, Historisch Archief Midden Groningen, inv. nr. 1415-02

Hervormde kerk,

Oudeweg 75, Westerbroek

Van de redactie

In onze vorige aflevering van ons magazine Pluustergoud (nr. 57) had onze redacteur- fotografie 2 rechtop foto's aangeleverd van de R.K.-kerk te Sappemeer. Hierop kreeg de redactie veel positieve feed back. Daarom in deze Pluustergoud een vervolg met andermaal 2 grote plaatjes van een pareltje : de Hervormde kerk van Westerbroek.

De eerste kerk van Westerbroek werd omstreeks 1600 gebouwd en in 1721 afgebroken. Na een bouwtijd van 8 maanden was op 2 november 1721 een nieuwe kerk gereed. Van deze tweede kerk is weinig bekend. Wel weet men dat na een blikseminslag de kerk tenminste gedeeltelijk door

brand is verwoest. Op 22 mei 1889 werd deze tweede kerk afgebroken. In datzelfde jaar is men begonnen met de bouw van de huidige kerk. Voor de bouw was een geldinzameling nodig. De opbrengst van deze geldinzameling was 3000 gulden. Voor een bedrag van 4000 gulden is toen de huidige kerk gebouwd. In deze 19e-eeuwse kerk staat een preekstoel uit de 18e eeuw en banken met deels 17e en deels 18e eeuwse panelen. De oorspronkelijke torenklok van 1832 is er in de Tweede Wereldoorlog uitgehaald. Op de huidige klok, die in 1948 in de toren is gehangen, staat de volgende tekst: Toen oorlogsleed lag over 't land, Viel d' oude klok in 's vijands hand, Thans roep ik met een nieuwe klank,

Gods volk tesaam tot lof en dank. Het éénklaviersorgel (rijksmonument) van de beroemde orgelbouwers Van Oeckelen is in 1904 aangeschaft en in 1977 gerestaureerd. In de beginjaren tachtig stond de torenspits op instorten. Onder leiding van een restauratiecommissie werden de benodigde gelden bijeengebracht en kwam in korte tijd de restauratie tot stand. Rondom de eeuwwisseling is de restauratie van het interieur van de kerk ter hand genomen. Dit is in 2003 gereed gekomen.

Tekst : Stichting Open Monumentendag Midden – Groningen.

Fotografie : © Wim A.H. Rozema.

Nieuwbouw Winkelhoek

Van de redactie

In verband met de bouw van 33 energiezuinige appartementen aan de Winkelhoek, gaan we even terug in de tijd hoe het ooit was.

*Bonthuizerbrug Ca. 1960
Rechts groenteboer De Vries, daarnaast sigarenmagazijn Wever, het kantoor van de plaatselijke krant "Het Nieuwsblad", de supermarkt van Meelker (later C1000), de villa van de familie Jager (later villa Zonneschijn) en de Middenstandsbank (later ING). De opname is in westelijke richting genomen. Coll. Historisch Archief Midden-Groningen)*

Ca. 1950 (coll. HAMG)

Deze foto uit 2024 is vanuit hetzelfde punt genomen als de foto met de brug en rechts het Bonte huis uit 1950

2024 vlak voor de sloop (Fotografie : © Wim A.H. Rozema)

2024 na de sloop (Fotografie : © Wim A.H. Rozema)

Opkomst en einde van Scheepswerf Hijlkema B.V.

v/h Scheepswerf Hijlkema & Zonen.

Dit artikel is eerder gepubliceerd in het Maandblad voor de scheepvaart en scheepsbouw in de lage landen getiteld: De Blauwe Wimpel nummer 7/8-juli/augustus 2023-jaargang 78 Opkomst en einde van Scheepswerf Hijlkema B.V, v/h Scheepswerf Hijlkema & Zonen.

Henk Zuur

Zoals zovele scheepswerven aan het Winschoterdiep was ook de voormalige werf van de familie Hijlkema een typisch Groningse scheepswerf. De laatste directeur van de in 1856 door Luurtze Hijlkema gestarte werf was achterkleinzoon Louis Hijlkema (72), thans interim-directeur van Scheepswerf Delfzijl te Farmsum. Overgrootvader Luurtze, zoon van Anne Hijkles Hijlkema en Aaltje Bosma, werd geboren op 2 november 1824 in het Friese Woudsend. In Martenshoek werd hij scheepstimmermansknecht, later scheepstimmerman en werfbaas bij Gebr. Bodewes. Met zijn in 1825 in Foxhol geboren echtgenote Elisabeth Bodewes, dochter van smidsknecht Jan Joestens Bodewes, kocht hij in 1856 voor f 400,00 een kamp grond aan het Winschoterdiep. Beide echtelieden leenden f 2.500,00 tot zekerheid hypotheek op een nieuw te bouwen behuizing, timmerschuur en langshelling. Het eerste bouwnummer, het 132 ton grote galjoetschip 'Wilhelmina Egberdina' is - op de nog onvoltooide werf - op 19 april 1856 een feit.

Gedurende honderdveertig jaar was Scheepswerf Hijlkema een van de meer dan twintig coasterwerven met onderling, naast de nodige concurrentie ook vele

De uit Woudsend afkomstige Luurtse A. Hijlkema, grondlegger van Scheepswerf Hijlkema

familiaire banden, die gevestigd waren aan het Winschoterdiep tussen Zuidbroek en Groningen. Als laatste van de opeenvolgende directiegeneraties verkocht Louis Hijlkema het werfterrein in 1996 na twee doorstarts en startte in Zuidbroek een jachtbouwwerf met jachtenstalling op de wal. Drie jaar later werd hem gevraagd het management op zich te nemen van de doorgestarte werf Waarschip in 't Waar, bekend van de bekende hechthouten zeiljachten. De werkzaamheden werden vanaf 2012 voortgezet op het terrein van Scheepswerf Hunfeld te Farmsum.

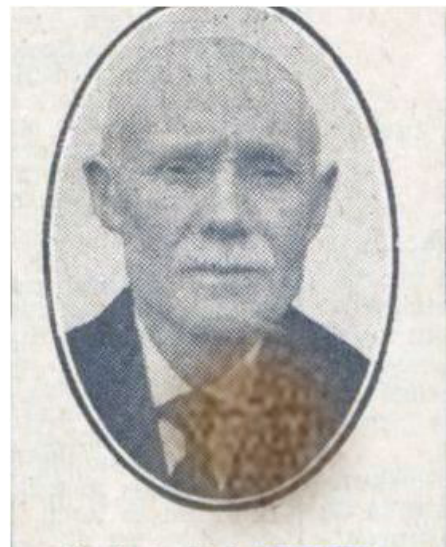
Tweede werf

Door het overlijden van Luurtze Hijlkema op 13 februari 1882 werd zijn weduwe gedwongen de werf te verkopen. Zoon Everhardus Joannes (1862-1947), die weliswaar bij zijn vader als scheepstimmerman in de leer en voorbestemd was het bedrijf t.z.t. voort te zetten, was op dat moment te jong en te onervaren. De behuizing, scheepstimmerwerf en de langshelling kwamen in handen van de broers G. en H. Bodewes, die op steenworpafstand in Mar-

tenshoek ook schepen bouwden en de Hijlkema-locatie als een productie-uitbreiding zagen. Voor eerst valt het doek over zesentwintig jaar scheepsbouwgeschiedenis van Luurtze Hijlkema. Weduwe Elisabeth Hijlkema-Bodewes mocht evenwel met haar gezin als huurder in de behuizing blijven wonen.

Zoon Everhardus Joannes trad in dienst als scheepstimmerman bij de nieuwe eigenaar en klom op tot bedrijfsleider op de (voorheen ouderlijke) werf, waar hij in december 1932 na een vijftigjarig dienstverband en een koninklijke onderscheiding op zak met pensioen ging. Hij bleef wonen in het ouderlijk huis op de werf.

De crisisjaren dertig gingen ook aan

Everhardus Joannes Hijlkema was in december 1932 vijftig jaar in dienst bij de broers G. en H. Bodewes op de - voorheen ouderlijke werf - te Martenshoek (uit: Nieuwsblad van het Noorden, 22 december 1932)

de scheepswerven aan het Winschoterdiep niet zonder problemen voorbij. De werven en machinefabriek Fulton van Gebr. G. & H. Bodewes te Martenshoek en de werf in Foxhol gingen failliet en werd er op

12 oktober 1937 een publieke verkoping gehouden. Everhardus Joannes Hijlkema koopt het ideaal van zijn vader, Luurtze Hijlkema, terug. Dat wat hem in zijn jonge jaren niet lukte, lukte nu wel en legde weer een basis voor zijn eigen zonen, Engbertus (voor intimi Roepie) en Lukas, die zich reeds bezig hielden met de bouw van opdruckers en sleepboten. Everardus Hijlkema overleed op 12 februari 1947.

Stille knip

Everardus' oudste zoon Lukas Joannes Hijlkema (1893-1957) was in de periode 1920-1925 werfbaas/bedrijfsleider bij de Gebr. Fikkers op de werflocatie van Billy Fikkers te Martenshoek. Hij en zijn echtgenote Geertruida drijven inmiddels ook een in 1923 aangekocht en aan de oostzijde van de locatie 'Jachtwyck' van de Bodeweswerf gelegen winkelhuis. Geertruida dreef hierin een kruidenierswinkel en Lukas Joannes begon op het daarachter gelegen terreintje met het bouwen van opdruckers en kleine werkbootjes die met een lorie langs het winkelhuis naar voren gereden werden om zo het Winschoterdiep in te worden gekieperd.

Lukas Joannes (1893-1957) was in de periode 1920-1925 werfbaas/bedrijfsleider bij de Gebr. Fikkers

De zaken liepen niet zo slecht, mede doordat echtgenote Geertruida de kruidenierswinkel langs het kanaal

bestierde waar ook passerende schippers hun boodschappen deden. Het was een publiek geheim onder de schippers en scheepsjagers dat zij een stille knip dreef en onder de toonbank een jenevertje verkocht. Mede door haar koopmansgeest bracht zij de in aanbouw zijnde opdruckers onder de aandacht van de schippers. Aldus werd onder het genot van een borreltje menig opdrukker verkocht. Helaas had de locatie geen mogelijkheid tot uitbreiding, hetgeen het stel wel voor ogen had.

Op 12 oktober 1937, uit dezelfde publieke verkoping als waarop zijn vader zijn ouderlijke werf terug kocht, deed Lukas Joannes een bod op een ander kavel en werd de eigenaar van een groot herenhuis aan de Werfkade en een langshelling met hellingschuur, gelegen tussen de werven Verstockt en Jachtwyck. Deze werden ook weer uit de failliete boedel teruggekocht door G. & H. Bodewes (later Bodewes Scheepswerven Martenshoek, thans Royal Bodewes). Lukas Joannes en Geertruida verhuurden de kruidenierszaak en verhuisden met hun gezin in 1938 naar de grotere lo-

Aquarel van de Hijlkema-locatie eindjaren vijftig

ven min of meer gedwongen ook werk voor de Duitsers te verrichten. Hier werden kleine pontons, z.g. siepeltjes, gebouwd. Het ontwerp was van 'Majoor Friedrich Siebel' (Siebelfähre). De vaartuigen zouden worden voorzien van twee propeller motoren en een luchtafweergeschut om de invasie op Engeland - die nooit werd uitgevoerd - te ondersteunen. In de laatste oorlogsjaren was Lukas Joannes begonnen met de bouw van sleepboten met lengtes variërend van 16 tot 22 meter lengte. Deze werden

Situatie eindjaren veertig. De behuizing en opstallen uit het faillissement werden in 1937 teruggekocht. Rechts het woonhuis met aan de rechterzijde het kantoorgedeelte van de familie Hijlkema

catie aan de Werfkade, waar de nog lopende opdrachten voor opdruckers werden afgemaakt.

Siepeltjes

In de oorlogsjaren werden bedrij-

vaak voor eigen rekening opgezet en door middel van adverteren en van mond-op-mond op de schippersbeurs te Rotterdam werden ze aan de man gebracht. Soms stonden er liefst vier stuks tegelijk in aanbouw.

De sleepboot 'Duitsland' werd in de tweede helft van de jaren veertig gebouwd voor het Rotterdams sleepbedrijf Smit

De eerste inschrijving bij de Kamer van Koophandel uit 1929 van L.J. Hijlkema Bootbouw (te Martenshoek) in 1941 omgezet naar Scheepswerf Fa. Hijlkema & Zonen (Werfkade 48 te Martenshoek).

Inmiddels waren ook de beide oudste zonen, Everardus Joannus (Everard 1922-2002) en Berend (Ben 1923-2012) werkzaam op de werf.

Tot de jaren vijftig zijn er sleepboten gebouwd voor diverse particuliere opdrachtgevers alsook voor bekende sleepvaartbedrijven. Zowel P. Smit Jr. te Rotterdam als

Everardus J. Hijlkema werd door de andere scheepsbouwers aan het Winschoterdiep 'Kleine Verolme' genoemd

T. Muller Sleepdienst te Dordrecht, bekend van de 'En-Avant'-boten werden tot de vaste klanten gerekend. De laatste sleepboot, de En-Avant

22' werd op 9 november 1951 aan Muller afgeleverd als casco, maar uiteindelijk doorverkocht aan rederij Goedkoop en als 'Heijme Goedkoop' in de vaart gebracht.

Eerste coasters

Eind jaren veertig kwam de bouw van schepen voor de kleine handelsvaart sterk in opkomst en werden de kenmerkende grijs geverfde Groningse coasters gebouwd. De jongere generatie Hijlkema's - Lukas' derde zoon Johan deed ook zijn intrede op de werf - wilde daar een bijdrage aan leveren. In 1952 ontving Lukas Hijlkema van de in Zwartsluis woonachtige participanten Willem Fortuin en de broers Albert en Hendrik Huisman de bouwopdracht van de eerste coaster. Op 16 maart 1953 werd de 460 tdw. Catharina-F opgeleverd.

Fortuin heeft het eerste schip, de 'Catherina-F', nog mee mogen maken, maar tijdens de bouw van het tweede schip, kwam hij onderweg naar de werf in Martenshoek door een tragisch verkeersongeluk om het

ook de eigenaarswoning voor de helft wijken. De andere helft werd aangepast tot kantoor. Het "nieuwe" kantoorgedeelte was echter geen lang leven beschoren want een paar jaar later is dit deel met verlies van veel gegevens door brand verwoest. Na deze aanloopproblemen volgde na de 45 meter lange 'Fortuin'-schepen een order voor een serie van tien achtenveertig meter lange vijfhonderd tons coaster voor Groninger reders. Tijdens deze bloeiperiode, waarbij de leiding inmiddels in handen lag van de zonen Everard, Ben en Johan, overleed Lukas Joannes op 3 april 1957.

Visserij

Gezien de vraag naar coasters geleidelijk wat af nam, is men zich gaan richten op de visserij en binnenvaart. In een lokale krant bood Everard Hijlkema, en dit was nog nooit vertoond, een casco viskotter aan met vermelding van een zeer scherpe prijs. Gevolg was wel dat er bouwopdrachten van kotters richting Martenshoek gingen. De naam 'Scheepswerf Hijlkema'

Tewaterlating op 24 januari 1953 van de 'Catharina-F', de eerste coaster die Hijlkema bouwde

leven. Als eerbetoon werd dit tweede schip naar hem genoemd en als 'Willem Fortuin' (Zwartsluis) en zijn mede participanten de heren Huisman exploiteren de schepen. In verband met de steeds groter wordende schepen moest de werf aangepast worden. Hiertoe moest

was gevestigd! Er werd een aantal kotters gebouwd voor Urk en voor Katwijk, alsook enkele binnenschepen en een groot beunschip. Daarnaast werden ook dekhuisen en scheepssecties voor andere scheepswerven vervaardigd. Als "Kleine Verolme" stond Everard

Hijkema (1922-2002) bekend bij de andere scheepsbouwers aan het Winschoterdiep. De bijnaam streefde hem. “Gouden tijden hebben we beleefd,” zei hij eens tijdens een vraaggesprek. “Tijdens de ‘hot days’ hadden we wel 110 mensen aan het werk, plenty geld verdiend. Ons personeel heeft altijd royaal meegedeeld. Er was grote vraag naar scheepsruimte. Ik was nooit thuis, werken van ’s ochtends vroeg tot ’s avonds laat.”

Eind jaren zestig begon de vraag naar grotere tonnage vanaf 1500 ton tot groter. De grootte werd mede bepaald door een maximale breedte in de kunstwegen over het Winschoterdiep en Eemskanaal van 16 meter.

In deze jaren is er nauw samengewerkt met de door de twee broers Johan en Evert, zonen van Roepie Hijkema, opgerichte Scheepswerf Voorwaarts v/h E.J. Hijkema te Martenshoek. Het gaf nogal verwarring v.w.b. de naam van twee naast elkaar gelegen Hijkema werven.

Onderzoeksrapport

Om het hoofd boven water te kunnen houden dwong de onderlinge concurrentie in de noordelijke scheepsbouw (Nescos was de vereniging voor de grotere werven en Conoship verteg-

enwoordigde een twaalfstal kleinere werven) toentertijd min of meer tot samenwerken. Scheepswerf Hijkema bleef, samen met een klein aantal scheepswerven, een zogenaamde “vr-ije” werf. Slechts korte tijd later verscheen vanuit Den Haag het beruchte onderzoeksrapport over het bestaanrecht van de langs het Winschoterdiep gevestigde scheepswerven. Kort en bondig werd gesteld welke werven sterk genoeg waren voor de toekomst en welke werven de deuren beter maar konden sluiten.

De overheid verstrekke z.g. “generieke steun” voor nieuwbouwschepen. Hijkema had zojuist de onderhandelingen met een Rotterdammer reder positief afgerond, evenwel op voorwaarde dat er gebruik kon worden gemaakt van de generieke steunmaatregel. Bij het indienen van de aanvraag had de overheid hieraan de voorwaarde van samenwerking verbonden. De toenmalige werfdirectie had, samen met hun accountant, op het Ministerie van Economische Zaken een onderhoud.

De uitvoerende ambtenaar meldde dat beroep op generieke steun alleen gedaan kon worden als de werf aangesloten was bij één van de samenwerkende verenigingen. Dit betekende voor Scheepswerf

Hijkema een gedwongen aansluiting bij Conoship, maar dat was – ook gezien het inkoopbedrag dat neergelegd moest worden – een “nogo”. Achteraf was de inzet van de overheid een koude sanering van, in hun ogen, onrendabele werven van een uiterst onzekere scheepsbouwindustrie. Werven als Verolme, Wilton Feijenoord en NDSM hadden de overheid intussen al veel geld gekost.

Scheepswerf Hijkema deed noodgedwongen een forse stap terug, zo’n vijftiendertig man werd ontslag aangezegd. Wel werden o.a. secties geleverd voor ondermeer de werven Voorwaarts en Damen.

In 1980, het jaar dat Everardus Hijkema’s zoon Louis samen met zijn ooms Ben en Johan de werf voortzette, bestelde de op Urk gevestigde firma Hoekman een cascoviskotter voor de z.g. snorrevisserij, toentertijd al een alternatieve visserij uit Denemarken voor de gebruikelijke boomkorvisserij. Vervolgens werden naast kleine werkschepen ook complete viskotters gebouwd voor onder andere Texel, Harlingen, Stellendam en uiteraard Urk. De UK 126, met zijn drieëndertig meter lengte en 1500 pk, was de grootste die afgeleverd werd.

Eurokotter

De bouw van schepen in Polen kwam op gang omdat de prijzen daar in vergelijking met de Nederlandse werven aanzienlijk lager. Het is de bekende – bij de banken ‘beruchte’ – golfbeweging van ups en downs. Vele scheepswerven moesten noodged-

De door de broers Johan en Evert, zonen van Roepie Hijkema, opgerichte Scheepswerf Voorwaarts met een van de bekende serie 1500 tonners op de helling

De ‘UK 126’ met zijn drieëndertig meter lengte en 1500 pk, was de grootste die afgeleverd werd. Opdrachtgever voor de bouw was Jurrie v.d. Berg op Urk

wongen stoppen. Door de visserij in Denemarken als nieuw afzetgebied te zien ontving Hijkema van een visserman uit Skagen de bouwopdracht van een zogenaamde Eurokotter, een groot en daardoor zeewaardig schip met kleine inhoudsmaat voor visserij binnen de twaalfmijls zone. Toen men in Denemarken het “kunstje” van meetspanen door had, werd Hijkema, als Nederlandse werf, geweerd en kon de werf deze negatieve spiraal uiteindelijk ook niet ontlopen. Er volgde een doorstart en de werf richtte zich op de bouw van plezierjachten met stalling en onderhoud hiervan.

Wéér Bodewes

Als laatste van de opeenvolgende directiegeneraties verkocht Louis Hijkema het werfterrein in 1996 na twee doorstarts en startte in Zuidbroek een jachtbouwwerf met jachtenstalling op de wal. De vermoedens tijdens de verkooponderhandelingen dat buurman ‘Grote Bodewes’ het werfterrein zou kopen bleken juist. Het was een herhaling van feiten van rond de eeuwwisseling 1800/190

Drie jaar later nam Louis Hijkema het management op zich te nemen van de doorgestarte werf Waarschip in het Groningse 't Waar. Met het uitsnijden van houten onderdelen d.m.v. CNC apparatuur met daarbij gebruik te maken van een lip/keg-verbinding werd in 2000 de Hiswa Award in de wacht gesleept voor de dat jaar meest aansprekende innovatieve ontwikkeling in de jachtbouw.

De werkzaamheden werden vanaf 2012 voortgezet op het terrein van Scheepswerf Hunfeld te Farmsum.

Scheepswerf Delfzijl

Louis Hijkema is de pensioengerechtigde leeftijd inmiddels al enkele jaren gepasseerd en is sinds ruim vier jaar interim-directeur van de aan het Oude Eemskanaal gevestigde Scheepswerf Delfzijl, voorheen Scheepswerf en Machinefabriek Hunfeld, dat vijf jaar geleden werd overgenomen door de inmiddels overleden zeevaart-schoolleider

Henk Leeuw.

Reeds aangehouden door Hunfeld bleef Louis Hijkema verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken. Hijkema en zijn nieuwe baas hadden het milieu en al wat daar mee te maken heeft hoog in het vaandel, hetgeen zich tot de huidige dag vertaalt in een beleid om ook schepen naar een energiezuinige aandrijving om te bouwen en de werf zoveel mogelijk energiezuinig zelfvoorzienend te laten zijn. Ook na Leeuws overlijden in januari 2020 bleef diens gedachtengoed voortbestaan en werd vorm gegeven middels de door hem opgerichte goede doelenstichting Zandtleeuw Foundation. Hijkema is verantwoording verschuldigd aan het bestuur van de stichting. “De winst die gemaakt wordt met de financiële nalatenschap van stichter Leeuw en het geld dat de werf zelf inbrengt wordt gebruikt voor goede doelen,” verklaart hij. “Met andere woorden: elke stuiver die hier verdiend wordt vindt zijn weg naar een goed doel. In onze anbi-stichting, waar strenge regels aan verbonden zijn, is van tevoren bepaald wat deze goede doelen zijn.”

Inmiddels schrijven wij mei 2023 en is er weer volop bedrijvigheid op de helling en aan de kades van de werf voor de meest uiteenlopende schepen/vaartuigen. Historische, vaak meer dan honderdvijfentwintig jaar oude zeilschepen tot uiterst moderne aluminium crewtenders voor snel vervoer van servicemonteurs voor de offshore- en windparken en van woonark tot grote mosselkotters. Naast het verder verduurzamen van de scheepswerf zelf worden er intern

Laatste generatiedirecteur Louis Hijkema, thans interim-directeur van Scheepswerf Delfzijl, verkocht het Hijkema-werfterrein in 1996

plannen ontwikkeld voor kleinere schepen met emissievrije uitstoot en duurzame scheepsnieuwbouw 2.0 gebaseerd op de meest moderne technieken en materialen.

Honderdzevenenzestig jaar nadat Luurtze in Martenshoek een werf met een timmerschuur en een langshell-ing kocht, stroomt het scheepsbouw-ersbloed nog steeds door de aderen van de Hijkema's. Achterkleinzoon Louis Hijkema ziet voorlopig geen enkele reden te stoppen met werken.

Ook voor zijn naasten is dit geen probleem. Gezond en jong van lichaam en geest zegt hij: “Geen tijd om te stoppen, man! Ik zie me toch iedere ochtend om zeven uur niet de hond uitlaten en vervolgens de krant lezen met de koffiepote onder handbereik. Het werk is weliswaar niet hobby-matig, maar ik beleef er dagelijks wel mijn plezier aan!”

Het met pensioen gaan mag, wat hem met een vette knipoog betreft, op de hele lange baan worden geschoven.

Met dank aan
Herman N. Hijkema Ezn.

Foto's uit eigen collectie en uit het Hijkema-archief

Zelfde plaats

Noorderstraat 3 vlak voor de afbraak (1977)

Zoals in de voorgaande Pluustergoud (nr. 57) reeds is aangekondigd zal in de rubriek “Zelfde plaats/ Andere foto” bij de komende afleveringen van Pluustergoud aandacht worden besteed aan een aantal historische- en monumentale panden, die tijdens de afgelopen decennia zijn afgebroken.

Als eerste voorbeeld hiervan komt in aanmerking het herenhuis aan de Noorderstraat (nr. 3) nabij de Winkelhoek. Het huis werd bewoond door de familie Dallinga. De heer Dallinga was houthandelaar en eigenaar van enerzijds het naastgelegen houtstek en anderzijds van de tegenover gelegen houtzaagmolen; aan de overzijde van het Winschoterdiep (Zuiderstraat).

De houtstek was gelegen op een strategisch punt, namelijk op de hoek gevormd door de Noorderstraat en de Winkelhoek. Na de familie Dallinga is het pand bewoond geweest door de familie Hulsebos. De heer Hulsebos gebruikte de houtstekschuren voor zijn mastenmakerij.

Zuiderstraat houtzaagmolen Dallinga (1920/1930)

Noorderstraat mastenmakerij Hulsebos in de voormalige houtstekschuren

andere foto (46)

Appartementencomplex hoek Noorderstraat/Winkelhoek

Na demping van het Winschoter- en Winkelhoeksterdiep is het dorpsbeeld van de bebouwde kom van Hoogezand-Sappemeer danig veranderd. Ook ter hoogte van de Winkelhoek is dit het geval. Ter plaatse van het voormalige Winschoterdiep ligt nu een groenstrook afgewisseld met parkeerstroken en het water van het Winkelhoeksterdiep is vervangen door een rijweg. Nadat het pand aan de Noorderstraat 3 lange tijd op de monumentenlijst had gestaan, bleek dit in 1977 niet meer het geval te zijn. In dat jaar kocht Lodewijk Geveke, aannemer te Haren, het pand van de heer Hulsebos. Zelfs nadat de buitenkant van het pand geheel was gerestaureerd, zoals Monumentenzorg had voorgesteld, en ondanks vele protesten van een belang-engroep en vele ingezetenen kon de sloop van het pand niet worden voorkomen. Eveneens na sloop van de naastgelegen houtstekschuren is op het vrijgekomen terrein een appartementencomplex verrezen.

De houtzaagmolen was reeds ver voor de Tweede Wereldoorlog afgebroken. Nadat de houthandel in 1942 was overgegaan naar de firma Dekker is het geheel afgebroken en is de aan de oostzijde van de molen gelegen kolk gedempt.

In 1956 is de houthandel Dekker opgeheven en is het terrein vervolgens in handen gekomen van het aannemingsbedrijf Mandema; deze heeft op de plek van de molen een bungalow gebouwd.

Het pand is momenteel in gebruik van makelaar Lieberom.

Bungalow Noorderstraat z.z.

Caravanfabriek George Heller B.V. te Foxhol

Peter Hocks

Inleiding

Het dorp Foxhol zit tegenwoordig bijna aan Hoogezand vast en is bekend geworden dankzij de aardappelmeelfabriek van W.A. Scholten en de scheepswerven aan het Winschoterdiep. Veel onbekender is dat er vanaf begin jaren zestig tot in de jaren negentig van de vorige eeuw ook caravans in Foxhol werden gefabriceerd.

Scheepstimmerbedrijf Gebr. Heller

Het begon ooit met een firma in scheepsbetimmeringen, Gebr. Heller Scheepstimmerbedrijf, opgericht door twee broers en een zwager. Ze vestigden het bedrijf aan het Oude Winschoterdiep op de plek waar voor de Tweede Wereldoorlog de (stoom) houtzagerij van Post van Leggelo was gehuisvest, en waar van 1738 tot 1902 zaagmolen 'De Goede Hoop' stond. Eerder was het scheepstimmerbedrijf van de gebroeders Heller gevestigd in Martenshoek. Zij hielden zich vooral bezig met het betimmeren van schepen maar waren ook bedreven met andere houtbewerkingen zoals met het fabriceren van onderdelen voor schoolmeubelen. Deze werkzaamheden deden ze voor Stalad Aduard en de Marko schoolmeubelfabriek uit Veendam.

Otten caravans Muntendam

Op een steenworp afstand was Jan Cornelis Otten in 1848 begonnen als stelmaker en bouwde in Muntendam samen met zijn broer en zoon houten karren en koetsen. In 1938 kregen ze van een rijwielhandel uit Groningen de opdracht een caravan te bouwen en na de oorlog werd dat al snel de belangrijkste bedrijfstak. Orders voor brandweerwagens, waar het bedrijf vlak na de oorlog eerst op floreerde,

namen af en de Ottens ontdekten dat hun caravans niet onder deden voor de concurrentie. In 1950 bouwde Otten zes caravans, in 1959 werd er een servicefiliaal geopend in Soesterberg en een jaar later gingen in Muntendam twee nieuwe fabriekshallen open.

Cascobouw Foxhol

De zaken gingen goed en de firma Otten moest op zoek naar capaciteit om delen van de productie uit te besteden. Ze kwamen uit bij het scheepstimmerbedrijf van de gebroeders Heller.

In eerste instantie werden in Foxhol de houten casco's gemaakt, het geraamte van de caravan. Als het casco klaar was kwam een spuitser van Otten uit Muntendam om de binnenzijde een gele kleur te geven. Vervolgens werden de meubels in het interieur geplaatst en het plafonddoek gemonteerd. Hierna werden de casco's op een platte aanhanger naar Muntendam gebracht waar de caravan van een onderstel werd voorzien, en verder werden afgebouwd.

Splitsing van het bedrijf te Foxhol

Ook voor de gebroeders Heller gingen de zaken uitstekend.

De plek waar de broers Heller met hun scheepstimmerbedrijf zijn begonnen, het gebouw op de voorgrond staat er anno 2024 nog

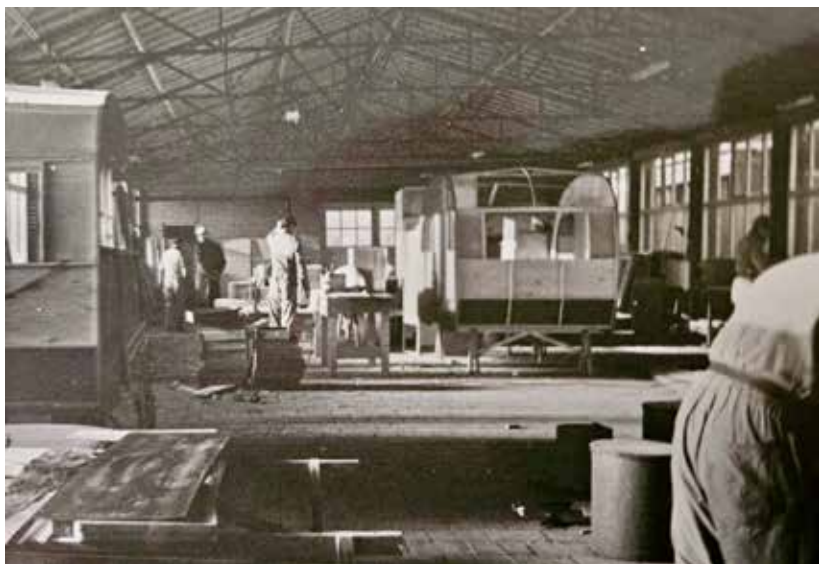

Nieuwe nog af te bouwen, Otten ontdekkers op het plein bij de fabriek (1983)

Er kwam steeds meer vraag van Otten naar caravan casco's en ook de werkzaamheden voor de scheepsbouw groeiden gestaag. Om deze groei in goede banen te leiden, werd besloten het bedrijf te splitsen.

Een van de eerste Otten Caravans met daarvoor een Peugeot 403 uit dezelfde periode

De werkplaats in de vroege jaren zestig, waar men druk is met de bouw van Otten caravans

Op 1 augustus 1963 ging het bedrijf verder als scheepstimmerbedrijf Gebr. Heller en George Heller begon een bedrijf in caravanbouw. Ook het terrein langs het Oude Winschoterdiep werd opgedeeld in tweeën. Een nieuwe ingang werd gemaakt aan de achterzijde met als adres Zwanestraat 2a. George werd gesteund door zijn zonen Gerard, Johan en Joop. Het nieuwe bedrijf heette vanaf nu George Heller en Zonen.

2e van links Johan Heller en gehurkt daarvoor Gerard Heller met op schoot zijn zoon George (vernoemd naar zijn opa), daarnaast Ron zoon van Johan, helemaal rechts op de foto Wardi Koning (1972)

De bloeiende jaren 60 van de vorige eeuw

Een nieuw procedé werd toegepast vanaf 1963. De caravancasco's werden vanaf dat moment aan de buitenzijde afgewerkt met het Zweedse masonite, een in olie geperst hardboard. De interieurs werden volledig gemaakt van berken triplex. In de jaren die volgden liep de pro-

ductie op naar 200 stuks per jaar. Ieder halffabricaat casco werd steeds vervoerd op de platte aanhanger van Foxhol naar Muntendam. In de zomer, de drukste periode van het jaar, werden dagelijks twee of drie mannen vanuit Heller naar Muntendam gestuurd om te helpen met de afbouw.

Eind 1966 vroeg de familie Heller een bouwvergunning aan voor de bouw van twee woningen aan de Meeuwenstraat in Foxhol, een zogenaamde twee-onder-een-kap. De woningen worden in eigen beheer gebouwd, aan de noordzijde van de fabriek met tuinen die uitkomen op het middenterrein van de fabriek. De bewoners; de broers Gerard Heller en Johan Heller en hun gezinnen

Van deelproductie naar eind-product

De caravans van Otten verkochten goed. Ze waren licht, niet al te groot en door hun opklapbare dak vingen ze tijdens het rijden niet teveel wind en dat scheelde in de brandstofkosten.

Eind jaren 60 ontwikkelde Otten een nieuw model caravan, de ronde vormen maken plaats voor de inmiddels iconische schuine voorkant. De caravans waren nu bovendien opgebouwd met polyester voor- en achterwanden en de zijwanden worden niet meer van het dikke glasvezelmat gemaakt maar een dunner en lichter

Otten Kruiser 1973

glasvlies.

Steeds meer van de feitelijke productie van de caravans werd in de Heller fabriek in Foxhol gedaan. George en zijn zonen begonnen met het polyesteren van de volledige caravan en ook de montage van het volledige onderstel gebeurde nu bij Heller. Eerst nog op een chassis van Trio Bedrijven uit Sappemeer, later op een Alko-onderstel. De ramen werden in Foxhol gesneden en geplaatst en zelfs de gordijnen werden in eigen huis gemaakt door de vrouwen van Gerard, Johan en Joop.

In 1971 doet de familie Otten het bedrijf over aan H. Westerberg. De fabriek in Muntendam werd gesloten en vanaf dat moment ging de volledige productie van de Otten naar de firma Heller. De bestellingen kwamen binnen via Harderwijk en Veendam en kant en klare caravans rolden in Foxhol naar buiten.

Brand!

Op vrijdag 26 april 1974, tegen half twee 's middags werd George Heller en Zonen getroffen door een verwoestende brand. Dankzij de oliecrisis bleef het bij materiele schade, de werktijdverkorting had er voor gezorgd dat er die dag niemand aan het

28 april 1974 de brand legt de fabriek volledig plat

Het vertrouwde Otten model met daarboven het nieuwe Otten model voor de jaren tachtig

De SimCamper, een in opdracht van een Simca Dealer gebouwde partij camper Units voor de Simca 1100 pick-up

In de jaren 70 werd zelfs een poging gedaan een eigen merk op de markt te brengen, de 'Heller'. Deze productie bleef beperkt en werd vooral gebruikt voor de verhuur. Rond 1976 werd in opdracht van Simca dealer Dracham een kleine serie camper-opzetunits gebouwd. Deze Simcamper kon op een Simca 1100 Fourgonette pick-up worden gemonteerd en bood een comfortabele slaapplek voor vier personen'. Actor Rutger Hauer kocht er twee en plaatste ze op een oude Dekschuit!

Tijden veranderen

George Heller overleed op 11 Oktober 1981. De grondlegger van het florierende familiebedrijf werd 64 jaar.

Zijn zoons Gerard, Johan en Joop moesten verder zonder hem. De jaren die volgden waren geen vetpot. Voor de firma Holtkamper bouwden ze in 1983 nog de Holtkamper Flyer in flinke oplages en later kwam daar de bouw van een serie Optima Greyhounds bij maar de consument wilde groter en luxer.

Voor Heller bleef Otten de belangrijkste opdrachtgever. De firma bracht in 1982 een nieuw model op de markt, de Ontdekker. Moderner van vorm maar daardoor ook wat minder karakteristiek. Wel hield de caravan de typische Otten kenmerken: licht, wendbaar en een hefdak. Het was een poging mee te gaan met de veranderende tijd maar het mocht niet baten. De broers Heller hielden de productie nog twaalf jaar vol maar in 1994 viel het doek.

Dit verhaal kwam mede tot stand door de medewerking van: Gerard en Joop Heller, George en Sandra Heller, Wim Noorman en Mirte van Dijk, Wytze de Boer

NOTARIAAT DE POEL

Notariaat De Poel
Kerkstraat 148
9603 AL Hoogezand

T (0598) 39 98 50
E info@notariaatdepoel.nl
I www.notariaatdepoel.nl

Sigarenmagazijn Wever te Hoogezand (1 mei 1935 – 2 mei 2015)

Daan Hulsebos

De titel dekt niet helemaal de lading, maar hoofdzakelijk kwam het hier wel op neer, nl. de verkoop van een uitgebreid assortiment sigaren. Daarnaast was losse tabak een gewild artikel en niet te vergeten vele soorten pijpen en tabakspotten.

Later werd het assortiment uitgebreid met sigaretten, aanstekers en aanverwante rookartikelen.

De oorspronkelijke oprichter van sigarenmagazijn is Jan Hendrik Wever, geboren 17 november 1917 te Utrecht, overleden 16 mei 2017 te Hoogezand, zoon van Daniel Wever, geboren 14 mei 1893 te Slochteren en Cornelia Smit, geboren 6 juni 1894 te Sappemeer. Jan Hendrik had nog twee jongere broers Hindrik en Cornelis Daniel.

De vrouw van Jan Hendrik is inmiddels 103 jaar en woont in bejaarden-centrum "Voor Anker".

Omstreeks 1910 verkaste het gezin van Daniel Wever i.v.m. werkloosheid in het Noorden naar Utrecht, hij was daarvoor werkzaam als landarbeider en ze woonden aan het Achterdiep. Omstreeks 1920 is het gezin weer vertrokken uit Utrecht richting Sappemeer, waar Daniel een baan kreeg bij Scholten's strokarton-fabriek. In 1935 verhuisde hij naar de Stationsstraat 6 te Sappemeer.

Jan Hendrik begon destijds op 17

jarige leeftijd een sigarenzaak in het pand (woonhuis) aan de Stationsstraat 6. Vanwege zijn leeftijd kwam de zaak de eerste jaren op naam te staan van zijn vader Daniel. Verder was zijn moeder een onmisbare hulp in de winkel. Als Jan Hendrik bij boeren langs ging om sigaren te verkopen, nam zij de honneurs waar.

Mevrouw Wever-van Buizen staat hier in april 1945 voor het pand aan de Stationsstraat 6, terwijl de ramen zijn dichtgetimmerd om schade te voorkomen als de Bonthuiserbrug wordt opgeblazen door de terugtrekkende Duitse soldaten

Jan Hendrik Wever, mevr. Wever Smit, mevr. Wever - van Buizen, Corry Wever, Daniel Wever, onbekend

De zaak was oorspronkelijk begonnen als een filiaal van H. Bosma, die een sigarenzaak had in de stad Groningen, waar Jan Hendrik een tijdje heeft gewerkt. Bosma hielp verder financieel mee om de zaak op te zetten.

Stationsstraat 6

In 1951 hebben ze vervolgens het pand betrokken aan de Hoofdstraat 4, waar F.J.H. Smit een meubelzaak had. De eerste vier jaar huurden ze het pand van Smit, daarna hebben ze het pand overgenomen van Smit.

Hoofdstraat 4

In het pand ernaast (westkant) was destijds het kantoor van Het Nieuwsblad gevestigd en aan de andere kant had de Vries een groentezaak.

In 1968 besloot zoon Piet (17 jaar) bij zijn vader in de zaak te gaan werken om het vak te leren. Vier jaar later nam hij in verband met ziekte van zijn vader, de zaak over. In 1975 trouwde Piet met Margreet Deiman en samen betrokken ze het ouderlijk huis achter de zaak. Piet zijn ouders verkasten toen naar de bovenverdieping.

Sigareenzaak Wever had een uitgebreide klantenkring waaronder burgemeesters, wethouders, notarissen, dominees, zelfs de freule van de Hoop van Slochteren en de welbekende Hugo Reinders mocht Wever tot zijn klantenkring rekenen.

Van burgemeester Salet is bekend dat ze graag een sigaartje rookte en zij kwam dus ook regelmatig langs bij Wever.

Piet vertelde ook dat wethouder Kiewiet vaste klant was bij zijn vader, maar toen die door ziekte uitviel en werd vervangen door zijn

zoon, vroeg Kiewiet elke keer aan Piet waar zijn vader was en als Piet antwoordde dat zijn vader niet beschikbaar was, zei Kiewiet zonder iets te kopen, “dan kom ik de volgende week wel weer”. Dit ging al een paar keer goed, totdat Piet tegen Kiewiet zei, “als je nu weer naar mijn vader vraagt, hoef je hier niet weer binnen komen”, waarop Kiewiet zei, “nu ben je mijn man” en deed vervolgens zijn bestelling.

Ook de welbekende Johan Derksen was eenmalig gast bij Piet en kocht er zijn geliefde sigaartjes.

Maar eigenlijk wilde hij van Piet weten of Jan Blijham, met wie hij vroeger bij Veendam had gevoetbald, in het huis naast de sigareenzaak woonde. Hij wilde Jan namelijk met een bezoek vereren om een kamer voor zijn dochter te regelen in de stad Groningen.

Ook werd Piet een keer vereerd met een bezoek van een kersverse vader, die trilde van de zenuwen en Piet smeekte om hem een pakje sigaretten te verkopen. Toen Piet belangstellend vroeg wat het geslacht was van zijn pasgeboren kind, moest hij het antwoord schuldig blijven.

In 2015 zijn Piet en Margreet gestopt

Hoofdstraat 271

o.a. vanwege allerlei regels en wetten. Het pand is overgenomen door Blijham vastgoed. In 2024 zijn de panden gesloopt om plaats te maken voor een appartementencomplex.

Dit artikel is mede tot stand gekomen door medewerking van Piet en Margreet Wever.

Foto's: Collectie Wever en Historisch Archief Midden-Groningen (HAMG)

Het Noorderpark in renovatie

Wim A.H. Rozema.

Onlangs ontvingen wij een bericht met een verzoek van de projectleider Vastgoed van woonstichting 'Het Groninger Huis' :

“Zoals u weet hebben wij aan de van Linschotenstraat 25 t/m 59 sloop nieuwbouw gedaan.

Inmiddels is het nieuwe gebouw nagenoeg klaar, we moeten helaas nog een behoorlijke tijd wachten op de elektrische aansluitingen voordat we kunnen verhuren. Ik heb uw gegevens via een stukje uit een lokaal nieuwsblad van 2021, waarin u verhaalt over het oorspronkelijke eerste flatgebouw van Hoogezand, vergezeld van foto's. Met dit gegeven willen we in het nieuwe gebouw iets doen. Het nieuwe gebouw heeft een brede entree, die doorloopt naar de achtertuin. In deze hal willen wij 1 zijwand (4 x 2,65 m) vullen met een foto(collage) van het oude gebouw. Heeft u de originele ansichtkaart/foto van het oude gebouw “in vroeger tijden” hiervoor beschikbaar. Ook als u over het gebouw nog meer of andere gegevens beschikbaar hebt, willen wij graag met u in contact komen. Alvast dank voor de genomen moeite”.

Uiteraard kon een reactie onzerzijds niet uitblijven :

“Hartelijk dank voor uw bericht. Wat een leuk idee om de herinnering aan hoe het was terug te laten komen in het nieuwe gebouw. Graag denken wij met u mee over de invulling.

U zag onze foto's in aflevering 123 van onze succesvolle serie “Vroeger en Nu”, in de H-S-Krant” :

Het eerste flatgebouw van Hoogezand - Sappemeer uit 1953

Vroeger en Nu 123 Hoogezand : Noorderpark.

We beginnen het nieuwe jaar 2021 in de Van Linschotenstraat in het Noorderpark in Hoogezand. De wijk Noorderpark is gelegen tussen de Hoofdstraat, de Kerkstraat, het Winschoterdiep en de Winkelhoek. De wijk is gebouwd in de periode van 1950 tot 1965. De opbouw van de wijk bestaat voornamelijk uit laag-

bouwwoningen, zowel vrijstaand, 2 onder een kap als rijtjeswoningen. Een gedeelte van de wijk bestaat uit portiekflats. Aan de noordzijde bevindt zich een strook industrie langs het Winschoterdiep. Het flatgebouw van 18 etagewoningen uit 1953, op de oude foto, was de eerste flat in de toenmalige gemeente Hoogezand - Sappemeer. Het was een goed voorbeeld van modernistische architectuur van

De eerste gerenoveerde flat

De een dezer dagen opgeleverde nieuwe flat

architect G.J. Wichertjes uit Sappemeer. Op de nieuwe foto zien we gewijzigde raampartijen en entrees en we zien, dat het gebouw thans praktisch onbewoond is. De flats aan weerszijden van de middelste flat zijn vanaf 1963 gebouwd. Deze straat dankt zijn naam aan Jan Huygen van Linschoten, geboren rond 1562 in Haarlem. Jan Huygen was een avontuurlijke jongeman. Op zijn zestiende besloot hij zijn toenmalige woonplaats Enkhuizen vaarwel te zeggen en zijn twee broers achterna te reizen naar Spanje en Portugal, om daar het vak van koopman te leren. Hij wilde echter meer van de wereld zien: exotische landen en vreemde volkeren. In 1581 kreeg hij de kans om als secretaris in het gevolg van de nieuwe aartsbisschop van Goa, een Portugese kolonie, naar India te reizen. Weinig Nederlanders maakten in die tijd zulke verre reizen. In India verzamelde Van Linschoten allerlei informatie over de handel in Aziatische producten. Toen hij in 1592 in Enkhuizen terug

keerde, stelde hij twee boeken samen: één over de route, die men moest volgen om in Oost-Indië te komen en één over alle producten, die daar te verkrijgen waren.

*Beeld 1959 : © Archief HVHS; Redactie en
Beeld 2021/2024 : © Wim A.H. Rozema.*

De centrale hal, de plek voor een kunstwerk

foxholster metaalhandel

G. Imbosstraat 60
9607 PE Foxhol

in- en verkoop metalen, kabel,
bruikbare materialen en sloopwerken

inzamel nr: 01.853 BE /verwerker 01.V/ VIHB GR 503716

tevens inname accu's en verwerking grondkabels

tel. 0598-39 45 04 /p rivé 0598-38 06 86 / b.g.g. 06 50565966

Ons **drukwerk** werkt in uw voordeel

Drukwerk moet er verzorgd en professioneel uitzien, want het bepaalt in belangrijke mate hoe uw bedrijf, instelling of organisatie naar buiten toe overkomt. Of het nu gaat om visitekaartjes, briefpapier, enveloppen, mappen, brochures, speciaal promotiemateriaal of een van A tot Z verzorgde mailing. We kunnen het drukwerk ook voor u bezorgen. Het is bij ons in goede handen. En ook uw privé familiedrukwerk verzorgen wij tot in de puntjes.

Mr. A.J. Romijnweg 17
(ingang van Olmstraat)
9672 AH Winschoten

I www.drukenprint.nl
E drukenprint@afeer.nl
T (0597) 453 521
M 06 218 475 89

Afeer
druk & print

IJzer - Ni Resist - RVS - Staal - Brons en Aluminium Gietwerk

Noorderstraat 370
9611 AV Sappemeer

Tel. 0598 – 39 29 97

Machinefabriek ekens B.V.
Sappemeer

Verspaning – Revisie – Balanceertechniek

De Vosholen 101
9611 TE Sappemeer

Tel. 0598 – 38 21 02

 www.dekensgroep.nl

